

Etiopská lilie

Jakub Arbes

půjčuje

knihy, audioknihy,
obrazy, deskové hry...

nabízí prostory pro

samostatné studium,
skupinová setkání,
přednášky, konference...

pořádá

autorská čtení, přednášky,
koncerty, filmové projekce,
akce pro děti...

poskytuje online služby

e-knihy, digitalizované dokumenty,
přednášky, kurzy...

podporuje tvoření v kreativních dílnách

DOK16 pro práci se dřevem a papírem
Atelier pro šití a vyšívání

Suterén pro 3D tisk, knižní vazbu, kaligrafii a pyrografii

Etiopská lilie

Jakub Arbes

Znění tohoto textu vychází z díla [Romanetta X.](#) tak, jak bylo vydáno nakladatelstvím J. Otto v Praze v roce 1913. Pro potřeby vydání Městské knihovny v Praze byl text redakčně zpracován.

Podle [předlohy](#) z fondu [Moravské zemské knihovny v Brně](#).

Text díla (Jakub Arbes: Etiopská lilie), publikovaného [Městskou knihovnou v Praze](#), není vázán autorskými právy.

Vydání (obálka, upoutávka, citační stránka a grafická úprava), jehož autorem je Městská knihovna v Praze, podléhá licenci [Creative Commons Uved'te autora-Nevyužívejte dílo komerčně-Zachovejte licenci 3.0 Česko](#).

Verze 1.0 z 6. 4. 2023.

Své dceři Olze

Nám v úděl dostaly se z dětství chvíle
poklesky otcův – –
My k hrobu spějeme bez štěstí a beze slávy...
A prach náš –
potomek pohrdlivým znectí veršíkem...

Úryvky z Lermontova

Lermontov tak byl uvykl zoufalosti, že ani nechápal možnosti boje, ni smíření. On nikdy se nenaučil doufati; ničemu nebyl oddán, poněvadž ničeho neviděl, co by za oddanost jeho stálo... Ani hlavy své nedonesl hrdě na popraviště, nevěře, že by tou obětí něco způsobil...

Hercen v „Kolobolu“

Kdybych byl fatalistou, mohl bych „osudu“ svému často činiti výčitky.

Zahrálť si se mnou mnohdy jako sytý tygr s živým, přebytečným lupem, jindy zase jako laškující motýl s osamělým lístkem; někdy přátelsky a laskavě, jindy bezohledně a krutě, ba mnohdy mnou zmítal divoce jako vichr malomocným práškem...

Někdy se mi zdálo, že vidím v duchu „osud“ svůj s olympickým klidem ve vlídné tváři; ale daleko častěji vídal jsem tvář mračnou s chladným, nevlídným, hněvivým výrazem...

Před rokem, a sice v témže měsíci červnu, kdy počínám letos psáti tyto řádky, pousmál se na mne „osud“ můj po delší přestávce vlídněji než kdy jindy; ale zároveň s jakousi úšklebnou ironií...

Místo péra, kterýmž jsem si byl druhdy mozolně dobýval „chleba vezdejšího“, vtiskl mi do ruky nůžky, bych sobě mohl chleba toho dobývati hravě, bez namáhání, jen tak pro svou a cizí zábavu; slovem učinil ze mne – opozičního žurnalisty českého – opozičního žurnalistu – německého...

Dokládám se svou ctí, že jsem metamorfózu tu pokládal vždy za nemožnou; neboť kdo déle čtvrt věku z přesvědčení vzpírá se mysliti, mluvití a psáti cizím jazykem, kterému se byl proti vlastní vůli jen povrchně přiučil... Leč neúprosný „osud“ můj tomu chtěl a z rozhodnutí „osudu“ nelze se, jak známo, k žádné vyšší instanci více odvolati...

Tak překročil jsem nesměle, skoro bázně poprvé práh redakce německého listu. Připadal jsem sobě v kruhu kolegů rutinérů jako naivní mládeneček, octnuvší se nepředvídaně v kruhu duchaplné společnosti mužů vyspělých, v úsudcích svých zralých a na vědomosti všeho druhu bohatých; zdálo se mi, jako bych nebyl ještě nikdy viděl nějakou knihu nebo časopis, jako by hlava moje byla úplně pustá a neschopna ni úsudku nejnaivnějšího...

A když pak jsem pohodlně vystříhl první zprávu z cizího listu, když jsem ji přilepil na proužek papíru a vyškrtav, co bylo třeba vyškrtnouti, připsal vpředu a na konec kostrbatým švabachem ledabylou žurnalistickou frází – bylo mi při pohledu na první tento můj „plod“ v cizáckém peří nevýslovně bolestno.

Nezvyklý ten časopisecký výstřížek na proužku papíru, a zvláště ty hranatě špičatým švabachem narychlo přičmárané glosy dívaly se na mne tak podivně, tak cize, tak neupřímně, že bych byl málem tento „plod“ ducha svého hodil pod stůl...

Ale neúprosný „osud“ kázal v práci pokračovati, a po jeho rozkazu se také stalo.

Příznám se, že bych byl této – myslícího muže zajisté důstojné „práci“ – časem svým, tak v pěti nebo desíti letech – snad přece aspoň poněkud přivykl; neboť nic nebudí v každém z nás, kteří jsouce „k práci zrozeni“ a po celý svůj život k ní přikováni, sladšího pocitu blaha a spokojenosti jako vědomí, že „osud“ náš pousmáv se na nás dal nám aspoň na čas v úděl práci hravou, nenamáhavou...

S potěšením jsem pozoroval, jak rychle a utěšeně v hantýrování cizím jazykem prospívám.

Každodenně mohl jsem konstatovati nenáhlý sice, leč přece zřejmý pokrok: zásoba frází se množila – spojování, upravování, slučování, jinačení a napodobení jich, neboli krátce řečeno „rutina v manipulaci frázemi“ byla každým dnem zjevnější – – slovem švábil jsem ke cti a slávě všech, kdož mi byli poskytli příležitost pokusiti se také v tomto druhu lidské křehkosti.

Byl jsem sice vcelku spokojen; ale kdykoli jsem po dávném zvyku odpoledne ve svém pokoji své líné kosti na svém nehrubě pohodlném divanu natáhl, bych hříšné schránce své hříšné duše popřál odpočinku a zároveň, myšlenkám svým úplně volnou uzdu popustiv, rozmařilou svou psychičku samu sobě zůstavil – mihala se před duševním zrakem mým jako v mlze odporná, ale smavá nestvůřička – literární netopýrství...

Ký div, že v takovýchto chvílích častěji než kdy jindy tanuly mi na mysli různé obdoby a úkoly lidského života; ký div, že vtíraly se mi otázky, jež jsem si posud ještě nikdy nebyl kladl, a jichž zodpovídání zdálo se mi býti naprosto nemožným; ký div, že přemítal jsem skoro vždy o životě a hledal ve vzpomínkách svých život nějaký, kterýž bych byl mohl prohlásiti za úplně šťastný nebo vzorný...

Před duševním zrakem mým táhla dlouhá řada mých přátel a známých, osob různého povolání a takových též povah a cílů: od prostého dělníka v továrně, jenž sedával druhdy se mnou v téže škamně a jehož život nebyl ničím nežli krutým zápasem o skývu chleba, až po lidi vychované co nejpečlivěji dle nejvzornějších předpisů moderní pedagogie, oplývající vším, čeho může člověku bohatství poskytnouti jak v ohledu duševním, tak tělesném, slovem s lidmi, kteří, znajíce svou duševní převahu, vědí, že dříve nebo později budou ve společnosti naší hráti úlohy důležité, a zanášejí se plány nejsmělejšími.

Ale života šťastného a spokojeného, života vzorného jsem nalezl.

U každého kmitl vždy jen na několik okamžiků zásvit blaha; ale hned nato následovala zase řada různých útrap duševních i tělesných...

Kdysi a sice právě, když jsem v duchu porovnával, zdali snad neobyčejné nějaké nadání nebo určitá a s vytrvalostí sledovaná záliba, nebo snad úplné oddání se náhodě může život lidský aspoň poměrně upříjemniti, byl jsem z neplodného svého přemítání vyrušen. Zaslechl jsem totiž, jako by se byl někdo po špičkách připlížil k zavřeným dveřím, pak jako by byl položil zlehka ruku na kliku a opatrně, by nezpůsobil žádného hluku, stiskl... Dvěře však přece zavrzly a já, obrátiv hlavu, spatřil jsem mezi pootevřenými dveřmi charakteristickou obrejenou tvář svého sestřence.

V drobných mladistvých, ale přece již mužných rysech jevila se v okamžiku tom nesmělost a zároveň jakási nedočkavost, jako

by mladík ten měl něco neobyčejně důležitého vyřídit, a přece se ostýchal vyrušiti.

„Jen dále Hugo!“ zvolal jsem. „Vždyť nespím!“

A pomalu vtáhla se pootevřenými dveřmi opatrně celá suchoučká, vyčouhlá postava mladíčka do pokoje a tvář jeho změnila ihned svůj výraz.

Před chvílí ještě v odporne příční vrásce duševní rozháranosti složené nízké, poněkud ploché čelo s krátce přistřiženými, kupředu scísnutými, tmavokaštanovými vlasy jevílo sympatičtější, ze všech stran v jediný střed mezi očima se sbíhající vrásky, jakýmiž se mnohdy označuje přemítání o závažném nějakém problému. Černé, jiskrné a přece melancholické oči, úzké, nehrubě svěží rty, kolem nichž pohrával jakýsi polotrpký úsměv a dávno zacelenou jizvičkou po jedné straně rozrytý úzký nos řeckého rázu dodávaly slabým chmýřím nad hořením rtem a po obou skráních začernalému, inteligentnímu obličejí zvláštní rázovitosti.

Vklouznuv jako ouhoř do pokoje, popošel mladík až ke stolu, jenž stál před mojí pohovkou, a opřev se pravou rukou o jeho okraj, naklonil se poněkud ke mně důvěrně a přátelsky, ale přece s jakousi ostýchavostí, jako by se obával, že jej nevrle odbudu, by mne nevyrušoval.

Vztýčil jsem se poněkud na pohovce a zadívav se mu zpytavě do očí, připomenul jsem vlídně sice, ale přece skoro lhostejně:

„Už jsi tu dávno nebyl, milý hochu.“

„Odpust', strýčku,“ odpověděl mladík měkce. „Vždyť nejsem více dítě; nemožnot' už tak lehkomyšlně mařiti drahocenný čas, jako druhdy... Což nevíš, že za několik dní bude tomu již devatenáct roků, co jsi mi byl kmotrem...“

„Pravda,“ uklouzlo mi skoro mimovolně. „Jak ten čas ubíhá! Bylot' mi tenkrát taktéž teprve devatenácte let jako tobě – a dnes se mi zdá, jako by vše, co mi právě připomínáš, bylo se sběhlo před několika týdny...“

„Ale tys musil býti, strýčku, tenkrát zcela jiný, statnější, mužnější hoch nežli nyní já, zbytek slaboučkových dvíčátek, jež byli umělým způsobem při životě a k pouhému živoření zachovali...“

„Vždyť jsi zdrav a poměrně dosti silen!“ připomínám.

„Oh ano,“ zní odpověď s přízvukem truchlivosti. „Ale uvaž, strýčku, že objem hrudníku mého měří toliko osmašedesát centimetrů! Prosím tě, jaké pak to mohou býti orgány dýchání! Tot' abych se dal zaobaliti do bavlnky a opatroval sebe jako křehoučkého marcipánového panáčka... Jsa tak stár jako nyní já, musil jsi býti, strýčku, k závidění silen!“

„Musím přisvědčiti,“ odpovídám suše; „leč nyní již také není té síly u mne právě nazbyt. Mohl bych sice ještě ledajakýms způsobem sílu svou osvědčiti, ale teď už mi dosti zhusta občasná indispozice připomíná, že jest mašinerie mého těla poněkud již zviklána...“

„A nepomyslils nikdy na opětne nabytí sil?“ přerušil mě mladíček: „Nepřemýšlels nikdy o tom, zdali a jakými prostředky možno nahraditi, čeho se nám buď od přírody nedostává, nebo čeho jsme byli prodlením času nebo jiným nějakým způsobem pozbyli?“

Zdánlivě ledabylá, v podstatě však obsažná otázka ta mne překvapila.

Suchoučký, slabý hošík, na něhož jsem byl s útrpností pohlédl, když poprvé spatřil denní světlo, s kterým jsem býval později skoro každodenně v blízkém styku, s nímž jsem si po celou dobu jeho života hrával a kterého jsem tudíž až po tento den pokládal za dítě, jež pomýšlí jen na hračky a rozmarná vyrazení, objevil se mi náhle jedinou otázkou ve světle zcela novém. Byltě znenáhla a nepozorovaně dospěl. Já však dospělost jeho zpozoroval teprve nyní a znenadání, což na mne učinilo zvláštní dojem.

Duší mojí šlehlo cosi útrpnosti podobného. Připomenuv si trnitou dráhu vlastního života, díval jsem se upřeně na slaboučkého hochu, kterýž dospěv chystal se právě učiniti na dráze té první samostatné kroky.

Opíraje se o okraj stolu byl doposud ještě ke mně nakloněn. V polomužné a polomladické tváři jeho zračila se sice odhodlanost a pevná vůle, avšak celý zjev jeho zdál se předpovídati, že první bouře života slaboučkový organism ten zničí.

Mimovolně ukázal jsem na stolicí u stolu, a v duchu mi tanulo: „Prozatím si, dušičko, ještě sedni, abys – možno-li – nabyla síly...“

Teprve když hošík usedl, optal jsem se ho jen tak jako mimočodem:

„A kdy ti, prosím tě, myšlenka ta napadla?“

„Dnes!“ zní rychle úslušná odpověď. „Přicházím právě ze hřbitova...“

„Ze hřbitova?“ uklouzlo mi.

„Ano – nebyl jsem tam už dávno – skoro rok...“

„A napadla ti myšlenka ta na hřbitově nebo teprve zde?“ vyzvídám.

„Teprve zde – na hřbitově však vznikl patrně její zárodek.“

„Jak to?“

„Rozhodl jsem se tam...“

„O čem?“

„O mém budoucím stavu...“

Také tato odpověď, pronesená sice rozhodně, ale s přízvukem poněkud truchlivým, mne překvapila.

Nežli však jsem hochovi položil další otázku, dodal:

„A přicházím právě k tobě na radu, zdali rozhodnutí mé schválně...“

„Rci tedy,“ dím zvědavě, „čím chceš být?“

„Rád bych prospěl lidstvu,“ odpověděl hoch s oním nadšeným chvatem, jakým pronášívá mládež třeba otřepanou frází, když se jí zdá býti vznešenou; ale zpozorovav, že jsem se při slovech těch pousmál, zarazil se.

„Nuže?“ optal jsem se po malé přestávce.

Hošík chvíli váhal; ale vida, že se více neusmívám, odpověděl tímže tónem jako poprvé:

„Rád bych – pokud bude možno – přispěl k ulevení lidských bolestí... Chci přemýšlet, studovat a pracovat, seč síly moje stačí – chci...“

A hošík, tentokrát však beze vší zevní pohnutky, opět se zarazil, jako by pro myšlenky, jež se v duši jeho rojily, neměl slov.

Přes to vše, že mi byl již aspoň něco napověděl, netušil jsem ani zdaleka, jaký stav si míní zvoliti. Nezbylo mi tudíž než opakovati svou otázku:

„Čím tedy chceš býti?“

„Farmaceutem!“ zní pološeptmo, ale rozhodně odpověď.

Technický název skoro zcela řemeslnického zaměstnání, kterémuž se bylo už tisíce tisíců lidí věnovalo, aniž by bylo lidských bolestí právě ubylo – učinil na mne dojem skoro komický.

A jak už tak často se děje, že my starší, zkušenější, když nám mládež něco buď jen napoví nebo nejasně, mlhavě nebo jen kuse o něčem se vysloví, což vyžaduje nutně zvláštního objasnění, nemůžeme se ubrániti pohrdlivé odpovědi, nemohl jsem se tenkrát ani já ubrániti cynickému úsměšku.

„Chceš tedy jako staré baby sbírat bylinky a travinky, chceš vařit lektvary a elixíry?“ zvolal jsem rozpustile.

Hošík, upřev na mne na okamžik své zádumčivé oči, ihned je zase sklopil.

„Přeji ti,“ pokračuji rozmarně, nedbaje truchlivé rozpačitosti, která se jevila ve tváři hošíkově, „aby se ti podařilo vynalézt zázračný nějaký univerzální lektvar, v kterýž by všickni neduživci světa měli neobmezenou důvěru; neboť jen slepá víra uzdravuje... V tom případě stal by ses vbrzku milionářem a stav se takto relativně samostatným člověkem, přiblížil by ses aspoň k ideálu, po němž tolik milionů smrtelníků marně své toužebné oči obrací...“

„Odpusť strýčku, že ti tentokrát odporuji,“ ujal se slova sestřenec. „Tuším, co tím chceš říci. Víím, že churavý ubožák, kterýž trápen bolestmi pozoruje blížící se rozklad těla svého, slídí po každém,

byť sebenepatrnějším prášínku, o němž mu byl někdo zvěstoval, že může mu poskytnouti úlevy nebo trapný život třeba o několik dní prodloužiti; vím, jak bezpříkladný humbuk tropil se od počátku světa až po dnešní den buď nevědomě od ignorantů, nebo vědomě od sprostých dryáčníků s jedním z nejvážnějších odvětví lidského důmyslu – s léky... ale vše to nevyklučuje, jak se mi zdá, možnost, že časem svým po nadlidském duševním namáhaní třeba ještě několika generací posléze přece se podaří...”

Hošík, jenž byl slova ta pronesl chvatně se zápalem, s jakým pronásíváme tak rádi své přesvědčení, umlkl, aniž byl svou periodu ukončil. Slova jeho byla však zřejmým svědectvím, že byl o záležitosti té přemítal a rozhodnutí jeho, věnovati se farmacii, že stalo se buď po delším přemýšlení nebo následkem neobyčejné nějaké události, která v něm byla tyto reflexe vzbudila.

Není tudíž divu, že připomenul jsem nyní zcela vážně:

„Tentokráte musím žádati já tebe za prominutí, že jsem žertoval. Pozoruj, že rozhodnutí tvé jest pevné; ale není mi dosud jasno...”

„Dovolíš-li, povím ti vše, milý strýci,“ vpadl mi hošík živě, ale přece s jakýmsi truchlivým přízvukem do řeči.

Teprve nyní změnil jsem posavadní svou pozici a usednuv na divanu, vyslechl jsem mlčky následující vypravování sestřencovo.

„Musím se ti především, strýčku, přiznati,“ počal, „že jsem už po několik dní pomýšlel na návštěvu malostranského hřbitova. Byloť mi, jako by mi neustále někdo šeptal: ‚Musíš tam jíti – musíš!‘ a tak jsem se tam dnes odebral...”

Nějaký čas procházel jsem se zcela bezúčelně mezi hroby... Tu zastavil jsem se u nějakého pomníku, onde u polozapadlého rovu bez kříže; tu jsem přečetl dlouhý veršík pod nějakým jménem, onde zase jsem se dlouho díval na prostý nápis, aniž bych jej byl četl; zde upoutal pozornost moji rov plný květin, onde zase kus zpukřelého dřeva, patrně zbytek nějaké rakve – slovem, bloudil jsem po hřbitově bez cíle a bez účele, jako bloudíváme za čarokrásného letního

dne známým utěšeným sadem, když nás pranic nehněte, když na nic nemyslíme, na nic nevzpomínáme... a přece mi občas tanulo na mysli, že zde práchnivěji, strýčku, kosti tvé sestry, mé matky..."

Hoch, jenž byl poslední slova pronesl s jakousi výčitkou, samu sobě adresovanou, umlkl a zastřev si oběma rukama tvář, zůstal bez pohnutí.

Nevyrušil jsem ho z bolestných vzpomínek, jež bylo v duši jeho patrně vzbudilo připomenutí mrtvé matky.

Posléze spustil prudce obě ruce a pokračoval pomalu, jako by k vypravování svému sbíral teprve materiál:

„Byly asi tři hodiny po poledni. Obloha byla takměř bez obláček a hřbitov skvěl se v žhavých paprscích červnového slunce jako pusté, ale čarokrásné nějaké zákoutí báječného Orientu.

Ze stínu hlavního stromořadí, vedoucího středem starého hřbitova od východu na západ, byl pohled napravo i nalevo skoro oslňující.

Nade mnou koruny košatých stromů, jichž listy, mírným vánkem rozhoupané, leskly se v tisícerých odstínech zelena, od šedavé bezlesklé žluti až po skvoucí brčálovitou zeleň, která v měnivých svých světlech podobala se odlesku tisícerých smaragdů – napravo i nalevo pak nesčetné množství rovů s různými kříži a pomníky, skoro vesměs v nejpestřejším letním hávu.

Všechny možné barvy v nejrůznějších odstínech byly tu zastoupeny; ale nade všemi kralovala barva červená: každý kvítek barvy té, byť sebenepatrnější, skvěl se v plném lesku slunce plamenně purpurově, kdežto květy purpurové zdály se býti takměř rozžhavy... Vše kolem mne dýchalo bujným životem – jen člověka jsem tu nespatriil, jen srdce pod rovy více nebila..."

Hoch umlkl poznovu, jako by se hroužil v luzný obraz hřbitova, ježž byl právě několika slovy nastínil.

„A pomysli si, strýčku!“ pokračoval po chvíli. „Několikrát prošel jsem i hlavním stromořadím, několikrát prošel jsem i podle místa, kde srdce matčino práchniví a u rovu jejího jsem se ani nezastavil,

ba ani naň nepohlédl. Bud' že jsem byl čarokrásným obrazem přírody příliš zaujat, bud' že v mlhavé myšlenky pohřížen – ani již nevím... Náhle jsem byl ze svého snění libým zacvrlinkáním nějakého ptáčete vyrušen...

Rozhlédl jsem se poněkud udiven kolem, pohlédl do výše a spatřil v koruně staré lípy šedé ptáče, kterak cvrlinkajíc z jedné drobné větvičky na druhou poskočilo a hned nato z vysokého stromu popolétlo níže do nedalekého keře a z tohoto na úzkou stezičku mezi hroby, kde ležel na zemi povalený starší dřevěný kříž...

Dívám se na ptáče, jak v trávě poskakuje – vidím je několik kroků před sebou vyskočit na povalený kříž a otírat o hranu jeho tenoučký zobáček – však náhle jako by mne někdo v srdce bodnul. Na povaleném kříži čtu jméno své matky... Rozhlédnu se kolem; ale nevidím více známý mi matčín rov – hrob přede mnou jest vykopán a z hlíny, po obou stranách vyvržené, vyčuhují jednotlivé kosti... Kol kolem však samé cizí, ač povědomé hroby... Stál jsem před vykopaným hrobem své matičky..."

Hoch umlkl poznovu.

Tentokráte však mu bylo pásmo vypravování patrně přerušeno proti jeho vůli. Chtěl totiž ihned zase pokračovati, ale zajíkl se, a v zádušných očích jeho zaleskly se dvě slzy, jež pomalu skanuly po snědých lících.

Nevyrušil jsem ho z bolestných vzpomínek ani tentokráte a nebyl bych tak mohl, ani kdybych byl chtěl. Byloť mi podobně truchlivo a bolestno jako jemu a možná, že bych se byl při prvním utěšujícím slově zajíkl jako on.

Po krátké pomlčce hoch prudce vstal, přešel několikrát po pokoji a usednuv pak zase na své místo, zahájil přitlumeným hlasem další své vypravování:

„Stál jsem před prázdným hrobem matčíným bez pohnutí několik minut. Nevýslovná lítost sevřela mi prsa; před očima počaly se mi dělati mžitky, až se mi oči zakalily... Zdálo se mi, jako bych se díval

v otevřený hrob skrze hustý, šedý závoj... Po chvíli shýbl jsem se mechanicky ku vyvržené z hrobu hlíně a zvedl jednu z kostí, jež ležely mně nejbliže...

Kdož ví, byla-li to kost z těla matčina nebo z těla cizího – ale já ji přece pomalu přitiskl ke rtům... A mechanicky položil zase na totéž místo, odkud jsem ji byl zvedl... A opět jsem se díval upřeně před sebe v prázdný hrob...

Tmavá mastná hlína hřbitovní po jedné stěně, kam bylo od rána slunce pražilo, byla již šedá, kdežto stěna protější, kterou paprsky sluneční teprv asi dvě hodiny osvětlovaly, byla ještě zvlhlá a tudíž černá – důkaz to, že byl hrob patrně teprve dnes vykopán...

I zdálo se mi, že vidím matičku svou před sebou v hrobě v zpukřelé rakvi, jak s ní byl hrobník víko odtrhl... Pouhá kostra, nelišící se na pohled ničím od milionů koster jiných... Teprve později, když jsem se v přelud svůj pohroužil a v duchu zrak svůj pozorně upřel na lebku, zdálo se mi, jako bych v zažloutlých, tu a tam zašedlých kostech, zejména čelní, lícní a obou čelistech pozoroval polo již zapomenutou podobu matčinu...

A z mlhavého obrazu toho vynořil se znenáhla obraz úplně jasný a plastický. Viděl jsem v duchu matičku svou tak živě, jako ještě nikdy od její smrti. Černý vlas, nad skráněmi vlnivě nazad scísnutý, leskl se jako havraní perut; v snědé, tu a tam drobnou pihou skropené tváři jevila se navzdor svěžímu ruměnci lící a takměř žhavým rtům nevyličitelná truchlivost. Jenom černé, hluboké oko, jež druhdy jako černá perla uprostřed úbělu plavalo, nemělo více dřívějšího svého výrazu: zračilat' se v něm bolest bezměrná, bolest puklého srdce...

A rovněž tak znenáhla, jako se byl tento jasný obraz vynořoval z původní mlhavé jen vzpomínky, vynořovaly se z mlhy zapomenutí vzpomínky další...

Připomenul jsem si život matčin: dlouhou, takořka nepřetržitou řadu utrpení a bolestí; připomenul jsem si, jak dychtivě slídíva-

la po každém prostřeďečku, jenž jí mohl poskytnouti úlevy, s jak horečnou napnutostí naslouchávala každému slovu o možnosti uzdravení; připomenul jsem si, jak děsná úzkost asi duši matčinu mučivala, když, nabyvši přesvědčení o beznadějnosti svého stavu, očekávala již najisto konečný rozklad, a poprvé v životě mém šlehla duší mojí myšlenka: Což vskutku není v širším světě prostředku, když právě ne k odčinění, tak aspoň k úlevě tělesných a duševních muk, předcházejících konečný náš rozklad...?

Vtom jsem byl ze svého snivého přemítání vyrušen: zaslechl jsem za sebou v stromořadí rupot lehkých kroků v písku a ohlédnuv se, spatřil jsem štíhlou dívku v jednoduchých kartonových šatech, kterak volným krokem zahýbá právě na poboční jednu stezku mezi hroby téhož oddělení..."

Vypravující na okamžik ustal a přejev pravou rukou napříč přes čelo, položil mi beze všeho zprostředkování tuto otázku:

„Věříš, strýci, v takzvané náhlé zamilování? Je možno, by dva lidé, shlédnuvše se jen jednou zběžně, zahořeli k sobě onou vášní, která..."

Otázku tu však nedokončil, nýbrž rovněž tak bezprostředně, jako byl z vypravovacího tónu přešel v tón tázací, pokračoval ve svém vypravování:

„Dívka popošla několik kroků po stezce a pokleknuvši u jednoho rovu, obrátila ke mně svou tvář. Byla bledoučká jako lilie; jenom na líčkách pouhý nádech ruměnce. Hladké, alabastrové čílko stínil z části šedý šáteček; jemnoučká, skoro průzračná pleť byla protkána modravými žilkami; uzoučké rtíky byly pevně sevřeny a oči k zemi sklopeny.

V tváři neznámé dívky spočívalo tolik klidu, tolik dobroty, že nemohl jsem zraku svých odvrátiti... Po chvíli dívka zvedla oči a pohledy naše se setkaly: můj upřený, zpytavý, její plachý a plamenný...

A jako by byla pohledem mým vyplašena, dívka rychle vstala a kvapně opustila stezku a ubírala se stromořadím dále k druhému hřbitovu na západě...

Mimovolně jsem ji sledoval zrakově, až zmizela; pak jsem pomalu popošel až k místu, jež byla právě opustila, a rozhlédl se po hrobech; leč hrobu, u něhož byla klečela, jsem nerozeznal...

Nato vrátil jsem se zase k prázdnému hrobu matčinu. Avšak tentokrát netanul mi více na myslí obraz matčin, nýbrž obraz dívky, kterou jsem byl právě jen letmo zahlédl... Místo černého, hlubokého oka matčina viděl jsem nyní v duchu oko modré a jasné sice, ale podobného výrazu jako oko matčino: zdáloť se mi, že i v tomto mírném, jasném oku zračí se bolest bezměrná...

A od toho okamžiku byl jsem přesvědčen, že nemůže býti vznešenějšího stavu nad onen, jehož účelem jest pracovati k úlevě lidských bolestí.“

Hoch skončil své vypravování a upřel na mne svůj zrak, jako by byl jist, že nemohu proti jeho rozhodnutí se ani nejnepatrnější námitky učiniti.

Po tom všem, co jsem byl právě slyšel, arci byla každá námitka, byť sebeoprávněnější, nemístna a byla by se zajisté úplně minula účinku. Mlčel jsem tudíž a hoch, vykládaje sobě mlčení mé v příznivý smysl, po malé přestávce připomenul:

„Na pouhém tvém souhlasu, milý strýčku, není však dosti. Potřebuji další tvé rady i pomoci. Víím, že jsi se za svého mládí pilně zabýval přírodními vědami. Budiž mi, prosím, nyní nápomocen: půjč mi z knihovny své všechny knihy, z nichž bych mohl čerpati nějakého poučení, a máš-li ještě nějaké zbytky svých sbírek minerálií a herbářů, půjč mi i ty. Vrátil ti vše, jakmile budu moci pomůcek těch postrádati.“

Závěrečná slova ta byla důkazem, že hošík, zvoliv si budoucí svůj stav, ihned chtěl zahájit přípravné práce.

Nechtěje mladistvé horlivosti nijak překážeti, odpověděl jsem:

„Proč bych ti nebyl nápomocen? Vyber sobě z knihovny, co uznáš za dobré, a jakmile budeš hotov, probereme bedny starého haraburdí na půdě, nalezneme-li tam ještě něco, co by ti mohlo prospěti.“

Hoch dal se ihned do práce.

Vstav z divanu, byl jsem mu nápomocen, hledaje a podáváje mu knihy, o nichž jsem soudil, že mu mohou býti prospěšny.

Avšak teprve nyní, když jsem knihovnu svou probíral k určitému účelu, seznal jsem její chudobu; neboť kromě několika starších, již antikvovaných školních knih, neměl jsem skoro žádného spisu, kterýž by byl znalci vědeckou cenou svou imponoval.

Asi ve čtvrt hodině byli jsme s veškerým mým přírodovědeckým bohatstvím hotovi.

Smutně pohlédl sestřenec na nepatrnou hromádku knih skoro úplně bezcenných, jež jsme byli na jednu židli narovnali, a svažtiv poněkud čelo, podotknul s přízvukem zklamání:

„S tím budu brzo hotov – v týdnu to přečtu a v měsíci prostuduji... a to ti, strýčku, za tvého mládí dostačilo?“

„Musilo dostačit,“ odpovídám. „Za mého mládí nebyl snad ani stý díl oněch učebných prostředků v užívání, jakých se nyní na školách i v soukromí používá jednak k usnadnění, jednak k upříjemnění studia, byť sebe primitivnějšího. Nyní naučí se mládež mnohemu takřka hravě, kdežto jindy, když byl nedostatek pomocných knih, když bylo názorné vyučování takměř v plenkách a vůbec vyučováno jaksí patriarchálně, abych tak řekl tradicionelně-univerzálně bez ohledu na různost povah a nadání žakovstva, nepřiučil jsi se mnohdy v průběhu několika let ani věcem nejnaléhavějším, kardinálním, bez kterých na úspěšné další studium nelze ani pomyslit...“

„Jak to? To přece není možné!“ vpadl mi živě hoch do řeči.

„A přece tomu tak,“ odpovídám; „já na příklad doposud ještě neumím – učit se z paměti... Tato zručnost duševní, kterouž nyní mnohé dítě pravé divy provádí, jest mi skoro úplně neznáma, a podaří-li se mi někdy po nemalém namáhání naučiti se něčemu z paměti, zapomenou to v několika dnech najisto zase...“

„Necvičils tedy z mládí slovní paměť – toť vše,“ připomenul hoch jako mimochodem. „Zato musí býti tvá věcná paměť daleko vyvinutější...“

Jistota, s jakou hoch slova ta pronesl, mne překvapila.

Musil jsem mu přisvědčiti.

„Máš pravdu,“ díím. „Trvám, že i po letech budu si moci ještě živě v mysli představití výraz tvé tváře v okamžiku, když se dnes hlava tvá objevila mezi dveřmi, kdežto z tvého dnešního vypravování již nyní nedovedu ani jediné věty doslova recitovati.“

„Já zase budu moci i po letech skoro doslova opakovati dnešní své vypravování, ba vše, co jsem byl třeba jen jednou s napnutou pozorností vyslechl,“ pravil sestřenec, „kdežto nějaká sebedramatičtější událost, nebo sebezdařilejší, buď realistický, buď ideální, buď drastický obraz, nějaká fyziognomie, krajina atd. byť sebecharakterističtější, neobyčejně záhy z paměti mé mizí a jen zřídka a toliko v neobyčejném nějakém případě, když je mi fantazie za zvláštního napětí duševních sil mimořádně nápomocna, vyhoupne se obraz takový před duševním zrakem mým živě; ale vždy jen na několik okamžiků a patrně vždy již velice nepodoben obrazu původnímu.“

Slovy těmi primitivní, sotva zahájený náš pokus teoretické analýzy lidské paměti ukončen; neboť sestřenec, jsa patrně nedočkav seznati mé přírodovědecké „poklady“ v bednách na půdě, učinil několik kroků ke dveřím a vzav za kliku, zadíval se mlčky, ale výmluvně na mne.

Beze slova vyhověl jsem jeho žádosti a za několik minut byli jsme již na půdě.

Stály tam tři velké, skoro na prst prachem pokryté bedny. Otevřel jsem jednu po druhé a prohrabal všechny balíky, všechny knihy a všechno ostatní haraburdí; sestřenec horlivě a dychtivě mi pomáhal.

Tentokráte trvala naše práce přes hodinu; ale výsledek její taktéž nebyl příliš uspokojivý. Nalezli jsme všeho všudy několik starých lučebních knih, v nichž například vykládána různá fluida, jimž při-kládána s neomylností vědátorů minulého věku takměř zázračná síla; několik sešitů starých explik z nižší a vyšší reálky, pak tři staré

herbáře, moly a tarakany prožrané a ohryzené, z doby, kdy jsem ještě navštěvoval farní školu svého rodiště.

Oprášivše tyto pochybné učební pomůcky, snesli jsme je do mého pokoje a teprve zde počali jsme bedlivěji zkoumati.

Rozumí se samo sebou, že ani knihy, ani expliky, tím méně herbáře mohly sloužit za pomůcky k hlubšímu a rozsáhlejšímu nějakému studiu. Přes to vše prohlédli jsme i herbáře dosti pečlivě.

První dva neobsahovaly nežli různé rostliny domácí a tak známé, že v herbáři vskutku byly úplně zbytečné. Třetí herbář měl zdánlivě větší cenu. Bylať to sbírka rostlin jedovatých a exotických; ale nyní, takměř již po třiceti letech, v kteréžto době bylo s herbáři těmi vpravdě macešsky nakládáno, byly rostliny tak suché, ba některé i zpráchnivělé, že se rozpadávaly, jakmile jsem ten neb onen půlarch, na němž byly lepenkou připevněny, vzal do ruky.

Jen některé, se stonky dřevnatými a tužšími listy a květy, byly doposud ještě relativně zachované aspoň co do podoby, avšak o původní barvě listu a květů nebylo již ani nejnepatrnější památky. Vše bylo jednotvárně zažloutlé, přihnědlé, šedě nebo špinavě zelené, samá šedá, hnědá, rezavá, ba i černá skvrna a vše páchlo nelibě zpukřelostí a hnilobou. Některé rostliny, dle tvaru znatelné, arci bylo možno i nyní ještě na první pohled rozeznati; ale o většině nebylo již lze ani udati, ke kterému druhu nebo rodu náleží, a musilo býti vzato útočiště k podpisům pod květinou.

Pod některou byl pouze podpis český, pod jinou český i německý; pod většinou byly podpisy nejen v obou těchto jazycích, nýbrž i v jazyku latinském, k nemalému podivení svému jsem shledal, že jsou podpisy vcelku správné, což bylo vzhledem k okolnosti, že zakládal jsem herbáře ty jakožto žáček v desátém až dvanáctém roce věku svého, svědectvím, že dělo se zakládání to patrně návodem člověka věci znalého.

Tak stálo pod jedním zbytkem květiny pouze české jméno „Ocún“, pod jinou květinou, kterou jsem však na první pohled podle tvaru lodyhy, listů, květu i ovoce poznal, „Atropa belladonna. Linn. – Rulík

zlomocný čili lilek bláznový. – Tollkirsche, Wolfskirsche, Schlafkirsche, Tollbeere, Teufelsbeere, Juxbeere, Wolfsbeere, Enzerbeere, Windbeere, Schwindelbeere, Waldnachtschatten, Walkenbaum“.

Pod jinou četl jsem pouze název latinský a jména česká: „Datura stramonium. Linn. – Ďurman čili panenské jablko, ježková palice, kravák, bodavé jablko, vojenský mák“, a opět pod jinou prostě: „Hiosciamus niger. Linn. – Blín“.

Kromě těchto poznal jsem bez podpisu ještě bolehlav plamatý, šalounek a lekno menší, kdežto celá řada jiných nebyla již naprosto k poznání.

Daleko zachovanější byly květiny exotické. Nebylo jich mnoho a zvláště vzácnější byly jen několika málo exempláři zastoupeny. Podpisy pod nimi však byly vesměs jen latinské a toliko pod jedinou našel jsem podpis pouze český, ale nikoli mým vlastním, primitivním rukopisem psaný, nýbrž velkými, pevnými a charakteristickými písmeny ruky vypsané.

Květiny sama byla patrně z rodu lilií, ale kromě lodyhy nebylo již možno ni listy, ni květ rozeznati. Vše bylo pozbylo nejen původní barvitosti, nýbrž i tvaru. Z ohryzených, moly prožraných listů, jichž okraje podobaly se pilkám s různými, nepravidelnými zuby, zbývaly již jen skoro beztvárné kusy, a toliko dle dvou, posud aspoň poněkud zachovaných květů poznal jsem tvar rostlin liliovitých. Podpis květiny té zněl: „Etiopská lilie“.

Pohled na květinu tu vzbudil v duši mé zvláštní vzpomínky z doby, kdy jsem si byl tyto herbáře zakládal.

Bylat' se v herbáři mém octla způsobem zcela mimořádným. Já sám ji nepreparoval; ba více ještě – květina ta nebyla mým vlastnictvím, byltě jsem jí nabyl způsobem – nepoctivým...

A nyní, po více nežli čtvrt století, když jsem zvadlé, zpukřelé a z větší části již skoro v prach rozpadlé zbytky její znova shlédl, vzbudila v duši mé zvláštní tato květina podivné, polo trpké, polo zádumčivé vzpomínky.

Připomenul jsem si staříckého učitele svého, jehož návodem jsem si byl před lety herbáře zakládal a jehož vlastnictvím květina ta druhdy byla; připomenul jsem si i způsob, jakým jsem jí byl nabyt, ba i nápadnou, dlouhotrvající zádumčivost a truchlivost učitelovu, když byl květina té pozbyl, a teprv nyní mi napadlo, že měla květina ta dle všeho pro starce toho nemalé ceny, buď co nějaká zvláštnost, buď co upomínka, nebo z jiné nějaké, mně úplně neznámé příčiny.

Vzav půlarch, na němž byla květina lepenkou připevněna, do ruky, prohlížel jsem ji bedlivěji.

Byla připevněna na šedavém papíře, jenž byl ještě jednou nebo dvakrát podlepen papírem jiným, původně bílým, nyní již špinavě zažloutlým. Když pak jsem zvedl půlarch s květinou proti světlu, zpozoroval jsem, že papír, jehož bylo k podlepení užito, byl po jedné straně popsán, a při pozornějším dívání rozeznal jsem daleko více čísel nežli písmen. Patrně bylo zde k podlepení použito kvůli úspoře papíru nepotřebného.

Jiného jsem na květině, ni na papíře nerozeznal a položiv ji zase na místo v herbáři, kde původně ležela, zadumal jsem se.

Sestřenec, jenž byl zároveň se mnou herbáře prohlížel a tu a tam, když spatřil nějakou skoro již úplně zničenou nebo nerozeznatelnou květinu, neskryl nevinně úsměšnými poznámkami toho smyslu, jak důkladná studia bude moci pomocí mých herbářů konati, zpozoroval moji zamlklost při pohledu na etiopskou lilii, ale nevyrušil mne po delší čas ani z mého zadumání.

Posléze však jej mlčení mé patrně omrzelo. Poodstoupil od stolu, kde byly herbáře rozloženy, počal si rovnat vybrané knihy, hotově se tak k odchodu.

Když byl hotov, optal se nesměle:

„A herbáře mi, strýčku, také půjčíš?“

„Vždyť ti nebudou skoro nic platny,“ namítám.

„Kdož ví?“ odpovídá hoch s tajemným přízvukem. „Člověku mnohdy i při pohledu na věc zdánlivě nepatrnou nebo zcela zbytečnou napadne tak ledacos...“

„Nu – pro mne!“ dím lhostejně. „Vezmi si vše – toliko tuto etiopskou lilii ti dáti nemohu.“

Přítom položil jsem pravou ruku na květinu. „A proč právě tu ne?“ táže se hoch.

„Poněvadž ji musím vrátit.“

„Vrátit? – a proč?“

„Ukradl jsem ji,“ dím.

„Ukradl? – Ty? – A komu?“ táže se kvapně za sebou hoch.

„Bývalému svému učiteli,“ odpovídám.

Hoch se na několik okamžiků odmlčel, načež připomenul jaksi nejistě:

„Má snad květinu ta nějakou zvláštní cenu?“

„Nevím a pochybuji o tom,“ odpovídám. „Ale právě nyní, když jsem ji byl po letech znovu spatřil, vzbudila v mé duši výčitky svědomí. Musím ji vrátiti. Zdáť se mi, že bych neměl pokoje, kdybych tak neučinil.“

Hoch, vrtě nedůvěřivě hlavou, připomenul:

„Nemá-li květinu žádné zvláštní ceny, nechápu, proč bys ji vrátil...“

Ale dříve nežli jsem mu odpověděl, opravil sama sebe:

„Máš pravdu, strýčku! Vrať ji – vrať... Kdož ví...?“

„Vrátím,“ odpovídám. Vzav nato půlarch s etiopskou lilií, položil jsem jej stranou.

Sestřenec urovnal pak a svázal herbáře a učiniv ze všeho, co si byl vydlužil, čtyry balíky, vzal jeden pod paží a požádal mě, bych mu ostatní zatím nechal u sebe, že si pro ně přijde později.

Vyhověl jsem jeho přání a položiv zbylé balíky do kouta za jednou skříní s knihami, podával jsem hochovi ruku.

Hoch byl sice připraven k odchodu a podal mi také ruku; ale přece ještě váhal.

„Přeješ si snad ještě čeho?“ optal jsem se.

Zadával se mi zpytavě, ale přece s jakousi nesmělou zvědavostí do očí, jako by chtěl říci: „Ovšem že si přeji – ale ostýchám se přání své vysloviti.“

Po chvíli, když jsem mlčel, dodal si zmužilosti a pravil skoro pošeptmo:

„Odpusť, strýčku!... Ale mně je právě jaksi podivně... Ani bys nevěřil...!“

„A proč?“ táži se.

„Zcela určitě to sice nemohu udati,“ odvětil hoch; „ale zdá se mi, že je toho příčinou etiopská lilie.“

„Jak to?“

„V okamžiku, když jsi mi, strýčku, pověděl, žes ji odcizil, šlehla duší mojí zvláštní myšlenka.“

„Jaká?“

„Vlastně domněnka nebo předtucha nebo jak bych to nazval,“ opravil se hoch.

„Ale jaká?“ naléhám.

Hoch opět váhal.

Bylo na něm zřejmě viděti, kterak duševní vyspělost zápasí s mladickou ostýchavostí. V hlavě jeho byla se patrně zrodila myšlenka, kterou pokládal za zvláštní, neobyčejnou; ale buď neměl slov k vyjádření své myšlenky, nebo byl v rozpacích, zdali je myšlenka ta vskutku závažnou nebo jen klamnou, myšlenkovou bublinou, která, byvši pronesena, chvíli v různých barvách se leskne, načež se v nesčetné atomy své nicoty rozpryskne.

Chtěl jsem hochovi několika otázkami přispěti ku pomoci; ale dříve nežli jsem pronesl otázku první, charakterizoval on sám svou myšlenku určitěji.

„Odpusť, strýčku!“ pravil. „Byl to pouhý nápad – jakási myšlenková jiskřička – ideálně bláhová...“

„Ale pověz přec jaká!“ díím suše, ale přece s jakýmsi nádechem zvědavosti. „Vždyť přece nemohu souditi o něčem, co vůbec ani netuším...“

„Odpust', strýčku,“ zahajuje hoch stereotypně svou řeč poznovu. „Před chvílí ještě se mi zdála býti myšlenka ta závažnou, ba vznešenou, velkolepou, a nyní už se ostýchám nápad svůj pronést, aby ses mi nevysmál.“

„Nevysměji – buď ubezpečen,“ dím vážně; ale odpověď ta stála mne přemáhání. Lehkému úsměvu jsem se nemohl ani tentokráte ubrániti.

Hoch, kterýž si byl úsměvu toho nevšimnul, přejel pravou rukou přes svraštěné čelo a pravil:

„Vypovím ti tedy, milý strýčku, vše upřímně. Hned v okamžiku, když, prohlížeje herbář, přišels na tuto podivnou a mně úplně neznámou květinu a polohlasitě jsi přečetl podpis „Etiopská lilie“, působilo pouhé vyslovení jména toho na mne jaksi sympaticky. Květina byla mi milou, aniž bych byl více o ní věděl, nežli co jsem právě na vlastní oči viděl: lodyhu, několik špinavě zažloutlých, beztvárných listů s ohryzenými okraji a dva liliovité květy...

Také mi neušel dojem, jaký na tebe pohled na květinu tu učinil. A mezi tím, co jsi byl zadumán, díval jsem se na květinu pozorně a duši mojí vířily různé, ale mlhavé myšlenky. Avšak když jsi posléze řekl, že květinu tu odcizil, vyhoupla se z chaotických myšlenek mých myšlenka jasná a určitá: napadlot' mi, že má květina ta dle všeho tajemnou nějakou moc, které nelze odolati...

Zdalo se mi býti zcela přirozeno, že květinu tu odcizil; neboť já sám v okamžiku tom pocítil zvláštní palčivou touhu po ní... Bylo mi jako člověku, kterýž, prahna po léta po něčem, o čem se domnívá, že by jej mohlo oblažiti, náhle spatří předmět své touhy před sebou... Bůh ví, strýčku, kdybys byl člověk cizí, kdybych věděl nebo jen tušil, že mi nikdy více nedovolíš na podivnou květinu tu pohlédnouti nebo že bys mi ji nedal darem, kdybych ji od tebe žádal – věř, já bych sáhl k témuž prostředku, bych jí nabyt, jako ty...“

„Opravdu?“ uklouzlo mi mimovolně.

„Dokládám se svou ctí!“ odpověděl živě hoch a pokračoval pak skoro se zápalem:

„Nevím sice, ba ani netuším, co asi tebe přimělo, žes sobě květinu tu bez vědomí a proti vůli dřívějšího vlastníka přivlastnil; ale mně zdála se býti ještě před chvílí tajemným talismanem... Napadloť mi, že v suchých a ohryzených těch lístcích a špinavě žlutých květech spočívá tajemná moc, zázračná síla, kterouž možno hoře a bolest lidskou, byť sebebezměrnější, utišiti... Nyní arci jsem sobě úplně vědom, že to byl pouhý nápad, bláhově ideální jiskérka, která mnohdy člověka jen poškádlí, by později tím více cítil svou slabost a malomocnost vůči přírodě...“

Hoch umlkl.

Věřil jsem slovům jeho úplně; neboť i na mne byla květina ta před lety, ovšem za jiných okolností, podobný dojem učinila. Rozdíl byl jen ten, že já jí nikdy nepřikládal ani nejnepatrnější nějaké tajemné moci, kdežto sestřenec, pocitiv z počátku po jejím nabytí podobné touhy jako já, setrval aspoň po několik okamžiků, patrně jen následkem asociace myšlenek, kterýmiž se byl bezprostředně před tím zabýval, v domněnce o imaginární její moci zázračné.

Nežli však jsem se v tento smysl vyslovil, ujal se slova sestřenec, řka:

„Jak vidíš, milý strýčku, pokládám vše, co jsem ti byl právě pověděl, za pouhý, okamžitý vrtoch fantazie, ale přes to vše jest mi tak podivně, že nemohu jinak nežli snažně tě prositi, bys květiny té ještě nevracel... Ponech ji, prosím tě, ještě nějaký čas u sebe...“

„Ale kdož ví, jakou cenu má pro dřívějšího vlastníka?“ namítl jsem.

„Pravils, že jí sám nepřikládáš žádné ceny,“ opáčil sestřenec. „Jaké pak ceny může míti pro jiného? Nejspíše by na ni pohlédl a pousmál se nebo svraštil čelo, dle toho, jaké vzpomínky by v něm vzbudila... Ale v tom i onom případě by ji zase poodložil a zapomenul na ni snad podobně jako ty... A víže-li jej ke květině té nějaká truchlivá a bolestná vzpomínka, pak by snad i zaplakal – a na vzbuzení neb oživení bolestného pocitu není přece nikdy nakvap.“

„V tom vzhledě máš pravdu,“ připomenul jsem. „Vyhovím tvému přání a nechám si květinu tu ještě několik dní. Zasteskne-li se ti po ní, budeš-li jí potřebovati, víš, kde ji nalezneš – ale z ruky ji více nedám...“

„Děkuji ti, milý strýčku,“ odpověděl hoch s přízvukem vděčnosti. „Ale dovol, abych na ni mohl ještě jednou pohlédnouti.“

Vyhověl jsem jeho přání a podal mu květinu.

Vzal ji do ruky a dlouho se na ni upřeně díval, pak mi ji zase vrátil.

„Podivno,“ pravil. „Čím déle se na ni dívám, tím více nabývám přesvědčení, že to není nežli vzácná sice, ale vcelku bezvýznamná květina beze vší moci, ba i bez oněch účinků, jakými se vyznačují na příklad některé květiny svou libou vůní nebo jinými buď léčivými, buď zdraví podrývajícími, ba ničícími účinky. Avšak jakmile na ni jen vzpomínám, zdá se mi, že má cenu, neobyčejnou... Patrně to pouhý přelud fantazie...“

„Petrně,“ dotvrzoval jsem bezmyšlenkovitě, když byl dokončil.

Poté jsme se rozloučili.

Hoch mi stisknul ruku a učinil několik kroků ke dveřím a otevřel. Na prahu však se ještě jednou obrátil, řka:

„Odpusť, strýčku! Nepřipomenuls dřívě, že máš také nějakou sbírku minerálií? Přišly by mi také vhod.“

„Mám,“ odpověděl jsem. „Jsou však také někde na půdě.“

„A vyhledáš mi je? Půjčíš mi je?“

„Vyhledám.“

„Přijdu si pro ostatní balíky i pro minerálie zejtra nebo pozejtří. Sbohem!“

Poté hoch vklouzнул do druhého pokoje a zavřel dvěře.

Zůstal jsem s etiopskou lilií o samotě. Mechanicky sáhl jsem po ní a dlouho jsem se na ni díval. Ale podobně jako sestřenec nepozoroval jsem na ní pranic zvláštního a nápadného.

Vzpomínal jsem si také, zdali snad jsem o ní někde něco četl, ale nemohl jsem se na nic upamatovati. Zato oživovala se tím více

v mé paměti doba, kdy jsem byl podivné květiny té nabyt, doba mládí...

Jako z mlhavého pozadí vyhupoval se obraz za obrazem z polozapomenutí: tu obraz milý, tu zase truchlivý – tu jasný, skvělý a zářivý, tu zase šerý, zádumčivý nebo příšerný... Tu jsem si připomenul spolužáka z nejtělejšího mládí, který mně byl nakloněn, tu zase hoch, který mne, jak se zdálo, již tenkrát nenáviděl...

Tak vířily vzpomínky duší mojí asi půl hodiny v divoké směsici a duši mou naplnila truchlivost...

Vše – vše už bylo dávno, dávno minulo a nikdy více se nevrátí... Ta milá bezstarostná doba mládí se svými zlatými sny a smělymi plány byla již dávno minula a střízlivá, chladná, ba mnohdy ledová přítomnost šklebila na mne svou odporou tvář...

Posléze jsem prudce vstal a uloživ etiopskou lilii do psacího stolu, odebral jsem se, jak mi povinnost kázala, do redakce, kde jsem na své vzpomínky a na vše, co právě předcházelo, úplně zapomenul.

* * *

Následujícího dne odpoledne, když jsem byl po dávném zlovyku svém hříšné kosti své na divanu natáhl a rozmařilou psychičku svou samu sobě zůstavil, těkalo přebohé toto mé pravé „já“ nějaký čas hravě jako lehkomyšlný motýl z předmětu na předmět, až posléze se zastavilo u etiopské lilie...

Odbyvši narychlo oficiální přehlídku vcelku zcela prostičkého případu, kterýmž byly zpola ztrouchnivělé zbytky květiny té z prachu zapomenutí na denní světlo vyneseny, raportovala psychička má ve své neomylné suverénnosti sama sobě, že myšlenky a domněnky, vízící se ke květině té, nemají reálného, ba ani pravdě podobného podkladu.

Ký div, že počala se psychička má hned nato baviti nahodilými myšlenkovými jiskřičkami, které, vzniknuvše v duševní dílně, zdán-

livě beze vší pohnutky vyhupují se jednotlivě jako z mlhy, pak kolem nás hravě jen se mihnou nebo před námi na několik okamžiků se zatřepetají, aby hned nato navždy zanikly. Později mnohá z jiskřiček těch zůstala déle nad obzorem; za ní vyhoupla se druhá a třetí – pak jako by jiskřičky ty splynuly v malý plamínek... a před psychičkou mojí stál, posud sice jako v mlze, ale přece již dosti zřetelný drobný obrázek z doby, kterouž jsem si v posledních třiceti letech zřídka-kdy a vždy jen na okamžik připomínal.

Viděl jsem před sebou nízkou, malou školní světničku – vlastně domníval jsem se, že, sedě ve světničce té v jedné z nejposlednějších škamen, odkud bylo oknem viděti nepatrný kostelík, rozhlížím se kolem... Dvě řady škamen – vprostřed úzká ulička, dělicí škamny, v nichž sedí nebo sebou vrtí žvavá, ale přece poměrně tichá děvčata, od škamen, v nichž a po nichž skotačí hlučící, vřeštící, ba hulákající hoši...

Známý, všední, skoro bych řekl ošumělý to obraz, jaký každý z nás mnohokrát viděl a podnes každodenně viděti může.

Ale školní světnice ta přece se liší od školních světnic tehdejší doby. Nade dveřmi visí zčernalý, zaprášený dřevěný krucifix – jediná to ozdoba církevní... Po stěnách je rozvěšeno množství, ovšem primitivních a laciných vyobrazení zvířat, květín a různých jiných předmětů.

Tabule nemá obvyklých tehdá ještě kolíků, pomocí kterýchž mohla býti výše nebo níže vyzdvihována, nýbrž visí na kladce, majíc vzhledu přiměřené závaží, takže může býti jednou rukou zcela pohodlně po stojanu nahoru nebo dolů pošupována.

Na tabuli samé jsou zřetelné stopy po psaní křídou; patrně bylo na ní posledně počítáno a znalec by byl rozeznal „trojčlenku“, tehdáž v druhé třídě nejvyšší druh počítání, známý též pod jménem „Regula de tri“.

Po obou stranách tabule viděti nevysoké skříně; nad nimi úzké a širší regály a na těchto množství vycpaných ptáků, malých savců,

preparovaných plazů, různých koster a tomu podobné. Na jednom regálu viděti učební pomůcky k počítání na způsob nyní obvyklých počítadel; na jiném malý globus, malou zeměkouli s označenými zeměpásky, pak duté dvě větší polokoule, znázorňující pohled ze země na zdánlivou podobu nočních nebes.

Všechny tyto pomůcky názorného vyučování jsou sice správné, ale přece jeví stopy primitivnosti; na první pohled bys poznal, že nebyly zhotoveny v žádné továrně, která se výhradně těmi neb oněmi výrobky toho druhu zanáší, nýbrž že jsou sdělány pečlivě a svědomitě sice, ale rukou člověka-diletanta.

Zdá se mi, že poznávám nejen školní světničku, nýbrž i všechny ty maličké kandidáty života, kteří tu ve škamnech buď štěbetají nebo v nich a po nich skotačí...

Tu vidím v první škamně na kraji ideálně krásnou dívčí tvářinku s růžovými líčky, havraním vlasem a temně modrýma očima. Dívá se upřeně na mne a v jemňoučkých tazích, obzvláště v oduševnělém pohledu zračí se nevyličitelná dobrosrdečnost. Avšak už tomu dávno, co bývala snad šťastnou – nyní žije, vlastně jen živoří, živíc několik svých zmrzačených sester pranepatrným výtěžkem své jehly...

Na kraji první škamny oddělení chlapeckého sedí štíhlý, elegantně oblečený synek bohatého továrníka. Tvář jeho jest bledoučká, skoro chorobná, ale výrazná, charakteristická; jevíť se v ní neobvyčejná pevná vůle, cosi, co by psycholog nazval neústupností nebo umíněností. Tenkrát miloval hoch ten hru na vojáky a rvačky nade všechno – nyní už tráví druhé decenium v jednom z nejbohatších klášterů na pomezí česko-slezském a před dvěma nebo třemi lety byl zvolen převorem...

Vedle něho sedí hoch v prostých, záplatovaných, ale čistě vypraných cvilichových šatech neurčité barvy. Právě byl s bezpříkladnou hltavostí nakouzl krajíc černého chleba. Boubelatá, zdravím kypící tvář jeho, z kteréž se dívá dvě modrých, smavých očí v božské bez-

myšlenkovitosti v neurčité prázdno, jeví přes všechnu zkřivenost orgánů, při jídle působících, onen druh olympického klidu, kterýž u diváka mnohdy i závist budívá... Avšak olympický klid ten byl už dávno z tváře té vymizel a na jeho místo nastoupila úzkostlivá, ba bázlivá starostlivost. Oči jsou nyní hluboko zapadlé, tvář vráskami rozryta, hlava již skoro úplně lysá a zbytek vlasů jako mléko šedivý... Byltě, ubožák, více nežli dvacet roků prodiurnoval a božská prozřetelnost byla mu jako by nádavkem i v manželství požehnala, oblaživši jej sedmi zdravými, roztomilými děvčátky...

V druhé lavici rve se právě buclatý zrzek s černovlasým kudrnáčkem drobňoučké postavy. Svalovitá pěst zrzkova buší do zad kudrnáčkových, který sebou vrtí a kope do škamny jako zběsilý... Oba už jsou dávno mrtví; zrzek zahynul asi před dvaceti lety pod vyšehradskou skalou, chtěje tonoucímu člověku přispěti ku pomoci; kudrnáček, bůhví z jaké příčiny vadnul a chřadnul, až své drobňoučké kosti složil k věčnému odpočinku, nedočkal se ani dvacátého roku věku svého.

Ba i ta štíhlá, vysoká, navzdor své mladistvosti přece již skoro junonská postava plavovlasé, černoooké dívky, která byla takměř s božským klidem rvačku obou hochů sledovala, už dávno v černé hlíně v prvky se rozpadla. Chudobou tísněna pracovala, když byla vyšla ze školy, asi po pět roků v přádelně a kdysi nešťastnou náhodou utrl jí stroj pravou ruku – smrt následovala v několika hodinách...

Leč i onen hoch ve velkých, vysokých, patrně otcových botách, jehož šiřatá hlava a odporně mrzutý výraz v odulé tváři každému, kdo jej jen jednou spatřil, navždy utkvěti musil v paměti, a kteréhož právě vidím v duchu, jak stojí rozkročen na dvou škamnách neda-leko okna a oběma rukama ve vzduchu šermuje, jako by někomu ukazoval, jak se plave – je taktěž už dávno mrtev a zahynul také v továrně, spadnuv do kotle s vřící vodou, odkud vytažen již jen jako strašně zohavená mrtvola...

Ten zde, hošík poněkud přihrblý s nápadně vypouklýma prsoma a vypoulenýma, skoro vytřeštěnýma očima, žil později klidně a spokojeně jakožto mýtní výběřčí; ale nyní tráví už šestý nebo sedmý rok v trestnici v Kartouzích, kde má prožítí ještě asi čtrnáct nebo patnácte roků pro zabití muže, kterýž mu byl ženu svedl...

Onen hoch s vysokým, hrdě vyklenutým čelem a hluboko zapadlýma jiskrnýma očima potuloval se později asi dvacet roků světem, nemaje nikde stání a nemoha nikde naléztí poklidu. Teprv asi před rokem vrátil se do svého rodiště sláb, vysílen a k smrti churav a za několik dní zavřel oči navždy...

Zamračená dívka s přísným výrazem v drsných tazích, kterou právě vidím v duchu, kterak sedí nepohnutě ve škamně a apaticky před sebe se dívá, jako by přemýšlela o nicotě světa, provdala se později za bohatého kupce a žije nyní, ne-li šťastně, tedy aspoň spokojeně v kruhu několika zdravých, silných dítek...

Sousedka její, dívka přítulná a lichotivá jako koťátko, zamilovala si později drsného, surového dělníka z továrny na kartony, provdala se za něj, ale byla od něho týrána, až pak posléze v návalu těžkomyslnosti skončila samovraždou, otrávilši sebe a dvouleté dítko...

Černooká dívčina s bohatým kaštanovým vlasem a jemnou pletí, která si právě rovná na škamně před sebou sešit ku psaní, sedává nyní den co den na trhu, prodávajíc zeleninu. Oko její není sice už tak vábivé, vlas valně prořídly a stříbrem protkaný, tvář skoro dohněda osmahlá; leč statná, zdravím kypící žena ta zdá se býti spokojenou, jako by jí snad ještě nikdy nebylo napadlo, že možno také jiným způsobem žítí nežli žila ona...

U kamen vidím v duchu skupení pěti hochů. Jeden z nich, tvář snědá, smělá, ba skoro drzá, ukazuje soudruhům svým nový prak s dlouhými tkanicemi a vykládá právě, jak daleko asi musí prak toho druhu donášeti. Hoch ten, dospěv v muže, aniž by se byl určitěmu nějakému zaměstnání oddal, žije nyní jakožto bohatý soukromník, o němž nikdo neví, kdy, kde a jakým způsobem nabyl jmění, kterýmž ted' takměř plýtvá.

Druhý hoch, jenž právě napnutě naslouchá výkladu o praku, již v dvacátém prvním roce věku svého zahynul roku 1859 ve válce italsko-rakouské; byltě několik hodin po překročení řeky Mincia nepřátelskou kulí v plná prsa zasáhnut.

Třetí, hoch s dobráckým výrazem v pihovité tváři, byl později po dvacet roků přívozníkem a nyní kdesi nádeničí; čtvrtý, kudrnatý černohlávek s šelmovským výrazem kolem úzkých, sinavých rtů, zahynul v bitvě královéhradecké při posledním útoku pruské pěchoty na Problúz; pátý konečně, hoch vysoké, vychrtlé postavy, nápadně dlouhého krku a takových těž rukou, které mu skoro až po kolena visívaly, strávil život svůj jako sluha jisté kanceláře; ale dostav asi před rokem, když zaváděny v kanceláři tak zvané „nezbytné úspory“, výpověď, vrhl se v noci téhož dne, kdy opustil naposledy kancelář, na koleje dráhy buštěhradské právě v okamžiku, když rychlovlak vjížděl do stanice u Bruské brány, a zahynul strašnou smrtí. Zůstavil zde ženu a několik nezaopatřených dětí – – –

Všední, pravšední to případy všedních lidí – ale co bolestí, utrpení a duševních i tělesných muk je provázelo!... A jak zřídka kdy zaklepala na dvěře toho neb onoho radost nezkalená – a stalo-li se to přece, jak rychle zase zmizela, zůstavivši v duši žhavou touhu po rajském pocitu, jež blahem nazýváme!...

I viděl jsem v duchu drobnoučké ty kandidáty a kandidátky života tak živě před sebou, jako bych stál před nimi, jako bych je slyšel mluvíti i hlučiti...

Náhle zaznělo asi z dvacatera hrdel táhlé, významné citoslovce „Pst!“

Šum i hluk, kterýž byl v školní světnici panoval, rychle utichl – hoši i děvčata s chvatem zaujali svá místa ve škamnách a v několika vteřinách panovalo tu hrobové ticho.

Pomalou otevřely se dvěře a vešel obstarožný, skoro již padesátiletý muž – učitel.

Malá, ale hřmotná a ramenatá postava s nápadně vysedlými zády a zapadlými prsoma nečinila snad na nikoho onen příznivý dojem, jakýmž se v obyčejném životě tělesnými přednostmi vynikající lidé na svůj prospěch doporučují; ba spíše se zdá, že muž ten budíval u každého, kdo jej poprvé shlédl, antipatii.

Bezvousá, široká a toliko ku bradě zašpičatělá tvář jeho s mocně vyvinutými lícními kostmi, dosti nápadným širokým nosem a klidným, spíše širokým než vysokým čelem byla sice na první pohled drsná, nepřívětivá, skoro mračná; ale kdo tvář tu bedlivěji pozoroval, shledal, že bývala druhdy neobyčejně jemné pleti, přívětivá, ba snad i smavá, neboť okrouhlé vrásky kolem úst byly zřejmým svědectvím, že nyní již pouvadlé, úzké a obyčejně pevně, skoro zarputile sevřené rty druhdy dosti často, rády a snad i rozpustile se smávaly.

Leč ani oko tvář tu nijak neoživovalo. Byloť bledě šedé, skoro nepozorovatelné a hluboko zapadlé; i zřítelnice byla, zvláště za jasných dnů, neobyčejně malá, mnohdy skoro jako zrnko máku, čímž výraz oka i celé tváře pozbyval oné poutavosti, jakou se vyznačuje oko barev temnějších nebo se zřítelnicí normální.

Podobně byl i hlas muže toho jaksi bezvýrazný, spíše sípavě dětinský nežli mužně plnozvučný, a proto spíše odporný, nepříjemný nežli sympatický.

Dlouho jsi mohl naslouchati tak jeho vypravování, aniž by ti bylo napadlo, že v proudu bezbarvé, suché, neozdobné řeči jiskří se jako perličky v sluneční záři množství originelních, závažných, ba smělých myšlenek, jakýmiž obyčejně vynikají hlubocí myslitelé, kteří byli větší část života svého strávili v odloučenosti světa a snažili se vymaniti se z nesčetných předsudků, kterýmiž tuctoví dryáčníci a egoistické pseudokapacity všech odrůd věd přirozenému duševnímu rozvoji lidstva všemožným způsobem překážejí.

Muž ten v životě svém snad ani na okamžik nespustil ze zřetele svůj idol – pravdu a lidskost...

Krása poezie, umění, učenost, slovem vše, co moderní svět pokládá za nezbytné atributy osvěty, vše to bylo mu planou hříčkou, pomíjelo-li pravdu a lidskost.

V životě veřejném byl by se muž ten najisto setkal s houževnatou opozicí; mezi muži vyspělými, kteří názory své již nemění, byl by osamotněl a jenom mezi vnímavou mládeží, která dlouholetým návykem a z různých subjektivních nebo jiných příčin nevykla ještě pokládati mnohé předsudky za nezvratné zlo, mezi mládeží, která se ještě samolibě nevžila ve fixní klam, že jest na tomto světě vše již v nejlepším pořádku a že nelze na obrat, na reformu ani pomysliť, byl by zvláštní muž ten našel stoupců.

Jisto jest, že by byl našel stoupců nečetných a jenom takových, kteří, nebyvše ještě v přirozeném duševním rozvoji individuálním žádnou klamnou teorií nebo hypotézou na scestí svedeni, zachovali si nejen přirozenou schopnost k samostatnému, nižádným cizím úsudkem nebo vlivem kalenému přemýšlení, nýbrž i ke zkoumání nejen záhad posud nerozřešených, ale i k analýze oněch, které pokládá svět už dávno za úplně rozřešené.

Takovým aspoň jevil se mi býti muž ten nyní po letech, když, vmysliv se v duchu v dávno minulou dobu, sestrojil jsem si pomocí fantazie z různých, sporých upomínek jeho obraz.

Pokud odpovídal tento výtvar mé fantazie skutečnosti, arci jsem mohl poznati teprve později, když jsem se s mužem tím poznovu setkal a o povaze, snahách a konečných cílech jeho nabytí reálnějšího přesvědčení; avšak v okamžicích, kdy obraz jeho vyhoupl se před duševním zrakem mým s neobyčejnou živostí, byl jsem úplně přesvědčen, že jest úsudek můj i o jeho povaze případný.

Vstoupiv vážným krokem do školní světnice, popošel muž ten až k první škamně chlapeckého oddělení, odložil klobouk, jež byl přede dveřmi smekl a pokynul mlčky pravou rukou, by si dítky, jež jej byly dle tehdejšího způsobu povstáním přivítaly, usedly.

Dítky s nezbytným šumivým a praskavým lomozem usedly.

Učitel popošel pak ke stolu nedaleko kamen, otevřel klíčem šuple, vyňal z něho houbu a křídu a vrátil se zase k první škamně, před kterouž stála výše připomenutá tabule.

V témže okamžiku kdosi zlehka na dveře zaklepal.

Učitel se ohlédl.

Hned nato otevřely se pomalu dveře a vešel slušně, skoro elegantně oděný muž s výraznou bledou tváří a mocnými licousy.

Černé, jiskrné oči rozhlédly se po školní světlici a utkvěly na několik okamžiků v poslední škamně, kde seděl suchoučký, taktéž nápadně bledý, černovlasý kudrnáček.

Tvář mužovu přelétl lehýnký úsměv, polo pozdrav, zpola pak znamení, že hošíka vidí. Nato upřel příchozí zrak svůj na učitele, kterýž byl nepohnutě na svém místě státi zůstal, a ukloniv se zdvořile sice, ale jen tak ledabyly, připomenul:

„Račte odpustiti, pane učiteli, že vytrhuji. Byl jsem právě u vás v bytě, kde mi bylo zvěstováno, že jste právě odešel do školy...“

„Prosím, prosím,“ odvětil skoro šeptmo učitel.

„Rád bych vás o něco požádal,“ pokračoval neznámý.

„Prosím, prosím,“ opakoval tímž tónem jako dříve učitel, načež dodal: „Račte se jen vysloviti.“

„Jsem kupec Višín...“

„Ah!“ uklouzlo učiteli. „Račte odpustiti, že vás teprve nyní poznávám...“

„... A přicházím v záležitosti svého synka...“

„Jana?!“ dodal učitel a zrak jeho zalétl do poslední škamny, odkud kudrnáček zvědavě, a přece jaksi ostýchavě pokukoval na otce i učitele.

„Ano,“ pokračoval kupec Višín. „Přicházím vás, pane učiteli, žádat, zdali byste ho nemohl již nyní propustiti ze svazku školního a dát vysvědčení...“

„Ale vždyť pak není školní rok ještě ukončen, pane Višíne!“ namítl učitel vlídně.

„Pravda,“ odvětil tento; „ale schází do ukončení již jen asi tři neděle a já bych rád vzal hochovi soukromého učitele, by jej připravoval...“

„K čemu?“ ptal se kvapně učitel.

„Ke vstoupení do některé školy pražské.“

„Ale proč? Vždyť pak hoch ani zde neprospívá právě výborně.“

„Pravda, pane učiteli,“ potvrdil Višín. „Ale mně musí jít především o to,“ dodal po chvíli, „aby se hoch můj přiučil také jazyku německému, kterému zde nevyučujete.“

Teprve nyní obrátil se učitel úplně k příchozímu a šedé oči jeho vzplály mírným ohněm.

„Máte pravdu, pane Višíne,“ pravil přitlumeným hlasem, klada houbu a křídlo, jež držel v ruce, na škamnu před sebou. „Nevyučuji zde jazyku německému, ačkoliv jsem sám rodem Němec... Ale pečuji o to, by se mládež přiučila především důležitějším, prospěšnějším věcem, nežli jest kterýkoli jazyk světa.“

„Ale bez druhého zemského jazyka, bez němčiny přece se nikdo v Čechách neobejde – tím méně kupec,“ ozval se Višín.

„Pravda – avšak dříve jest třeba položit v útlé duše mládeže základ k životu,“ ujal se slova učitel; „dříve jest nutno naučiti dítě, pokud to vůbec možno, samostatně mysliti, naučiti je dívati se na vše ve světě okem nezkaleným, naučiti je především věcem nejbližším, nejpotřebnějším, a potom teprve systematicky pokračovati a duševní obzor dítěte znenáhla a se zřetelem ke schopnostem jeho s největší obezřelostí rozšiřovati. Vědomosti samy o sobě jsou člověku zbytečným balastem, nedovede-li jich vykořistiti, nedovede-li...“

„V tom vzhledě praničeho nenamítám,“ přerušil Višín učitelův teoretický výklad; „ale tolik je přece jisto, že znalost jazyků cizích činí člověka schopným seznati i věci, kteréž by bez znalosti té nikdy seznati nemohl. Pamatuji se na výrok výborného básníka, který praví, že člověk duševně tolikonásobně žije, v kolika cizích jazycích myslí.“

Až posud skoro úplně apatickou tvář učitelovu přelétl při těchto slovech trpký úsměv.

„Jakožto sentence všeobecné platnosti jsou slova básníka, vámi citovaného, pouhou frází,“ ujal se slova učitel; „mohou mít jakési váhy toliko u člověka zvláštního nadání, u člověka totiž, kterýž vyniká výbornou slovní pamětí a kterémuž tento druh učení se, míním učení se slovům, nečiní velkého namáhání. Ale rovněž tak značný počet lidí – nechci právě ani říci, že počet větší – nehonosí se tímto druhem paměti a u takových lidí jest učení se cizím jazykům duševnímu rozvoji spíše na škodu nežli na prospěch...“

„Tomu musím odporovati,“ namítl Višín; „takový člověk arci se naučí jazyku cizímu namáhavěji, ale má potom ze znalosti té prospěch nepoměrně značnější. Můžeť pak čísti knihy v jazyku tom psané, může při svých studiích použítí pramenů, jež mu byly dříve nepřístupny, slovem rozšíří vědomosti své v nemalé míře a může pak býti i národu svému prospěšnějším, nežli by byl bez znalosti cizího jazyka.“

„Ale cožpak si, pane Višíne, skutečně tak málo ceníte samostatnosti individuální?“ namítl učitel. „Nenapadlo vám nikdy, že samostatně myslící člověk, v jehož mozku zrodila se jen jediná myšlenka, lidstvu daleko více prospěl nežli člověk, kterýž si byl přivlastnil a z paměti dovedl recitovati nebo na svůj i cizí prospěch uměl používatí myšlenek všech věků?“

„Pravda, pane učiteli,“ připomenul Višín; „leč znalost cizích jazyků nikterak nepřekáží samostatnému nebo i tvořivému myšlení, ba spíše je zásobou cizích myšlenek a názorů podporuje.“

Učitel chvíli mlčel, jako by v duchu zkoumal váhu toho důvodu, načež pravil:

„V jistém vzhledě máte pravdu, pane Višíne; avšak uvažte, s jakou ztrátou času a zároveň věcných vědomostí bývá znalost cizího jazyka nabyta.“

„To přec není ani možno!“ namítl Višín. „Vždyť pak možno naučiti se každému jazyku takřka hravě – já sám jsem se přiučil podobným způsobem několika jazykům...“

„K pouhé, obyčejné potřebě ovšem,“ pravil učitel; „ale nikoli k účelu, jež máme na zřeteli. Chceme-li čísti knihy, cizím jazykem psané, a chceme-li jim rozuměti, nestačí nám nikdy nepatrná zásoba osmi set nebo asi tisíce slov a zručnost v hantýrování slovy těmi jako v obyčejné každodenní mluvě. Počítejme!“

Po těchto slovech vzal křídu i houbu z první škamny a vystoupil na pódium před tabulí.

„Počítejme, pane Višíne,“ opakoval; „číslice jsou upřímnější než sofismy a filozofické sentence a maximy. Chcete-li se přiučiti ně kterému jazyku světovému, neboť jen takový může nám prospěti k účelům, jež máme na zřeteli, musíte se přiučiti zpaměti dvaceti až třiceti tisícům slov. Uvažte...! Dvacet až třicet tisíc...!“

Při tom napsal křídou na tabuli číslici 30 000 a pokračoval:

„Chcete-li se přiučiti na příklad pěti jazykům, musíte si v paměť svou vštípati pětkrát třicet tisíc neboli jedno sto a padesát tisíc slov...“

Opět napsal na tabuli číslici 150 000 a pokračoval:

„A máte-li výbornou paměť slovní, můžete se naučiti denně asi třiceti slovům trvale, tj. abyste jich nikdy nezapomněl neboli jinými slovy, k přiučení se pěti cizím jazykům potřebujete asi pět tisíc dní neboli...“

Při tom psal křídou na tabuli a vypočítal následující:

5000 dní děleno 365 činí 13 roků a 260 dní.

Když byl hotov, ukázal rukou na tabuli a připomenul:

„Uvažte, pane Višíne – třináct roků a 260 dní, bezmála tedy asi čtrnácte roků bylo by třeba, než byste se přiučil pěti cizím jazykům takovým způsobem, abyste jich mohl použít k účelu, jaký máme na zřeteli.“

„To snad přece není možno!“ namítl poněkud udiveně Višín.

„Počítejme dále!“ odpověděl učitel. „Zdá-li se vám býti čtrnáct roků mnoho, počítejme polovinu – sedm roků. Potom byste se musil přiučiti šedesáti slovům denně. Uvažte! Po sedm roků den co den šedesát nových slov, které si musíte tak vštípati v paměť, abyste jich nikdy nezapomněl...“

„A přece jsou lidé, sám jich znám několik,“ připomenul Višín, „kteří se vyznají výborně nejen v pěti, nýbrž i ve více cizích jazycích...“

„Pravda – ale každý z nich musil znalosti té věnovati celou řadu let duševního života svého... A život lidský jest přece tak krátký, že nutno každému z nás skrbliti každým okamžikem,“ pokračoval učitel poněkud horlivěji. „Uvažte dále, pane Višíne! Kdyby člověk v těch čtrnácti nebo sedmi letech, jež věnoval učení se cizím jazykům, tudíž pouhým prostředkům ke vzdělávání se, byl se naučil znáti tolik též nebo polovici neb i méně nových pojmů a věcí, jako slov, jak neskonale větší prospěch musil by mu z toho vyplynouti vzhledem k duševnímu jeho rozvoji vůbec. Musím se přiznati, že nejsem v zásadě proti učení se cizím jazykům; ale v moderním životě stalo se to již pravou mánií ve všech třídách společnosti.“

Kdož medle neučí se dnešního dne několika jazykům obyčejně současně? Kdybychom mohli spočítati, mnoho-li bylo času potřebí, nežli si byli všickni, kdož se v jazycích cizích výborně vyznají, zručnosti té osvojili, užasli bychom nad ztrátou času, věnovanou pouze nabytí pouhých prostředků ke vzdělání.

Avšak ještě více bychom užasli, ba zděsili se nad ztrátou nebo lépe řečeno nad zmrhaným časem, kdyby bylo možno vypočítati, mnoho-li času spotřebovala nesčetná spousta bláhovců, kteří cizím jazykům učiti se počali a nedoučili... A proto, ctěný pane Višíne, promiňte, že nevyučuji zde žádnému cizímu jazyku. Mámť na zřeteli věci důležitější – jdeť mi v první řadě o to, vypěstovati v útlých duších dětských ony zárodky, z kterých se mohou vyvinouti charaktery samostatné; jdeť mi o položení základu k přirozenému duševnímu rozvoji individuálnímu...“

Učitel náhle umkl, jako by si byl připomenul, že zabíhá v unavující teoretický výklad, kterýž nemůže zajímati leda člověka, zvyklého zkoumati svědomitě i nejsuchopárnější rozklady nejnudnějších řečníků.

Kupec Višín sice zdánlivě pozorně naslouchal a když byl učitel skončil, zamyslel se na chvíli; hned nato však chvatně, skoro s kategorickým přízvukem pravil, jako by chtěl dáti najevo, že nepřeje si další diskuse:

„Pravda, pane učiteli. Ale přes to vše přece vás žádám, abyste laskavě hocha mého ze svazku školního před ukončením semestru propustil.“

Tvář učitelovu přelétl trpký úsměv.

Mlčky popošel k jedné skříni nedaleko kamen, otevřel ji a vyndav z nejhořejší přihrádky dvě malé dřevěné krabičky, přistoupil zase ke kupci, kterýž byl počínání učitelovo jaksi netrpělivě sledoval.

„Račte prominouti, pane Višíne,“ ujal se slova učitel s klidem člověka, kterýž jest si vědom své duševní převahy, „že přání vašemu nevyhovuji bez odkladu. Rád bych vás dříve aspoň poněkud přesvědčil o pravdivosti svých slov, a proto dovolte jen dvě otázky.“

Poté položil učitel jednu krabičku na škamnu a otevřev druhou, vsypal si z ní něco na dlaň své levice, načež ruku tu zvedl trochu do výše a pravil:

„Nepochybuji, pane Višíne, že znáte drobná ta semínka, jež jsem si byl vsypal na ruku.“

Kupec se poněkud nahnul, aby mohl semínka lépe pozorovati; ale hned nato se vztyčil a s pohrdlivým skoro úsměvem odpověděl:

„Jakž bych je neznal!“

„Nuže?“ dí na to učitel. „Můžete mi laskavě říci...?“

„Toť mák,“ zní apodiktická odpověď.

Tentokráte pousmál se pohrdlivě učitel; ale úsměv ten tvář jeho jen přelétl, načež tvář ta ihned zase jevila neobyčejný, skoro přísný klid.

„Mýlíte se, pane Višíne,“ děl na to učitel.

Ve tváři kupcově kmitlo cosi jako rozpaky.

„Tedy je to tak zvaný vlčí mák,“ odpověděl kvapně, dívaje se zkoumavě na semínka.

„I tentokráte se mýlíte, pane Višíne,“ děl učitel s nezměněným klidem.

Žáci i žákyně, kteří byli hovor učitelův s kupcem Višínem napnutě sledovali, chovali se vzorně a ani jediný se neusmál. Ale býti před celou školou dvakrát po sobě učitelem korigován, nemůže býti dospělému muži nikdy lhostejno. Višínovy rozpaky se množily.

„Nuže, snad tedy poznáte jiné ovoce,“ připomenul učitel. Vsypav máku podobná semínka zase do krabičky, položil ji otevřenou na škamnu, načež vzal druhou krabici, otevřel ji a vyňal z ní dvě povadlých malých třešní.

„Co soudíte o tomto ovoci?“ optal se, drže třešničky mezi dvěma prsty do výše.

Višín zkoumá tentokráte ovoce to ještě pozorněji nežli před chvílí drobná semínka a po chvíli odpovídá s jistotou:

„To jsou obyčejné ptáčnice!“

Učitel neodpověděl. Položiv ovoce zase do krabičky, z které je byl vzal, obrátil se k žactvu a pokynuv rukou do pozadí, pravil vlídně s přízvukem poněkud rozkazovacím:

„Višíne – vystup!“

Višínův synek, kterýž byl z poslední škamny neustále zvědavě na otce a učitele pokukoval, vypouil poněkud oči, ale uposlechl na slovo. Vyskočil ze škamny a v několika okamžicích stál mezi učitelem a otcem.

Učitel popošel opět ke skříni u kamen a přinesl třetí krabičku.

„Ale dovolu, pane učiteli!“ namítl netrpělivě starý Višín. „Vždyť pak jsem nepřišel...“

„Jen ještě slůvko,“ vpadl učitel a obrátiv se k hochovi, pravil:

„Nastav obě ruce!“

Hoch uposlechl a učitel, vsypav mu trochu drobných semínek z krabičky, kterouž byl právě přinesl, na levou dlaň, vzal krabičku s podobnými drobnými semínky ze škamny a vsypal jich něco na nastavenou pravou dlaň hošíkovu.

„A nyní,“ pravil učitel, „pověz, milý hochu, co máš na levé a co máš na pravé dlani!“

Hošík, kterýž si byl až dosud hrubě ani nevšímal, jaká semínka mu učitel sypal do dlaní, pohlédl bystře do pravé a hned nato do levé své dlani a odpověděl s úplnou jistotou:

„Na levé dlani mám obyčejný, tak zvaný vlčí mák, na pravé pak semínka blínu – prudkého jedu...“

„A můžeš tatínkovi povědít, čím se liší semínka blínu od máku?“ otázal se vlídně učitel.

„Mohu,“ zní odpověď, načež hoch, dívaje se z levé dlaně do pravé a zase naopak, vypočítává s jistotou znalce všechny různé vlastnosti.

Otec naslouchá pozorně, ale tvář jeho se rdí; patrně je jaksí zahnan.

Asi ve třech minutách byl hoch hotov a vsypal pak opatrně semínka z dlaní do krabiček.

„A toto ovoce snad také znáš?“ ozval se nato učitel a sáhnuv do třetí krabičky, vyňal pouvadlé třešničky.

„Tot' rulík,“ odpověděl hošík kvapně, sotva že byl ovoce shlédl, ale hned nato se poopravil, řka: „Chci říci – ovoce rulíku...“

„A liší se od obyčejných ptáčnic – čím?“ táže se učitel dále.

Hošík odpovídá opět s neobyčejnou jistotou, ačkoli nemá tentokrátě předmětu, s kterýmž jest mu ovoce rulíku porovnávat, po ruce.

Otec opět naslouchá pozorně a jaksí se zálibou; ale tvář jeho přece se rdí ještě více než poprvé.

Když hošík svůj výklad ukončil, upřel učitel mlčky, ale významně své sivé oči na starého Višina. Také tento chvíli mlčel, načež uchopil rychle ruku učitelovu a několikrátě jí přátelsky potřásl.

Učitel porozuměl.

Tvář jeho jevila skoro dětinské rozradostnění, když pravil:

„Trvám, milý pane Višíne, že mi nyní věříte. A zajisté mi také dáte za pravdu, když dím: Což medle je nám platno, víme-li, jak se zove blín po francouzsku, po anglicku nebo v kterémkoli jiném jazyku světa, nedovedeme-li ovoce jeho rozeznati od obyčejného máku? Připouštím, že vše, co vám právě povídám, je jaksi naivní, skoro dětinsky naivní, jako skoro všechny pedagogické metody zdají se býti každému dospělému člověku více méně dětinským pohráním; ale rcete – což vám platno, víte-li na příklad, že má rulík v jazyku německém celou řadu jmen, že zove se nejen Tollkirsche, Wolfskirsche nebo Schlafkirsche, nýbrž také Tollbeere, Teufelsbeere, Juxbeere, Wolfsbeere, Schwindelbeere, někde Enzerbeere nebo Windbeere a jinde docela Walkenbaum nebo Nachtschatten – co jsou vám všechna ta jména platna, nedovedete-li ovoce rulíku rozeznati od obyčejných ptáčnic?!“

„Pravda, pravda,“ kýval Višín. „Nyní vše chápu a děkuji vám, pane učiteli...“

„A nežádáte, bych propustil hoča vašeho předčasně ze svazku školního?“ vpadl učitel.

„Nežádám ničeho,“ vece tázaný. „Jsem spokojen a přeji vám, pane učiteli, nejhojnějšího zdaru.“

Slovy těmi bylo intermezzo ukončeno.

Hošík Višínův zasedl na své místo, starý Višín podal učiteli ruku a tento jej doprovodil až ke dveřím.

Nato se učitel vrátil, zavřel krabičky, uložil je do skříně a zavřev skřín, popošel zase volným krokem k první škamně před tabulí, načež zahájil obvyklé vyučování po svém zvyku, zpočátku monotónně, pak vždy živěji a zajímavěji, až upoutal pozornost všech svých drobných posluchačů, kteří celkem suchopárnému výkladu jeho naslouchali se zálibou, s jakou sledují dítky obyčejně jen nejkrasší pohádečky.

Vše to táhlo před duševním zrakem mým jako nějaké pohyblivé plastické panorama.

Viděl jsem vše tak jasně a zřetelně před sebou, jako by se vše dalo právě před mým zrakem, a přece se mi zdálo, jako by ty známé tváře těch drobných, svěžích, skoro vesměs zdravím kypících dítek byly už zestárlý, jako by v nich hoře a bída byly své nevyhladitelné stopy zanechaly... Vždyť znal jsem mnohého z nich již z věku mužného, a podoba ta z doby novější zatlačovala poněkud podobu z věku mládí, kterou mi byla právě fantazie vykouzlila.

Toliko učitel nezdál se mi býti o nic starším; zdálo se mi, jako bych viděl tutéž podobu, jako před třiceti lety; toliko oči byly zapadlejší, a výraz jejich nevýslovně truchlivý; ba i šat jeho zdál se mi býti ošumělejší, skoro již vetchý, jako šat žebrákův...

Vše, co mluveno, arci doplňovala jen moje fantazie.

Na původní rozhovor byl jsem už dávno úplně zapomněl; ale obsah a hlavní rysy nevyhynuly mi z paměti a nyní reprodukovala si psychička má hovor ten se všemi možnými doplňky a přívěsky fantazie.

Náhle však jsem byl ze svého polosnění vyrušen. Zaslýchlt jsem drobné, přitlumené kroky ve vedlejší pokojí a zdálo se mi, jako by byl někdo vzal za kliku. Obrátiv hlavu ke dveřím, spatřil jsem, že se klika skutečně naklonila; nato jsem slyšel zacvaknouti pero a hned poté kdosi pomalu a opatrně dvéře otvíral.

Poznal jsem osobu po pouhém otvírání dřívě, nežli jsem ji zhlédl – byl to sestřenec Hugo.

Pootevřev dvéře, vstrčil po svém zvyku obrejenou hlavu do pokoje. Spatřiv, že nespím, nýbrž že upřeně na dvéře se dívám, usmál se uspokojeně, načež celá suchoučká postava jeho vklouzla jak ouhoř do pokoje a popošla ke stolu před divanem.

„Odpust', strýčku,“ zahájil stereotypně rozmluvu, „že tě zase obtěžuji.“

Chtěl jsem odpověděti, že není třeba omlouvati se; mladík však mě předešel, řka:

„Já dnes po celou noc takměř ani nespal...“

„Byls nejspíše rozčilen,“ připomínám suše.

„Naopak, strýčku,“ odpovídá hoch... „Skoro se ani nepamatuji, že bych býval někdy tak klidný a spokojený, jako právě včera večer, když jsem se vrátil od tebe domů... A přece jsem měl spánek neobvykle nepokojný. Každou chvíli mě mučil nějaký sen, každou chvíli jsem procitl, a často se mi zdálo, že mě tu neb onde, obzvláště na prsou pobolívá...“

„Snad jsi s chutí a o něco více večeřel,“ usmál jsem se, ale spatřiv, že hoch zavrtěl záporně hlavou, dodal jsem:

„Nebo jsi churav – buď že mozek nebo třeba systém gangliových nervů...“

„Ni to, ni ono nezdá se býti příčinou nepokojného mého spánku,“ vpadl mi hoch do řeči. „Pojedl jsem včera k večeři jak obyčejně trochu polévky a cítím se úplně zdrav, jako jsem se cítil včera...“

„Ale bez příčiny přece spánek tvůj nemohl býti nepravidelný,“ namítám.

„Připouštím,“ dí hoch; „leč právě příčinu tu nemohu vypátrati...“

„A trudí tě to snad tak přespříliš?“ ptám se s přízvukem poněkud jízlivým. „Cožpak na tom, strávíme-li jednu nepokojnou noc – jen když se nejeví žádné toho následky...“

„Právě těch však se obávám,“ připomíná hoch skoro starostlivě. „Bojím se, že budu i dnes spáti podobně nepokojně.“

„Dle čeho tak soudíš?“

„Ani sám dobře nevím; ale zdá se mi tak podle snů, které mne mučily...“

„Což byly tak děsny?“

„Nikoliv – ale tak bezpříkladně jasny a určity, jako málokdy jindy. Byloť mi, jako bych viděl vše tak jasně a určitě před sebou a ani jediná podrobnost nevytratila se mi z paměti.“

„Tedy přece jen zvýšená činnost nervů,“ připomínám chladně. „A můžeš mi říci, co se ti zdálo?“

„Nic obzvláště zajímavého, skoro se stydím o tom vypravovati...“

„Tedy mi aspoň něco naznač,“ vyzývám.

„Zdálo se mi, že stojím zadumán na hřbitově před vykopaným hrobem své matičky a vidím před sebou dívku, o kteréž jsem ti byl, strýčku, včera vypravoval.“

„Reminiscence tedy,“ připomínám.

„Ale já držel v ruce etiopskou lilii a dívka upírala na mne zarosený zrak, v němž zračila se nevýslovně bolestná prosba,“ pokračoval hoch.

„Patrně taktéž pouhá reminiscence z minulého dne,“ dím s nezměněným klidem; neboť vše to zdálo se mi býti praobyčejným a přirozeným.

„Mně však se zdálo,“ počal opět sestřenec; „že čtu ve tváři a zraku dívčině, ba zdálo se mi, jako bych četl i v duši její – k smrti smutné, k smrti rozlítostněné, že bez etiopské lilie nemůže žít, že jen podivná květina ta může jí vrátiti klid, spokojenost a štěstí... A zdání to rozrývalo duši moji palčivou bolestí, jako bys žhavými kleštěmi srdce mé z prsou po kusech trhal...“

Dlouho stál jsem bez pohnutí; též dívka sebou ani nehнула; ale posléze vztáhla ke mně běloučkou svou ručinku... Chtěl jsem jí podati etiopskou lilii, ale v tom pozoruji, že držím v ruce rozžhavenou květinu neznámého, nikdy nevidaného tvaru s kopřivitými lupeňy, pampeliškovitým květem a kaštanovitým ovocem... i mrštím květinou o zem... Padla přímo před dívku. Dívka se ruče shýbla a zvednuvši rozžhavenou květinu, tiskla ji ke rtům...

V tom vidím, že není to květina neznámá, nýbrž svěží, čerstvá etiopská lilie s čarokrásným sněhobílým květem... Chci vzkřiknouti, ale v témže okamžiku pozoruji, že jsem procítl...“

Vyslechl jsem toto vypravování sestřencovo se vzornou trpělivostí a přiznám se, že na mne neučinilo žádného zvláštního dojmu; bylať to patrně rozmarná hra fantazie, a hošíkovi byla nápadnou jen tím, že byla neobyčejně živá, tudíž také plastická a barvitá.

„Ale toť přece jen obyčejná směsice dojmů z předešlého dne a libovolných výtvorů fantazie,“ připomínám po chvíli. „Zajisté byly i ostatní tvé sny podobného druhu.“

„Pravda,“ vece hoch, „jenže po každém následujícím zdálo se mi tím pravděpodobnější, že spočívá v podivné té etiopské lilii zázračná jakási moc, kterouž možno...“

„Pokládati rovněž tak za přelud fantazie, jako sen vůbec,“ doplnil jsem hošíkovu řeč. „Kdybys nebyl včera etiopskou lilii spatřil, nebyl bys měl o ní žádné představy...“

„Ale proč se mi tak houževnatě vtírá v paměť a tane mi neustále na mysli?“ namítl hoch s onou zarputilostí, s jakou se obyčejně mládež vyptává na věci, které si nemůže vysvětliti.

„Nejspíše proto, že jsem ti včera pověděl, jakým způsobem jsem jí byl nabyt,“ připomínám, aniž bych byl o otázce hochově hrubě přemítal.

„Možná,“ praví hoch; „ale možná, že i z jiné příčiny...“

„Ovšemže,“ přerušuji hoča. „Dle všeho z příčin nejružnějšího druhu, z nichž by nám snad mnohá napadla, kdybychom všechny okolnosti bedlivě a svědomitě zkoumali. Zdá se, že hlavní příčinou jest ústrojí tvého mozku, milý hochu. Pozoruji, že máš neobyčejně vnímavou mysl a čilou, skoro bych řekl ohnivou obraznost... A v takovém případě není divu, když mnohdy i událost nejnepatrnější rozprádá se v mysli v celou řadu nových obrazů, slovem, zdá se mi, že máš tak zvanou básnickou mysl...“

„Já básnickou mysl?“ vpadl mi hoch kvapně do řeči. Vždyť přece víš, milý strýčku, že jsem po celý svůj život snad ani deset básní nepřečetl...“

Musil jsem se odpovědi té pousmáti. Bylat' zřejmým důkazem, že v duši dospívajícího mladíka doposud ještě i zcela dětinsky naivní myšlenky vyhupují se na povrch.

„Cožpak vzniká mysl básnická jen při čtení psaných básní?“ připomenul jsem jaksi sarkasticky.

Jediná otázka ta dostačila.

Hoch porozuměl, ale zároveň se zapýřil, že byl postižen při naivním výroku.

Chtěje patrně chybu svou ihned napravit, připomenul kvapně:

„Odpust', strýčku – přiznávám se, že...“

Nedořekl však; rozpaky jeho se množily.

Přispěl jsem mu nejvšednější frází ku pomoci.

„Ale vždyť pak jsi si ještě ani nesedl, milý Hugo!“ dím přívětivě a vztyčuji se na divaně, jako bych tím dával najevo, že vlastní hovor náš počne teprve nyní.

Hoch, kterýž stál těsně u stolu před pohovkou, pošoupnul si nyní jednu z rákosových židlí blíže a usednul, načež podepřev oba lokty o kolena, opřel obě skráně o dlaně, takže jsem mu viděl toliko prostřední část obličeje.

Chvíli jsme mlčeli.

Hoch jevil onen druh povrchního zamyšlení, jež každým okamžikem může se změnit v nejživější čilost. Seděl nepohnutě jako socha, ale mírné zachvívání brv a obočí, jakož i nepatrné, sotva pozorovatelné pošubávání svalů kolem úst a očí bylo zřejmým důkazem, že jest poněkud rozčilen. Posléze prudce vztyčil hlavu a složiv ruce křížem přes kolena, zadíval se mi upřeně a s trpce bolestným pousmáním do očí.

Nemoha z výrazu tváře ani přibližně vyčísti, co asi mladistvou duši jeho znepokojuje, uznal jsem za dobré vyčkati, až se hoch vysloví sám, abych snad nevčasnou nějakou frází nedal myšlenkám jeho zbytečně jiný směr, a tak hovor marně nerozprádal donekonečna.

Po přestávce asi dvou minut ujal se konečně sestřenec slova sám, řka hlasem poněkud truchlivým:

„Skoro lituji, milý strýčku, že jsem tě dnes navštívil...“

„A proč?“

„Bojím se, že se mi vysměješ...“

„Proč bych se ti vysmíval? Mluvímeť vždy tak přímě, upřímně...“

„Ale já se tě chci na něco ptáti?“

„Nu, ptej se! – Odpovím ti na vše rovněž tak, jako jsem ti odpovídal jindy, kdykoliv jsi se na něco ptal.“

Hoch opět na chvíli se odmlčel, potom přešel pravou rukou napříč přes čelo a položiv ji zase křížem přes levici na kolenou, děl:

„Můžeš mi povědít, jak se dostala etiopská lilie do tvého herbáře?“

Musím se vyznati, že mě otázka ta překvapila. Očekávat' jsem dotaz zcela jiný, daleko vážnější, a zatím ptá se mne hoch na věc, po mém náhledu podřízenou, o kteréž jsme byli ostatně již den před tím hovořili...

„Cožpak jsem ti to neřekl již včera?!“ připomínám skoro vyčítavě.

„Ovšem žes o tom včera mluvil, milý strýčku,“ vece hoch s jakýmsi chvatem; „ale tys pouze něco napověděl...“

„A ty si přeješ?“

„Více, daleko více... Nejdeť mi o pouhé faktum, nýbrž i o vše, co předcházelo i následovalo; slovem, přál bych si zvěděti vše, co utkvělo ti v paměti...“

Teprve nyní jsem poznal hlubší význam sestřencovy otázky a zároveň jsem měl nový doklad k tomu, že hoch ten přes všechnu občasně se jevící naivnost skoro již jako muž přemítá.

„Přeješ si tedy zvěděti jaksi psychologický průběh prvního mého hříchu, není-liž pravda?“ dím po chvíli jaksi váhavě.

„Ano,“ dí hoch jaksi nesměle. „A nečiní-li ti to žádných obtíží – prosím tě snažně – milý strýčku...“

Poslední slova pronesl hoch s přízvukem tak tklivé prosby, že bych byl i za jiných okolností žádost jeho sotva oslyšel, neřkuli právě nyní, když jsem se byl před jeho příchodem v myšlenkách svých obíral živěji nežli kdy jindy s dobou, v kteréž se byl sběhl nepatrný příběh, o němž přál si hoch nyní zvěděti všechny podrobnosti.

„Nuže – jsem ochoten,“ pravím; „ale nesmíš pokládati každé mé slovo za úplně pravdivé.“

„Proč to?“ ptá se hoch.

„Prostě proto, že nedovedu vypravovati,“ odpovídám. „Živé slovo bylo u mne vždycky spojeno s obtížemi, zakládajícími se patrně v nedostatku slovní paměti. Chci-li vypravovati věrně a pravdivě, musím vždy dříve přiměřený výraz hledati, a často se stane, že se výraz ten nedostaví včas, čímž bývá vypravování moje kusé a kostrbaté...“

„Ale na tom přece nezáleží,“ přerušil hoch moji omluvu.

„Děj a líčení předmětů,“ pokračuji, „můžeš ovšem pokládati za věrné; tanout' mi doposud živě na mysli. Toliko recitovaná slova, ačkoli obsahu řeči úplně odpovídají, nemohou býti nežli velice nesprávná, skoro již veskrze jen slova moje vlastní.“

Hoch neodpověděl; vstav popotáhnul židli svou ještě blíže k divanu a usednuv zase, jako byl dříve seděl, upřel na mne své zádumčivé oči.

Nezbylo mi nežli zahájit své vypravování.

„Právě před tvým příchodem, milý Hugo,“ počal jsem, nemoha najíti vhodnějšího vstupu, „tanul mi na mysli obraz školy, v kteréž byl položen první základ k mému vychování. Byl to starý jednopatrový domek u kostelíka a sice v těchže místech, kde vystavěna byla asi před desíti lety nová budova, nynější fara.“

Chceš-li si představit, jaké asi měla stará školní budova vzezření, mysli si, že na místě, kde nalézá se nyní hlavní fronta farní budovy, sklání se půda od hlavní silnice asi na metr hluboko, tvoříc tak mírný svah. Na svahu tom stála stará, zaprášená, pošmurná budova školní a zároveň také farní. Avšak i půdorys musíš si mysliti změněný. Přetneš-li nynější farní budovu v myšlenkách velkou plochou od pravého rohu hlavní fronty asi o dva metry až k levému jejímu rohu a sice asi o čtyři metry hluboko dovnitř, vytkneš tím směr hlavní fronty v půdorysu staré budovy. Druhá, postranní fronta, která jest šourem obrácená ke kostelu, měla podobný směr jako nyní; ale i zde musíš si mysliti nynější budovu, přetnutou velkou plochou a sice od levého rohu směrem k pravému...“

„Ale probůh, v jaké souvislosti jest vše to s etiopskou lilí?“ vpadl mi hoch netrpělivě do řeči.

„Jak vidíš, nedovedu vypravovati,“ odpovídám poněkud nevrle. „Místo věcí hlavních počínám pedanticky popisovati dějiště, kde šlehla duší mojí poprvé myšlenka, že musí býti etiopská lilie stůj co stůj mojí. Raději přestanu.“

„Ne, ne, strýčku!“ zvolal prosebně hoch. „Vždyť jsi technik; není tudíž divu, že se zálibou popisuješ budovu jako bys mluvil s odborným znalcem. Možná i však, že později pochopím úplně toho souvislost... A proto, prosím tě, pokračuj!“

„Vždyť tě budu nudit!“ namítám.

„Ó nikoli; budu poslouchat trpělivě,“ omlouvá se hoch. „Vždyť jsem i nyní tak poslouchal – toliko souvislost nebyla mi hned zcela zjevna.“

Spíše prosebný pohled hochův nežli tato slova přiměl mne k tomu, že jsem ve svém vypravování pokračoval:

„V rohu, jež tvořily obě fronty staré budovy, nalézala se asi půldruhého metru vysoká kaplička v podobě vydutého válce a v ní primitivní, z pískovce vytesaná socha svatého Jana Nepomuckého. Vchod do oddělení farního, od školy úplně odloučeného, byl z hlavní silnice; byla to zbytečně velká, černá vrata s malými dvířkami. Vchod do školy, nevysoké, taktéž černě natřené dvěře, nalézal se uprostřed vedlejší, ke kostelu obrácené fronty.“

Tentokráte jsem ustal ve svém vypravování sám; neboť podrobný popis ten zdál se býti i mně zbytečným.

Když však hoch ničeho nenamítal, pokračoval jsem po malé přestávce:

„V tu dobu, o které mluvím, nalézaly se ve školní budově tři světničky a malá předsíň, v kterých vyučováno. Škola byla sice dvojtřídní, ale nežli jsi vstoupil do třídy druhé, tj. poslední, potřebovals k tomu čtyry roky. První rok, vlastně jen první léto, poněvadž nejútlejší mládež zimního času nevyučována, byl jsi vyučován v připomenuté již

předsínce v prvním patře, kde sedělo žactvo na nizoučkých dlouhých lavičkách, a kde konaly se jen jaksi přípravy k pozdějšímu vyučování. Zde se spíše hrálo, než učilo. Byla tu sice také tabule; ale žádné škamny, takže psaní, na příklad, vůbec ani vyučováno býti nemohlo. Průpravní třída ta nazývána u nás tehdaž „kuchyňkou“, patrně proto, že bylo místnosti té druhdy používáno za kuchyň.

Z této průpravní školky na způsob nynějších tak zvaných opatroven nebo dětských zahrádek přišels do jiné v přízemí, v které již vyučováno počátkům čtení, psaní a počítání; z této mohls po roce postoupiti do třídy první taktéž v přízemí se nalézající. Teprv z této skutečně první třídy mohls opět po roce, ovšem jen tenkrát, prospíval-lis, postoupiti do třídy druhé a zároveň „nejvyšší“, která se nalézala v prvním patře a do které se vcházelo „kuchyňkou“, ke kteréž vedly hned od vchodu napravo dosti příkré dřevěné, vyšlapané schody s hrubým, ale pevným dřevěným zábradlím po jedné straně, kdežto druhá strana přiléhala ke stěně.

Postup v prvních dvou přípravních odděleních nebyl nesnadný; zato tím nesnadnější z první do druhé třídy, ana bývala tato poslední vždycky přeplněna. Jelikož nebylo žádné vyšší třídy a v době, kdy já školu tu navštěvoval, u nás jen zřídka, kdo pomýšlel na studie vyšší, strávila větší část žactva v druhé této třídě obyčejně dvě nebo tři leta, než vystoupila; ba vím se ještě pamatovati, že někteří moji spolužáci a spolužačky strávili v třídě té pět i více roků.

Kdy a kým bylo zvláštní toto zařízení školy té zavedeno, nemohu udati; ale trvalo již od dávna a před rokem 1848 nikomu nenapadlo zavésti nějaké změny neb opravy.

Rozumí se, že lišil se tu i způsob vyučování nemálo od nynějšího systematického. Musil' tu býti zcela nevyhnutelně brán, obzvláště v třídě poslední, ohled na různost stáří a pokročilost žactva; neboť mnohý ze žáků, jenž byl už několik roků v třídě té strávil, vyznal se ve všem, čemu bylo v letech těch vyučováno, kdežto nově přibylí žáci byli ve věcech těch ignoranti.

Úkol učitele druhé třídy byl tudíž velice nesnadný. Pokud mu dostál, ovšem přesně a podrobně, udati nemohu, poněvadž bych soudil pouze dle mlhavých dojmů z mládí, kdy není možno něco podobného posouditi; ale soudím-li dle úspěchu vyučování, připomenu-li si totiž dřívější své spolužáky a zkoumám-li, jaký dojem na mne ten neb onen z nich učinil, když jsem se s ním v mužném věku zase sešel, musím vyznati, že mě výsledek pozorování mého až překvapil...“

„Tot' vskutku zajímavé,“ připomenul sestřenec, kterýž byl suchopárné vypravování mé s napnutou pozorností sledoval.

„Poznalt' jsem po letech ve všech svých spolužácích a spolužáčkách,“ pokračoval jsem, nedbaje vyrušení, „vesměs lidí rázovité, lišící se nemálo od ostatních. Připouštím sice, že mnohé náleží také na účet osady, kde strávili první dobu mládí pod křížujícími se dojmy života velkoměstského a venkovského; ale vedle toho zajisté působilo nemálo na duševní rozvoj jejich i vyučování školní.

Základní rysy povah arci se lišily a liší posud; neboť přirozená povaha člověka v podstatě a jádru svém nikdy se nemění. Jsou to vesměs povahy mírné a tiché, ale samostatné, spíše přemýšlivé a pozorující nežli jednající, a mnohdy i trpné; povahy neobyčejně houževnaté, v práci a jakémkoli zaměstnání spolehlivé a žádného pobízení nebo ponoukání nepotřebující; zároveň však také vzdorovité, ba zarputilé, kdykoli šlo o záležitosti zásadní, povahy hrdé, které se nikdy před nikým nepokořily, raději bídu a hlad snášely, než by se byly před kýmkoli, třeba jen na okamžik jakýmkoli způsobem ponížily. Za vlídné slovo byly vždy ochotny učiniti vše; přísný nebo surový rozkaz však se u nich vždy minul účinku.

Takový asi jest povšechný ráz těchto lidí, z nichž jen málokterý byl požehnán vezdejšími statky nebo se domohl vynikajícího nějakého postavení společenského; většina žila a žije v poměrech trudných, ba nuzných; někteří z nich si sice i zoufali, ale pokud vím, toliko dva klesli mravně – jeden vinou cizí, druhý svou vlastní...“

„A to zoveš, milý strýčku, úspěchem vyučování školního?“ přerušil mne sestřenec.

Vyrušení to přivedlo mě skoro do rozpaků. Musil jsem chvíli o svých vlastních slovech přemítati, nežli jsem odpověděl, a přiznám se, že na přímou otázku tu neodpověděl jsem ani zdaleka tak, jak toho zasluhovala.

„Je-li účelem vychování něco jiného,“ pravil jsem váhavě, „než vypěstovati přirozené zárodky dobrých vlastností duševních v úplnou samostatnost, sluje-li vychování toliko nahromadění vědomostí a používání vědomostí těch k ukájení sobeckých záměrů, nebo je-li účelem vychování jen urovnávání dráhy životní k domáhání se příznivých nebo i skvělých postavení ve společnosti, pak arci jest vypěstování samostatných charakterů pedagogickým bludem, kterýž se mstí i na celých pokoleních; ale zdá se mi, že ani v době největší mravní korupce nemožno podceňovati zvláštní sílu duševní, která spočívá v povaze samostatné a často i v poměrech nejtrudnějších jevívá se způsobem překvapujícím.“

„Ale tím se odchylujeme od věci,“ připomenul sestřenec, kteréhož byly tyto mé povrchní reflexe patrně neuspokojily. „Raději vypravuj!“

„Máš pravdu,“ dím, jsa sám nespokojen, že zabíhám na scestí. Nato jsem navázal pásmo svého vypravování násilně.

„Učitel druhé třídy,“ počal jsem, „měl tedy následkem různosti svých žáků a žaček úkol velice nesnadný. Musilť jednak bráti ohled na ignoranty, jednak zase dbáti oněch, kdož byli již několik roků ve třídě jeho strávili. Řekl jsem již, že nemohu udati, zdali a pokud úkolu tomu dostál; ale způsob jeho vyučování byl nadmíru poutavý a zajímavý. Vyučovalť názorně – učil všemu možnému se zřetelem k životu praktickému.“

Obyčejně zahájil vyučování skoro nahodile a monotónně, ale v průběhu čtvrt hodiny upoutal pozornost žactva, že naslouchávalo se zatajeným dechem, a skončil vždy otázkami, na které žáci a žákyně odpovídali... Pokud se pamatuji, zdá se mi, že cenil si samostatného, byť i mylného úsudku nade všechno a že vždy a ve všem měl na

zřeteli, by každý žák na všechny věci kolem sebe, na každý případ, na každou záhadu pohlížel vlastním svým zrakem a neřídil se nikdy úsudkem cizím.

Byl výborný počtář a metoda jeho vyučování počtům byla velice praktická; neboť, pokud vím, všichni jeho žáci, s kterýmiž jsem se později v životě setkal, vynikali jakožto zruční počtáři a logika jejich mnohdy bystrostí svou překvapovala.

Vedle toho byl rovněž tak vřelým milovníkem věd přírodních. Mnozí z rodičů jeho žákův pokládali sice tuto jeho náklonnost za pouhou libůstku člověka, který neví, jak by zbytečný čas svůj trávil; ale způsob, jakým dovedl svým žákům vštípení náklonnost k těmto věcem, nasvědčoval tomu, že jest mu pěstování věd těch více než pouhou hříčkou.

Avšak nejen pouhou náklonností, žáci jeho vynikali i neobyčejnou znalostí věcí a úkazů přírodních, s jakouž se u dětí v stáří devíti až patnácti let zřídka kdy setkáváme. Vyučovalť nás nejen zeměpisu a dějepisu, nýbrž i zoologii, botanice a mineralogii, ba i lučbě a hvězdářství...“

„I hvězdářství?!“ vpadl mi opět do řeči sestřenec s přízvukem skoro satirickým. „Toť přece není ani možno!“

„A přece pravda,“ dím klidně, maje na zřeteli zvláštní způsob, jakým se to dělo. „Byly to ovšem jen prvopočátky nejprimitivnějšího druhu, ale po mém náhledu úplně stačily, by každý z nás, kdo ze školy přímo do života vstoupil, měl aspoň jakýsi názor do všehomíra. I tomu vyučoval názorně a musím se přiznati, že mi základní vědomosti, jichž jsem tu byl nabyt, přišly v pozdějších letech, když nám ten neb onen profesor o těchže věcech přednášel, nemálo vhod.“

Ve škole poznali jsme vůbec rudimenta. Především nám vštípen názor o nekonečném prostoru, o domnělém středu všehomíra a rotaci nebeských těles kolem středu toho: potom nám vyložena rotace nebeských těles kolem osy její a kolem Slunce, vyložena zvířetník a naklonění osy zeměkoule ke zvířetníku a vyvozena z toho závěrka o různých podnebích a ročních počasích.

Nato nám vypravováno o planetách a jejich drabantech, vložena nám jejich rotace, a pověděno v podstatě vše, co mysl dětská pochopiti mohla; poté přikročeno k výkladu o stálících, o různých skupeních hvězd a vše to s takovou názorností, že jen idiot mohl nepochopiti a nenalézti v tom záliby a za krásných letních večerů uvedl nás pak učitel často pod širé nebe, kde nám na obloze ukazoval různá skupení hvězd a vykládal, co uznal za dobré a nutné.“

„Ale všemu tomu, co mi, strýčku, právě vypravuješ,“ namítl sestřenec, „nemohu ani v nejmenším odzískati nějakou praktickou stránku. Zdá se mi, že to byla přece jen spíše pouhá hříčka nežli vážné zaměstnání.“

„Trvám, že se tak bude zdáti na první pohled každému,“ odpovídám; „neboť účinky tohoto vštěpování základních pravd přírodních útlé mládeži neležívají vždy nabíledni, ačkoliv po mém náhledu o dalším směru vývoje duševního takměř rozhodují.“

„Nechápu tvých slov,“ dí nedůvěřivě sestřenec. „Či snad jsi sám na sobě podobných účinků zpozoroval?“

„Přiznám se, že mi posud ještě nikdy nenapadlo o tom přemítati,“ pravím, „ale právě nyní, když jsi mi byl otázku tu položil, napadlo mi cosi, co může aspoň poněkud přispěti k vysvětlení. Pamatuji se, že jsem byl dříve, nežli jsem postoupil do druhé třídy, hoch neobyčejně bázlivý a pověřčivý. Bujná mladistvá obrazotvornost předváděla mi za soumraku a ve tmě, když jsem se octnul o samotě, nejděsnější obrazy a přeludy, takže jsem se samotě vyhýbal a za nevím co ve světě nebyl bych v noci šel na příklad podle hřbitova.“

Namítneš snad, žeš býval za útlého mládí podobně bázliv a pověřčiv, poněvadž jest něco podobného u mládeže zcela přirozené; avšak já se zcela dobře pamatuji, že po dvou letech sedával jsem již zcela bez bázně za pozdních večerů letních na vršině nad Bertramkou, odkud možno zcela pohodlně přehlédnouti celý hřbitov malostranský, že sedával jsem tam, dívaje se snivě do hvězd nebo na hřbitov, že sestupoval jsem později z vršiny té za čiré skoro tmy až ke hřbitovu a šel

pak podle hřbitova, aniž bych pocítil nějaké úzkosti nebo bázně, která se duše mé druhdy zmocnila vždy, kdykoliv jsem se, třeba za jasného dne, neřkuli v noci, octnul někde na liduprázdném, odlehlém místě.

Změna ta neušla mi již tehdá; ale nenapadlo mi ani tenkrát, aniž později zkoumati její příčiny, a nyní nemohu jinak nežli připsati ji na vrub prvopočátkům věd přírodních.“

„A soudíš, že mělo vyučování to takový neb aspoň podobný vliv i na ostatní žactvo?“ optal se sestřenec.

„Nemohu jinak nežli přisvědčiti,“ odpovídám. „Neměls neohroženějších hochů a děvčat nad ony, jež byli dvě nebo tři leta v druhé třídě strávili. Bázeň před duchy a přízraky byla u nich tak řídká, jako mezi dospělými vzdělanci a že prodlením času bázeň ta více se nevrátila, poznal jsem na každém z nich, s nímž jsem se byl později setkal. U všech jevílo se jakési hrdé vědomí, že nic ve světě neděje se nadpřirozeně; všickni, i ti, kteří byli zůstali beze všeho dalšího vzdělání a chléb svůj v potu tváři dobývají, vždy jen s pohrdlivým úsměvem nebo sarkasticky zmiňovali se o věcech nadpřirozených.“

Teprve nyní kmitlo ve tváři sestřencově cosi jako by slovům svým počínal věřiti. Mlčel však a já pokračoval:

„Avšak kromě toho mělo vyučování to i jiný ještě vliv. Připomínámť si zcela dobře, že vstoupil jsem do připomenuté druhé třídy jakožto hoch velice nábožný, ba bigotní. Nebyloť na cestách, kudy jsem častěji chodíval, kříže nebo sochy neb obrazu nějakého svatého nebo světice, jež bych nebyl znal a podle kterýchž bych byl šel, aniž bych se byl nejméně třikráte křížem požehnal; nebylo dne, kdy bych z rána, v poledne a večer nebyl nejméně po hodině strávil na modlitbách, slovem konal jsem v pobožnosti věřícího křesťana katolického více nežli víra katolická předpisuje největšímu hříšníku. Když pak jsem vystoupil ze školy svého rodiště, byl jsem sice taktéž ještě zbožný hoch; ale výstřednost moje v pobožnosti byla se nápadně zmírnila a prodlením dvou nebo tří dalších roků byl jsem ve věcech víry v podstatě těchže náhledů jako nyní co muž dospělý...“

Tentokráte by mě byl sestřenec zajisté nechal ještě déle mluvit, aniž by mne byl vyrušil; ale já ukončil sám.

Chvíli jsme mlčeli; nato ujal se slova sestřenec:

„Odpust', milý strýčku,“ pravil nesměle, „že tě na něco upozorním. Naslouchám sice pozorně a věř, že mě vše, co vypravuješ, nemálo zajímá; ale zdá se mi, že vypravuješ příliš zevrubně, rozvláčně... Kdybys rozmluvu naši napsal a dal vytisknouti, trvám, že by málokterého čtenáře pobavila.“

Káravé připomenutí to bylo sice proneseno co možná šetrně, ale dotklo se mě přece skoro až nemile.

„Podivno,“ pravím po chvíli, „tobě zdá se býti vypravování mé rozvláčným, mně zase naopak kusým, neúplným, povrchním. Zdát se mi, že neřekl jsem ani stý díl toho, čeho jest nevyhnutelně potřebí věděti k úplnému...“

„Odpust', strýčku,“ vpadl mi hoch stereotypně do řeči. „Jsemť příliš dychtiv zvěděti trest', než abych mohl trpělivě sledovati podrobnosti. Možná, že tě později sám požádám za vysvětlení té neb oné věci; ale prozatím, prosím, vypravuj, seč možná stručně...“

„Budiž, pokusím se aspoň!“ dím na to. „Vmysli se tedy dle toho, co jsem ti byl napověděl, v situaci. Mysli si, že sedím za čarokrásného letního odpůldne ve školní světnici, v třetí nebo čtvrté lavici na kraji a učitel že nám právě cosi velice zajímavého vykládá. Všickni nasloucháme s napnutou pozorností. V celé třídě panuje takové ticho, že bys zaslechl každé zaskřípnutí péra, kdyby někdo psal; avšak nikdo nepíše, všickni sedí jako přimražení, majíce oči upřeny na učitele, kterýž stojí klidně před první škamnou chlapeckého oddělení, vypravuje o domnělých obyvatelích – Kralomoce¹!

Den před tím byl nám vypravoval o velikosti planety té a o její vzdálenosti od slunce; pověděl nám, v jakém čase a s jakou rychlostí probíhá dráhu svou kolem slunce a mnoho-li dráha ta měří; slovem

1 Jupiter. Pozn. red.

vyložil nám v podstatě způsobem co možná nejpoblárnějším vše, čeho bylo třeba, bychom si o oběžnici té učinili pojem co možná nejjasnější. Při tom arci bral útočiště k nejrozmanitějším porovnáním, aby nám usnadnil pochopení ohromné dálky, velikosti a vůbec všeho, co zdálo se mu býti pro mladistvé duše příliš abstraktním.

Výklad ten, jsa podobný oněm, jež přicházely o planetách slunci bližších, daleko mne tak nezajímal, jako vypravování o imaginérních obyvatelích zvláštní té planety, kterouž nám byl učitel již dříve také častokráte na obloze ukázal a jejíž zvláštní zlatoskvoucí lesk byl mi utkvěl tak v paměti, že jsem ji po lesku tom poznal i tenkrát, když oko mé maně a bezúčelně zabloudilo k noční obloze a bez ohledu na ostatní skupení hvězd výhradně na této hvězdě utkvělo.

Vmyslil jsem se v báječný ten život na Kralomoci, kde den trvá toliko našich pět hodin, a kde tudíž obyvatelé v několika minutách dokonávají, k čemu my potřebujeme celé hodiny. Vmyslil jsem se v tu báječnou říši obrů deset a více sáhů vysokých, kteří skoro každodenně mohou pozorovati zatmění na slunci nebo na měsíci, jejichž rok rovná se našim jedenácti a kteří tudíž dosahují stáří 800 až 1000 našich let...

Tentokráte však se učitel uchýlil od svého systematického způsobu výkladu. Skončiv výklad svůj o domnělých obyvatelích Kralomoce, poukázal, aniž by byl dříve předeslal věčný nějaký výklad, v stručnosti k domnělým obyvatelům dalších dvou oběžnic, Hladoletu², kde panuje 90krát slabší světlo a rovněž tolikrát menší teplota než u nás, kde nahrazuje v noci sedmero družic denní světlo, kde den trvá asi 10 našich hodin a rok skoro našich třicet let; pak Nebešťanky³, kde jest asi 360krát slabší světlo a menší teplota než u nás, odkud viděti jest slunce jen tak malé jako my vidíme Venuši, a kde rok trvá našich 84 let..."

2 Saturn. *Pozn. red.*

3 Uran. *Pozn. red.*

„Ale probůh, strýčku, jak vše to souvisí s etiopskou lilí?“ vpadl mi poznovu sestřenec do řeči.

Nedbaje vyrušení toho pokračoval jsem ve svém vypravování následovně:

„Učitel, skončiv výklad o jmenovaných oběžnicích, pravil: ‚Zbývá nám, milé děti, již jen poslední známá a od slunce nejbudálnější bludice, Vodan⁴, kterýž byl roku 1844 objeven, vlastně...‘

Učitel však nedokončil, nýbrž náhle prudce se obrátil, svěřil hlavu a počal přecházeti podle prvních škamen.

Nenadále toto odmlčení bylo zajisté všem nám nápadno a pamatuji se zcela dobře, že pozoroval jsem ve tváři učitelově neobyčejný nepokoj, ba rozčilení skoro až zimničné...“

„Zdá se mi, že bych příčinu toho uhadl,“ připomenul sestřenec.

„Možná,“ díím, „já však si to nikdy nedovedl vyložiti.“

„Cožpak se nepamatuješ, strýčku,“ praví hoch kvapně, „že byl Vodan objeven roku 1846 a nikoli o dva roky dříve...?! Možná tedy, že učitel váš, kteréhož mi líčíš jakožto muže přísné vědy a skoro až pedantického, vyřknuv nesprávný letopočet, chybu svou ihned poznal a sám před sebou i před vámi se zastyděl... Nebo snad ty sám se mylíš v letopočtu?“

„Nikoliv,“ odpovídám. „Pamatuji se zcela dobře, že udal učitel tenkrát letopočet 1844. Nevynikalt' jsem již tenkrát žádnou bystrou paměti slovní a ciferní a zaznamenával jsem si k radě učitele toho, kterýž byl u mne tento duševní nedostatek záhy zpozoroval, vše, o čem jsem soudil, že bych mohl vbrzku zapomenouti.

Tak se stalo i tenkrát. Když byl učitel den před tím věčně vykládal o různých poměrech jmenovaných planet, zaznamenal jsem si každé jméno a každé číslo, ba každou důležitější větu, neboť učitel vykládal pomalu a zřetelně. Později jsem se všemu tomu namáhavě a pracně naučil z paměti, takže jsem mohl i nyní čísla ta aspoň přibližně správně opakovati.

4 Neptun. *Pozn. red.*

Následujícího dne však, když vypravoval pouze o domnělých obyvatelích, líče suše, ale přece velice zajímavě imaginérní jejich život, naslouchal jsem jako v polosněni a teprve v okamžiku, když pronesl jméno Vodan a hned nato udal letopočet jeho odhalení, trhlo to mnou a já, sáhnuv mechanicky po tužce, ležící u deníku mého přede mnou na škamně, zaznamenal jsem si učitelem udaný rok – 1844.“

Sestřence toto mé vysvětlení patrně nemálo zajímalo; ale domnívaje se, že byl skutečně uhodl příčinu, pro kterou byl učitel náš tak náhle svůj výklad přerušil, uspokojil se tím a duši jeho opanovala zase dřívější zvědavost.

„Není tudíž žádné pochybnosti, nežli že stalo se tak z příčiny, kterouž jsem byl udal,“ pravil. „Ale nyní, prosím tě, strýčku, nemuč mě déle a dopověz...!“

„Ale vždyť jsi mne tentokráte vyrušil sám!“ připomínám.

„Odpust!“ zní prosebně omluva. „Jen vypravuj!“

„Učitel,“ počal jsem, „přecházel asi deset minut podle škamen. V třídě panovalo hrobové ticho; nikdo se ani nepohnul, ba bylo slyšeti i dech oněch žáků, jichž plíce v tu chvíli právě z té neb oné příčiny namáhavěji pracovaly.

Posléze se učitel zastavil a obrátiv se k nám obličejem, pravil:

„Promiňte, milé dívky, že jsem nemohl ve svém výkladu pokračovati... Učiním tak zejtra nebo pozejtří...“

V hlasu jeho spočívala zvláštní elegická měkkost a trvám, že nepochybím, když dodám, že obyčejně klidný, chladný, ba střízlivý muž ten byl v okamžiku tom nevýslovně bolestně dojat.

Ještě chvíli postál nepohnutě jako socha, potom sáhl mechanicky do náprsní kapsy, vytáhl hodinky a podívav se, kolik je hodin, pravil polohlasitě, jako by mluvil sám k sobě:

„Podivno! Teprve tři hodiny – tedy ještě hodinu...“

Nato dodal hlasitě k nám:

„Musím přece ještě dnes ve svém výkladu pokračovati.“

Počal. Avšak místo aby byl pokračoval o obyvatelích Vodana, pokračoval ve výkladu o exotických květinách, jež byl téhož dne z rána zahájil.

Žáci několik minut tiše naslouchali; ale k nemalému podivení učitelovu počali býti zanedlouho nepokojni. Ten neb onen sebou pohnul; nastal mírný šum a za chvíli bylo slyšeti i přitlumený ševel. Učitel, nejsa tomu zvyklý, ustal ve svém výkladu a upřev skoro přísně zrak na jednoho ze žáků, kterýž byl nejnepokojnější, pravil:

„Co to? Vždyť jste nepozorní!“

Hoch, na něhož se učitel právě upřeně díval, vstal a nesměle připomenul:

„Odpustte, pane učiteli! Pokračujete ve výkladu dopoledním o květinách – –“

„Nu, co má býti?“ optal se skoro nevrle učitel.

„A nedokončil jste ještě odpolední výklad o obyvatelích na některých bludicích – Kralomoci, Hladoletu, Nebeštance a Vodanu...“

V tváři učitelově jevílo se překvapení.

Zdá se, že byl v několika těch okamžicích přestávky úplně zapomněl, o čem byl vykládal. Věděli jsme sice, že bývá zapomnětliv a roztržit, ale tentokrát byla zapomnětlivost jeho příliš nápadna. Byv upozorněn, arci si hned vzpomenu, o čem byl před několika minutami vykládal; ale nechtěje patrně započatý nový výklad zase měniti, připomenul:

„Vím, vím – ale budu o tom vypravovati zejtra nebo pozejtří; dnes dokončím výklad dopolední a ukážu vám některé vzácnější květiny.“

Nato pokračoval ve výkladu, jež asi ve čtvrt hodině skončil. Pak přistoupil k jedné ze skříní u kamen, kde měl uložené své sbírky, a vyňal z ní herbář s květinami exotickými. Položiv jej na stůl, bral jednu květinu po druhé a ukázav nám každou zvlášť, opakoval v stručnosti, co byl o ní již dříve obšírněji vypravoval, a podal ji pak krajnímu v první škamně, kterýž prohlédnuv si ji zblízka, podal ji sousedovi, až prošla rukama všech žáků a žaček.

Asi po čtvrt hodině zvedl učitel mechanicky jednu květinu do výšky a připomenul lakonicky: ‚Etiopská lilie.‘

Slyšel jsem jméno to v životě svém poprvé vysloviti a již pouhé vyslovení jeho učinilo na mne zvláštní, skoro nevylicitelný dojem.

Tenkrátě arci jsem neměl slov pro jeho naznačení; ale po letech zdálo se mi, že bych mohl dojem ten aspoň přibližně charakterizovati. Bylo mi totiž asi jako člověku, kterýž, sedě dlouho v tichém, liduprázdném, ale báječně krásném sadě v hlubokém zadumání, zaslechl by náhle z houští vonných keřů nevýslovně sladkým hlasem pronesené vlastní své jméno...

Byl jsem pouhým jménem mile překvapen a zcela dobře se pamatuji, že po několik vteřin, co učitel držel květinu ve výši a já na ni upřeně upíral zrak, cítil jsem jakousi milou, posud ještě nikdy nepocítěnou úzkostlivost.

Tenkrátě arci měla květina ta zcela jiné vzezření než nyní po letech. Bylať výborně preparovaná a úplně zachovaná; listy její byly zelené, skoro jako svěží, a toliko květy měly již tehdáž barvu jemně oranžovou, což však celku nebylo nikterak na újmu.

Dlouho však jsem se na květinu dívati nemohl. Učitel náhle spustil ruku, obrátil květinu a podívav se na ni, pravil polohlasitě:

‚Ale vždyť pak jsem vám o této květině posud ještě nevykládal...‘

Nato položil květinu před sebe na stůl a chvíli se na ni upřeně díval...

Pozoroval jsem na něm podobné pohnutí jako před chvílí, když byl svůj výklad o domnělých obyvatelích Vodana tak nepředvídaně přerušil. Tvář jeho, předtím klidná, ba skoro přívětivá, rychle se zachmuřovala, brvy pomalu se stahovaly a čelo vraštilo.

Nyní soudím o této změně v ten smysl, že pohnutí to přece se lišilo od pohnutí předcházejícího; soudím totiž, že bylo první vzbuzeno náhle, jakousi vzpomínkou nebo myšlenkou, která jako blesk šlehla duší, kdežto toto druhé vzrušení mysli učitelovy bylo nejspíše následkem znenáhla v duši vznikajících myšlenek, nebo z mlhy zapomenutí pomalu se vyhupujících vzpomínek, z kterýchž

se obraz teprve spřádá, kdežto v prvním případě obraz dle všeho náhle objevil se před duší učitelovou.

Tuto různost obou pohnutí ovšem jsem si charakterizoval dle různých zevnějších známek, jež mi byly utkvěly v paměti, teprve později, po letech. Tenkrát mi nic podobného nenapadlo a pamatuji se jen ještě na to, že učitel, stoje chvíli nepohnutě jako v trpké vzpomínky pohřížen, náhle prudce sebou pohnul a přejel pravou rukou přes tvář, jako by stíral slzu... Avšak hned nato jsem zcela zřejmě viděl, že skanuly mu dvě slzy po tváři... Učitel rychle se obrátil a vyšel ven..."

„A to je vše?“ ozval se sestřenec tónem poněkud vyčítavým, v němž se zřejmě zachvívalo zklamání.

„Skoro vše,“ odpovídám, „neboť vše, co následovalo, jest tak všední, že mohu se o tom zmíniti velmi stručně. Učitel, vrátiv se asi po pěti minutách zase do školní světnice, přecházel chvíli mlčky podle škamen v popředí, pak přistoupil ke stolu a aniž by se byl na etiopskou lilii více podíval, vzal ji do ruky a obrátil. Nato vyňal z desek herbáře všechny květiny, které tam byly ještě zbyly, a vloživ do desek těch pouze etiopskou lilii, uložil ji do nejhořejší prázdné přihrádky ve skříni.

Poté klidně a trpělivě čekal, až si žáci a žákyně prohlédnou květiny, které měli v rukou. Když se tak stalo, a všechny květiny byly vráceny, složil je učitel na sebe a takto je pak uložil bez desek na ono místo ve skříni, kde se předtím celý herbář nalézal.“

„Ale jak se octla etiopská lilie v tvých rukou, strýčku?“ táže se sestřenec.

„Také zcela jednoduše,“ dím na to, jsa vlastním svým vypravováním poněkud již unaven; „vždyť jsem ti už včera řekl, že jsem ji ukradl..."

„Avšak proč a jakým způsobem?“ dotírá na mne hoch s neústupností člověka, kterýž stůj co stůj chce něco vyzvědět, co mu někdo bud' nechce nebo nemůže pověditi.

„Příčina toho jest mi rovněž tak temná a mlhavá jako tobě,“ dím po chvíli. „V duši mé zdánlivě zcela bez pohnutky vznikla neodola-

telná žádostivost po květině té. Již v okamžiku, když učitel položil květinu opět na stůl, zdálo se mi, že ji vidím neustále před sebou, a když pak později učitel skříň, v kteréž byl lilii uschoval, klíčem zavřel, bylo mi jako člověku, kterémuž vlekou před očima nejmilejší bytost do žaláře...

Na vše to zcela dobře se pamatuju; ale příčina toho zůstala mi podnes temna. Také na to se pamatuju, že od onoho dne býval jsem vždy první ve škole a poslední školní světlici jsem opouštěl; že před vyučováním stál jsem mnohdy po čtvrt hodině před uzavřenou skříní a že vždy, kdykoli učitel později skříň tu otevřel, vztyčil jsem se poněkud ve škamně, bych viděl, nalézají-li se lilie na témže místě, kam ji byl učitel uložil, a že jsem byl vždy jaksí uspokojen, když jsem zdaleka zahlédl aspoň její obrysy.

Také musím připomenouti, že se mi, jako dnes v noci tobě, o květině několikrátě zdálo; ale sny mé nebyly nikterak živý, nýbrž mlhavy a všechny jsem zapomenul.

Tak minulo několik týdnů a nadešel poslední den školního roku. Byl jsem zase prvním ve škole, ale na lilii jsem už ani nevzpomínal.

Po odpoledním vyučování učitel obvyklým způsobem s námi se loučil, klada nám na srdce celou řadu ctností.

Poslouchal jsem pozorně a byl jsem tklivým výkladem skoro až k slzám pohnut... Potom nám učitel oznámil, kterého dne bude výroční zkouška, a propustil nás.

Dítky radostně a vesele hrnuly se ze školní světlice; já zůstal po svém zvyku poslední.

Když jsem vstoupil na práh, obrátil jsem se ještě jednou. Spatřil jsem učitele u otevřené skříně, v níž byla uložena etiopská lilie; viděl jsem, jak bere desky do ruky, a jak, rozevřev je, pohlédl do nich, zdali se tam květina nalézá. Poté desky zase zavřel, dal je pod paži a obrátil se k odchodu.

Nezbylo mi nežli překročiti práh. Tentokráte byl posledním ve školní světlici učitel. Avšak hned v předsínce, která byla již úplně

prázdná, zabočil jsem k oknu, jako bych se na něco na ulici díval, a učitel mě předešel. Plížil jsem se pak za ním po schodech. V přízemí otevřel učitel dvěře první třídy, pak dvěře druhé třídy a shledav, že jsou již obě světnice prázdné, vyšel ze školní budovy a vytáhl z kapsy klíč, aby zamknul.

Teprve nyní mne shlédli, jak šourám se pomalu po schodech. Mlčky vyčkal, až jsem se vyloudal dolů a nechal mě vyjít; pak zavřel na klíč.

Nevěda skoro ani co počínám, zůstal jsem přede dveřmi státi. Před školou nebylo už živé duše; všechny děti byly se již rozprchly. Učitel ubíral se podle školy a teprve když zahrnul kolem rohu k hlavní silnici, hnul jsem se i já.

Několika skoky byl jsem u rohu, odkud jsem viděl, že ubírá se učitel k domovu, jenž byl asi tři sta kroků od školy vzdálen. Plížil jsem se za ním ve vzdálenosti asi desíti kroků, nespouštěje očí z desek, jež nesl pod pažďím...“

„A tys mu pak někde desky vytrhl, není-liž pravda?“ přerušil mne netrpělivý sestřenec.

„Nikoli,“ dím, „zmocnil jsem se jich jiným způsobem. Když totiž učitel dospěl až k domu, v němž bydlil, zastavil se, jako by o něčem přemýšlel. Přešel jsem na druhou stranu silnice, odkud jsem učitele pozoroval. Po chvíli se obrátil a ubíral se nazpět touže cestou, kterouž byl přišel, ke škole.“

Učinil jsem po jeho příkladu; ale sledoval jsem jej po druhé straně. Zastavil se před vchodem do fary, vzal za kliku dvířek ve vratech a pootevřev dvěře, vešel do předsíně.

V několika skocích byl jsem přes silnici a u těchž dveří. Byly pootevřeny. Viděl jsem do široké a dlouhé předsíně, v které panovalo pološero, poněvadž byla osvětlena toliko malým okénkem nad vraty.

Učitel zaklepal na dvěře napravo, kde bydlil kaplan, náš katecheta, a když se nikdo neozval, vzal za kliku a zkoušel, může-li otevřít.

Bylo zavřeno.

Učitel se rozhlédl kolem, jako by někoho hledal, načež popošel o několik kroků dále a otevřel dvěře, vedoucí do zahrádky.

Do šeré chodby padlo nyní více denního světla, takže jsem zřetelněji viděl, co se v ní dělo.

Učitel vstoupiv na práh, díval se do zahrádky; pak prudce pokročil kupředu a zmizel... Patrně byl osobu, kterouž hledal, zahlédl někde v zahrádce. Zároveň jsem také zcela zřetelně viděl, že nemá již desek pod pažďím a že dvěře za sebou zase zavřel, takže panovalo v předsíni pološero jako dříve.

Několik okamžiků jsem byl na rozpacích, co počítí. Etiopská lilie vznášela se neustále před duševním mým zrakem; neviděl jsem nic kolem sebe nežli zvláštní tuto květinu, která byla v mé duši pravou vzpouru způsobila. V několika okamžicích však jsem se rozhodnul a rovněž tak jako činíváš, milý Hugo, ty, kdykoli mne navštěvuješ, vklouznul jsem opatrně pootevřenými dveřmi do předsíně.

Ovanul mne neobyčejný chlad. Býval jsem v předsíni té druhdy dosti často; neboť katecheta náš, muž dobrý a neobyčejně vlídný, častokráte nás hochy zval, abychom si v zahrádce zaskotačili a my tak také činíváli; ale tentokráte zdálo se mi, jako bych se byl octnul v místnosti úplně neznámé.

Teprve nyní jsem také upozoroval, že jsem neobyčejně rozčilen a že mi pot teče takměř v potůčkách po skráních. Sejmul jsem čepici; chlad předsíně působil na mne, jako by mně někdo hlavu studenou vodou polil. Mimovolně sáhnul jsem si k srdci; tlouklo prudce, a prsa má se dmula...

Učinil jsem krok kupředu, ale hned nato zase jsem se vrátil až k pootevřeným dveřím, kde, opřev se o dveřeje, zůstal jsem státi, nevěda, mám-li dále jíti, nebo předsíň opustiti.

Vtom zaslechl jsem bítí v bytě kaplanově hrací hodiny, jež jsem byl druhdy často slychal; hned nato začaly hodiny hráti.

Slyšel jsem tklivý, skoro bolestný nápěv jedné z nejkrasších mariánských písní. Naslouchám pozorně a skoro bych byl úplně zapomněl,

kde se nalézám. Když pak píseň dozněla, rozhostilo se v předsíni opět hrobové ticho.

Učinil jsem opět krok kupředu, po chvíli druhý a třetí a rozhlédl se kolem.

Předsíň byla úplně prázdná. Toliko v jednom koutě, skoro až u dveří do zahrádky vedoucích, stála stará, zpukřelá zpovědnice, kterou sem byli před dvěma nebo třemi lety z kostela vynesli; na druhé straně byly schody, vedoucí do prvního patra, a u schodů těch stálo taktéž staré vysoké klekátko se širokým pultem a nad klekátkem byla v malém výklenku umístěna nepřilíš velká socha Panny Marie.

Pohlédl jsem na sochu a zdálo se mi, jako by byla zahalena v mlhu; neviděl jsem nežli temné její obrysy. Postoupil jsem tedy o několik kroků blíže; oko mé padlo na pult pod sochou a u srdce mne bodlo...

Spatřil jsem tu ležeti hnědé desky, v nichž byla etiopská lilie...

V mžiknutí oka byl jsem u pultu a pootevřel desky... Květina ležela v nich... Třesoucí se rukou sáhl jsem po ní, vyňal ji z desek a desky zase zavřel.

Chvilí dívám se v pološeru na květinu. Ale před očima počaly se mi dělati mžitky; zdálo se mi, jako by byla i květina jaksi omžena. Mimovolně postoupil jsem k pootevřenému vchodu z ulice, odkud vnikala jasná prouha denního světla do síně. Teprve nyní viděl jsem chvíli jasně; ale hned nato se mi zdálo, jako by se květina halila opět v mlhu.

Mnu si oči, obracím květinu proti světlu; ale oči se mi vždy více kalí. v tom zaslechnu přitlumený hovor ze zahrádky; hned nato otevřely se dvěře ze zahrádky do předsíně vedoucí a na prahu objevil se učitel s kaplanem..."

„Tys pak vyrazil ze dveří a uprchl s květinou,“ přerušil mne opět sestřenec.

„Nikoliv,“ pokračuji, nedada se másti, „nebyloť už možno. Couvnuv jsem jen o krok a nalézal se v pološeru, kde mě aspoň z místa, kde se

právě učitel s kaplanem nalézal, nebylo viděti a pomalu šoural jsem se podle zdi, až do kouta, kde panovala skoro čirá tma a odkud jsem mohl vše, co se v předsíni dělo, pozorovati, aniž bych byl někým, kdo právě v předsíni té pozorněji se nerozhlédl, pozorován.

Přes to vše rozčilení mé se vzmáhalo; srdce mé úzkostlivě bilo a zcela zřejmě jsem pozoroval, jak dmou se mi prsa a dech se mi krátí. Na štěstí nezdržel se učitel s kaplanem na prahu než asi tři minuty. Dopověděli si pološeptmo, co si chtěli pověditi, a podavše si ruce, rozloučili se. Učitel ustoupil do předsíně a kaplan, zavřev za ním dvěře, odebral se patrně zase do zahrádky.

V předsíni nastalo větší šero, nežli když byly dvěře ty otevřeny; ale já, jsa na přitímí to již uvyklý, mohl jsem přece předměty v předsíni daleko lépe rozeznati než učitel, kterýž byl právě z úplného denního jasna vstoupil do šera. Přitlačiv se ještě více do kouta, viděl jsem, kterak učitel volným krokem ubíral se ke klekátku, na kteráž si byl desky své před vstoupením do zahrádky položil, jak vzal desky pod paží a pomalu ubíral se dále prostřed předsíní k východu. Dospěv až ke dveřím, zastavil se a sáhnul pravou rukou pod levé paždí, pod nímž měl desky, jako by se chtěl podívati, zdali se tam i květina nalézá; ale urovnal si jen desky lépe pod paždím a po otevřev ještě o něco již pootevřené dvěře, vyšel na ulici a zavřel.

Octnul jsem se ve větším ještě přitímí; ale oddechl jsem si, jako když člověk, jemuž bylo po několik minut hrozilo největší nebezpečí, náhle se přesvědčí, že z nebezpečí toho již vyvázl. Teprve nyní jsem zpozoroval, že jsem byl půlarch dosti tuhého papíru, na němž byla preparovaná květina úzkými pásky lepenky přilepena, skoro křečovitě tiskl ke svým prsoum; ruka má poněkud sklesla a já učinil několik kroků kupředu až ke dveřím a vzal za kliku. Ale nestiskl jsem; ještě chvíli jsem postál, naslouchaje se zatajeným dechem, nepřichází-li někdo z domu nebo z ulice, a když pak jsem neslyšel než odměřený tlukot hodin z bytu kaplanova, stiskl jsem kliku opatrně a bez hluku a přitáhl k sobě.

Dvěře vrzly; vrznutí to projelo mi duší jako dýka; ale proud světla, jenž vniknul do předsíně, mě hned vzpamatoval. Pootevřel jsem dvěře ještě více, načež pomalu a opatrně vystrčil jsem hlavu.

Na ulici nebylo živé duše. Střelhbitě proklouzl jsem dveřmi; byl jsem na ulici.

Rozhlédl jsem se kolem sebe a nevida nežli v dáli po silnici přijíždějící kočár, popošel jsem až k silnici a spatřil odtud učitele, kterýž byl právě dospěl skoro až k domu, v němž bydlil. Díval jsem se za ním, jako se díváme za člověkem, kterýž nám byl upřímně nakloněn, a právě nás navždy opouští, poněvadž jsme mu byli mimovolně ublížili.

Díval jsem se však jen několik vteřin.

Učitel se zastavil. Viděl jsem z dálky zcela dobře, že sáhl po deskách pod paždím, že je otevřel a nejdříve jaksi zkoumavě kolem sebe a později i do dálky směrem ke mně pohlížel. Rozuměl jsem mimice té líp, nežli kdyby mi byl někdo slovy něco vykládal, a střelhbitě se obrátiv, spěchal jsem podle silnice v opačném směru, kterýmž byl učitel od školní budovy odešel, k domovu.

Teprve u domu, odkud bylo viděti faru i školu, jsem se zastavil a ohlédl. Spatřil jsem učitele, jak vchází právě na faru...

Vrazil jsem do domu, pospíšil chodbičkou do bytu, jenž byl náhodou prázdný, a v několika okamžicích byla etiopská lilie ukryta pod peřinou v mé posteli.

Když jsem zase vycházel, potkala mě matka, která na první pohled mé rozčilení poznala.

„Copak se ti stalo, hochu?“ optala se starostlivě.

„Nic, mamičko, nic – pranic,“ zalhal jsem sotva dechu popadaje...

„Ale vždyť jsi celý uřícen,“ připomíná matka tónem poněkud káravým.

„Běžel jsem trochu,“ omlouvám se...

Matka se mi zadívala zkoumavě do očí, pak mi pohrozila prstem a připomenula:

„Pozor, hochu! Tak se neběhá,“ – a vešla do pokoje, aniž by si mne více povšimla.

Pomalou šoural jsem se ke dveřím a vykradl se ze světnice před dům.

První můj pohled padl na budovu farní. Byla zavřena. Díval jsem se na ni neodvratně asi po pět minut; potom jsem spatřil, že se dvěře černých vrat otevřely a že vystoupil z nich učitel. Za ním spatřil jsem katechetu. Učitel, na vše strany se rozhlížeje, ubíral se ke škole a zahrnul kolem rohu; katecheta zůstal na prahu státi.

Viděl jsem také, že učitel otevřel školu, že vešel dovnitř a asi po desíti minutách zase se vrátil k faře, kde chvíli rozmlouval s katechetou, kterýž byl na něj čekal. Nato jsem viděl, že se rozloučili a že učitel ubírá se volným krokem k domovu. Nebylo pro mne žádné pochybnosti, že učitel, pohřešiv před domem etiopskou lilii, domníval se, že ji buď na cestě nebo na faře nebo snad ve škole ztratil, a proto že se vrátil...“

„Dle toho měla květina ta patrně pro něj přece daleko větší ceny, nežli se zdá,“ připomenul sestřenec, kterýž mě byl tentokráte déle než jindy nechal mluvit.

„Pochybuju,“ dím na to; „nanejvýše snad cenu vzácnosti; neboť, pokud se pamatuju, nenalezl jsem jí posud ještě v žádném skleníku, aniž v jakémkoli cizím herbáři, ba více ještě – nepamatuji se, že bych byl o ní někde něco bližšího četl a zdá se mi jen, že jsem buď ve škole nebo někde jinde náhodou slyšel, že je vlastí její Jižní Amerika. Ale necht' už měla cenu nějakou nebo nic, mne za můj skutek trest přece neminul...“

„Jak to?“ vpadl mi sestřenec do řeči. „Prozradil tě někdo...? Byl jsi citlivě trestán a kým?“

„Neprozdil mě nikdo, ba posud kromě tebe, milý hochu, a ještě jen jedné osoby nikdo nezvěděl, jakým způsobem jsem byl květiny té nabyt... a přece mě stihl trest a to trest citlivější, než jakým se krádež vůbec tresce... Výčitky svědomí...“

Nedokončil jsem.

Poslední tato dvě slova vzbudila sestřencův smích.

„Takového závěrku jsem se, milý strýčku, nenadál,“ připomenul. „Očekával jsem vypravování daleko zajímavější, věcnější a chceš-li, třeba i závažnější; ale ty chceš patrně skončiti po způsobu mravokárných povídek pro dospělou mládež...“

Po těchto slovech hošík tak srdečně a upřímně se rozesmál, že nemohl jsem jinak nežli zasmáti se také.

Po chvíli však hoch sám náhle ustal se smáti a pravil po svém zvyku:

„Odpusť, strýčku, že jsem tak nezdvořilý a směju se, když jsem tě byl oloupil o odpolední zdřímnutí. Prosím tě – dopověz mi svou historku a třeba i s mravokárným zakončením! Vyslechnu tě, jako bych byl tvým zpovědníkem.“

„A právě zpovědník jest nebo vlastně byl první osobou, která se o tomto mém skutku dověděla,“ připomenul jsem.

„Opravdu?“ usmál se hoch nedůvěřivě s nádechem satirickým a dodal vážněji:

„Trvám však, že to sotva bylo včera nebo předevěčirem...“

„Už tomu bezmála třicet roků,“ pokračuju, hrouže se opět ve vzpomínky. „Čítával jsem sice již tenkrát v různých spisech pro mládež tak často bezmyslenkovitě citované fráze o výčitkách svědomí; ale věř, hochu, že slova ta stala se frází jen tím, že byla tak často a bezúčelně opakována.“

Jeť cosi zvláštního v pocitu spáchaného skutku, jež pokládáme za nesprávný nebo nehodný lidské důstojnosti.

Avšak na štěstí pro pachatele a na neštěstí pro mravokárce zřídkakdy někdo skutek lidské důstojnosti nehodný vpravdě také za takový pokládá nebo když tak přece činí, dovede si jej mnohdy sofistickým způsobem vyložit na skutek, k němuž byl okolnostmi donucen, a tak sama sebe ospravedlní. Nicméně v případě, kdy člověk skutek takový...“

„Ale probůh, strýčku, ty moralizuješ!“ přerušil mne hoch vyčítavě. „Toť jako bych slyšel plnokrevného mravokárce...“

„A přece to není více než ohlas oněch výčitek, jež mi asi před třiceti lety svědomí mé činilo,“ dím vážně. „Když jsem totiž téhož dne večer na ukradenou etiopskou lilii pohlédl, zalily se mi mimovolně oči slzami. Představil jsem si v duchu učitele, jak jest snad truchliv... A dlouho, dlouho jsem se díval na květinu. Nevynikala však ničím zvláštním nad květiny tohoto druhu, a právě tato její vlastnost budila v mé duši tím trpčí výčitky svědomí... Jak rád bych byl skutek svůj napravil, ale nebylo možno...“

„Nemohl jsi květinu prostě vrátit?“ optal se hoch tónem poněkud naivním.

„Pravda,“ dím; „ale byl bych tím spáchaný již skutek odčinil...? A k tomu se vmysli ještě v moji bázeň, že snad svým časem učitel přece se doví, kdo a jakým způsobem mu květinu uzmul, zvláště pak po prázdninách, když jsem přišel opět do školy a učitel hned první nebo druhý týden sám nám vypravoval, že posledního dne minulého školního roku etiopskou lilii na cestě ze školy domů ztratil.“

Věř, že po několik těch minut, co to učitel vypravoval, bylo mi, jako bych seděl na žhavém uhlí a že se mě zmocnila daleko větší úzkost než v okamžicích, když jsem se v přítmí předsíně farní tiskl s květinou do kouta, by mě odcházející učitel nezahlédl. A kdykoli pak učitel nebo někdo jiný později vyslovil jen slůvko lilie, vždy mě u srdce bodlo, jako zamilovaného, ostýchavého mladíčka, když shlédne náhle svou nejmilejší, s kterouž byl jaktěživ ani slůvka nepromluvil... o nejbližší zповědi pak jsem se vyznal z hříchu toho katechetovi...“

„Ale ten přece nejspíše o ztrátě etiopské lilie věděl!“ dí nato sestřenec. „Tak aspoň se mi z tvého vypravování zdá!“

„Věděl-li či nic, nemohu udati,“ připomínám.

„Jak to? Což se o tom ve svém výkladu o vyslechnutých hříších tvých ani nezmínil?“ ptá se sestřenec.

„Myslím, že vůbec ani nemohl,“ dím na to. „Patrně byl tento můj hřích přeslechl; a já sám jsem se k tomu přičinil, aby jej přeslechl. Uváděl jsem totiž každý svůj hřích zevrubně a zřetelně a toliko tento jediný zběžně, neurčitě, a tak šeptmo, že katecheta, kterýž dojista, hříchům tak mladičkových hříšníků jako je školní mládež zřídka věnoval zvláštní pozornosti, tento můj hřích patrně přeslechnul...“

„Tím jsi tedy své svědomí ukonejšil,“ připomenul sestřenec.

„Přiznám se, že jen částečně; neboť ještě po letech jsem si často činil výčitky. Leč později prodlením času a vůbec různým zaměstnáním jsem na vše vždy více zapomínal, až jsem zapomněl úplně.“

„A tím také bezpochyby končí, strýčku, tvá historka o ukradené etiopské lilii, není-liž pravda?“ připomenul sestřenec vesele, jsa patrně rád, že jsem už skončil.

Kývnul jsem mlčky na znamení, že má pravdu.

„A vyslechl bys také úsudek o svém vypravování?“ ozval se hoch.

„Proč ne?“ dím. „Mluv jen!“

„Musím se vyznati,“ praví sestřenec, „že mě případ sám o sobě daleko tak nezajímal, jako některé podrobnosti, týkající se učitele. Dle všeho byl to muž zvláštní a věř, strýčku, že přál bych si o něm více zvědět, nežli jsi mi byl právě napověděl.“

„Já sám však o něm více nevím,“ odpovídám. „Dělo se mi jako tisícům jiným žákům a žákyním. Po vystoupení ze školy nestaráme se o své bývalé učitele, jako se oni nestarají o nás, a mnohdy jen tak mimochodem si připomínáme, že ten neb onen býval buď naším učitelem, nebo si ten neb onen učitel rovněž tak náhodně nebo při některé příležitosti připomene, že ten neb onen člověk býval jeho žákem. Mnohdy bývá toho také příčinou jakási ostýchavost, neboť mládež i později, když dospívá, chová se k učiteli skoro vždy jaksi nesměle...“

„Tys tedy s učitelem tím nikdy více nemluvil?“ táže se sestřenec.

„Nikdy – aspoň nikdy důvěrně,“ odpovídám. „Před pěti nebo šesti lety jsem jej potkal na ulici naposledy a provázal jej asi tři sta kroků.“

Mluvili jsme o věcech nejvšednějších. Od té doby jsem ho více neviděl...“

Po těchto mých slovech sestřenec vstal a přešel několikrátě mlčky po pokoji, kdežto já zůstal zcela klidně sedět. Po chvíli zastavil se přímo přede mnou a děl:

„Děkuju ti, milý strýčku, za tvé vypravování. Trvám, že po tak střízlivém výkladu nebude se mi nyní už nikdy více o etiopské lilii zdát.“

„Možná,“ dím; „a stane-li se tak skutečně, pak si mohu jen gratulovati, že jsem tě zbavil zcela bezúčelných snů...“

„Ale proto mi snad přece ještě jednou etiopskou lilii aspoň ukážeš?!“ připomíná hoch položertem.

„Jest v mém psacím stolku – v šupleti napravo,“ dím chladně.

Hoch popošel ke stolu, otevřel šuple, vytáhnul květinu, položil ji na stůl a zadíval se na ni.

Pozoroval jsem jej bedlivě. Tvář jeho zpočátku klidná, znenáhla, skoro nepozorovatelně se ruměnila... Díval se jen chvíli, pak prudce květinu zas uložil na místo, kde ji byl vzal, a zavřev, obrátil se ke mně:

„Podivno, strýčku! Sotva jsem se počal na květinu dívat, napadla mi zase ta bláhová myšlenka jako včera... Ale vždyť je to jen lichá hra fantazie... A poněvadž už je skoro večer, musím tě opustiti.“

Teprve nyní jsem vstal a podal mu mlčky ruku.

Stiskl ji a vzav klobouk, učinil dva kroky ke dveřím, kde se obrátil, řka:

„Sbohem, strýčku! Pro balíky a minerálie přijdu si později – rád bych dnes ještě na hřbitov...“

Poté zmizel ve dveřích.

Zůstal jsem chvíli sám; pak jsem se oblékl a odešel do redakce, kde jsem jako den před tím zanedlouho na vše, co předcházelo, úplně zapomněl...

* * *

Po několika dnech přišel si sestřenec, jak byl přislíbil, skutečně pro balíky s květinami a minerálie, jež jsem mu byl vyhledal; ale nezdržel se než několik minut; zastal' mne, an jsem právě psal a nechtěl mne vytrhovati.

Asi za měsíc pak mi poslal poštou lístek následujícího znění:

Milý strýčku!

Odpust', že jsem Tě už dávno nenavštívil a že Ti nemohu zvěstovati ústně, o čem Ti právě píšu.

Laskavostí jednoho z přátel a příznivců mého otce bylo mi zaopatřeno místo praktikanta v jedné z pražských lékáren na Starém Městě. Otec by byl sice rád viděl, kdybych byl letošní, poslední své prázdniny strávil u příbuzných z jeho strany na venkově; ale já nechtěl a nastoupil jsem místo v lékárně bez odkladu.

Vždyť víš, že nemohl jsem se skoro dočkati...

Budu ted' sice ukován, poněvadž budu moci jen jednou za čtrnáct dní někam vyjít. Ale to nic nevadí. Trvám, že uvyknu a že budu spokojen i nadále, jako jsem spokojen dnes, kdy místo nastupuji. A jakmile budu moci, navštívím Tě; nejspíše tedy od příští neděle za čtrnáct dní...

Pozdravuju tě srdečně

Tvůj Hugo

Přečetl jsem drobňoučkým písmem psaný lístek ten chladně a lhostejně, jako čítává protokolista nadpisy různých podání a teprve, když jsem jej odložil, pochopil jsem úplně význam jeho.

Připomenul' jsem si, jak zřídka kdy může sobě člověk v našich společenských poměrech stav svůj zcela svobodně a po vlastní náklonnosti voliti, jak často bývá osobními poměry nebo cizí vůlí

donucen zvoliti si stav, ke kterémuž necítí nejnepatrnější sympatie, ba který jest mu lhostejný nebo protivný.

Stav, kterýž si byl sestřenec zvolil, nebyl mi právě sympatickým, poněvadž lékárnictví, nejsouc u nás závodem svobodným, nýbrž privilegovaným, poskytuje jen v řídkých případech naději na nezávislost; ale byl jsem přece rád, že nebyl sestřenec nucen zvoliti si stav svůj proti své náklonnosti.

Napadlo mi sice, že může se mu, jako se už jiným stalo, i tento, zcela svobodně zvolený stav, časem svým znechutiti, ba zhnusiti, napadlo mi též, jak nesnadno se v našich společenských poměrech zhnusený stav měnívá za jiný, ba jak často, zvláště v pozdějším věku bývá to takměř až nemožné; ale spokojenost má s provedením zásady zcela svobodného sebeurčení vyvážila všechny možné následky nepředvídaných případů pozdějších.

„Vyčkejme tedy,“ pravil jsem sám k sobě, „aspoň několik týdnů, až hošík svobodně zvolený stav svůj aspoň poněkud sezná prakticky, až sezná jeho příjemnosti i nepříjemnosti, slovem, až bude moci o něm souditi z vlastního názoru.“

Tím byl v životě sestřencově tak předůležitý krok z mé strany prozatím odbyt.

Slovu svému, že mě za čtrnáct dní navštíví, sestřenec však nedostál; navštívilť mě teprve po dvou měsících.

Přišel v neděli odpůldne obvyklým, polo ostýchavým, polo opatrným způsobem a zastal mě jak obyčejně, an jsem ležel na svém nehrubě pohodlném divanu.

Tentokráte však jsem nezůstal líně ležeti, nýbrž vyskočiv, popošel jsem mu, když byl u dveří státi zůstal, několik kroků v ústrety a podal mu ruku. On ji stiskl nesměle, ale přece jaksí mužněji než jindy.

„Jak se vede? Jsi spokojen?“ ptám se kvapně.

Hoch na mne upřel své zádumčivé oči, jako by byl překvapen, že jest obyčejně flegmatický strýc znenadání tak dychtiv zvědět, co mu bylo vždy jindy skoro lhostejno.

Setkav se však s pátravým mým zrakem, sklopil oči k zemi, řka: „Vede se mi dobře – jsem spokojen.“

Pronesl sice slova ta určitě a jistě, ale pološeptmo a s tak zvláštním přízvukem nucenosti, že nezdála se mi býti úplně v souhlasu s myšlenkou, kterou chtěl pronést.

„Očekával jsem, že řekneš ‚výborně‘ a dodáš, že jsi ‚úplně‘ spokojen,“ připomenul jsem.

Hoch na chvíli se zamyslel, jako by přemítal, co tímto jemnějším, a přece tak značným rozdílem míním, načež odpověděl:

„Nestačí snad pouhá spokojenost?“

„Někdy ovšem,“ díím na to, „leč v tomto případě byla by mi úplná spokojenost milejší. Ale stačí-li tobě, milá dušičko, pouhá spokojenost, nemám ničeho proti tomu.“

Po těchto slovech jsem sestřence vyzval, aby si sedl, usednuv sám jak obyčejně na divan.

Sestřenec si přitáhl stolicí a usedl vedle stolu přímo proti mně.

„Nuže – což tvůj šéf?“ ptám se po chvíli. „Přísný? Vlídny –?“

„Míníš principála?“ opáčil hoch.

Kývnul jsem hlavou.

„Vlídny, neobyčejně vlídny,“ odpověděl sestřenec – „a pokud jsem ho až dosud seznal, muž vzorný...“

„Trochu pedantický – není-liž pravda?“ pokračuju ve svém vyzvídání.

„Naopak. Nejšarmantnější bonviván, jakého jsem byl až dosud seznal.“

„Dle všeho tedy agilní duch – nejspíše v závodě neobyčejně obezřelý...“

„Naopak, skoro až nevšimavý,“ dí kvapně hoch. „Ostatně toho není také třeba; závod je výnosný a výborně obsluhován...“

„Tvůj šéf tedy měl štěstí; podařilo se mu získati dobré síly výpomocné...“

„Nejen dobré, nýbrž přímo výtečné,“ vychvaluje hoch své kolegy. „Každý z nás je přesvědčen, že není v Praze, ba snad v celém

Království českém vzornějšího a zároveň lidštějšího principála, a proto může se náš principál na každého ze svých podřízených úplně spolehnouti. Všechno jde jako na drátkách...”

„A šéf je v závodě faktorem zcela zbytečným,“ přerušil jsem pa-neyrickou řeč sestřencovu.

Jízlivá moje poznámka hochu skoro zalekla. Zadíval se mi upřeně do očí, jako by pátral, pronesl-li jsem slova ta ironicky neb opravdově; ale pozoruje, že se usmívám, pousmál se také a přejel se pravou rukou napříč přes čelo, jako by nemohl na něco vzpomenouti.

Po chvíli se rozhlédl kolem sebe, jako by se chtěl přesvědčiti, zdali jsme skutečně samotni, a podotknul jaksi nesměle:

„Odpust, strýčku, že ti nemohu ani odporovati, tím méně abych ti dal za pravdu. Nejsem v závodě ještě tak dlouho, bych mohl v tomto vzhledě přesně souditi. Nechme tedy záležitost tu in suspensio!“

„Pro mne!“ usmál jsem se. „Vždyť pak jsem slova ta jen tak maně prohodil.“

„A já je tak také pojímám,“ připomenul sestřenec, jsa patrně rád, že záležitost tu nemíním dále rozpřádati.

„Ale tolik snad mi přece už nyní budeš moci pověděti,“ dotírám na hochu s líčenou vážností, „jakou práci jsi zahájil realizování své ušlechtilé snahy...“

„Jaké snahy?“ ptá se hoch, nemaje ani tušení, že mluvím ironicky.

„Přispěti časem svým k ulevení lidských bolestí,“ odpovídám, přemáhaje se, bych nevypukl v smích.

Hochovi však přemáhání mé neušlo. Vyčetl z mé tváře úšklebek a připomenul rovněž tak jako já před chvílí s líčenou vážností:

„Postavili mne prvního dne v laboratoriu k velkému hmoždíři, vsypali do hmoždíře jak padlý sníh bílou látku v kusech, dali mi do ruky těžkou železnou palici...“

„A ty jsi s úsilím a vytrvalostí středověkých adeptů tloukl zcela obyčejný – cukr,“ vpadl jsem hochovi do řeči.

„Uhodls, strýčku,“ dí s rozmarným přízvukem nadějný učeň od-
věkého umění.

„A jakou prací tě oblažil věhlas a důmysl laborantův poté?“ vy-
ptávám se tímže tónem jako mi bylo odpověděno.

„Musil jsem tlouci cukr po tři dni, až mi obě ruce zdřevěněly. Nato
mi dali do ruky sejto a musil jsem přesejpati všelijaké prášky – bílé,
šedivé, hnědé atd.; ale nejvíce bílých...“

„A potom?“

„Nosil jsem v konvích studničnou vodu, naléval ji do aparátů,
v kterýchž byla destilována... Teprve sedmého dne svěřena mi práce
důležitější – ‚malaxoval‘ jsem...“

„Probůh – co to za barbarský název?“ zvolal jsem žertem.

„Terminus technicus pro vyvalování náplastí v tenké válečky, které
se pak rozřezávají,“ odpovídá s komickým výrazem v tváři budoucí
apoštol lékárnictví.

„A co jsi dělal, když jsi se byl dosyta ‚namalaxoval?‘“ vyptávám se dále.

„Osmého dne jsem rozpouštěl sádlo, lůj, vosk a kokosový olej na
rozičná ‚unguenta‘...“

„Zase nějaká farmaceutická slovní nestvůra – není-liž pravda?“
dím rozpustile.

„Terminus technicus pro různé masti a pomády,“ zní odpověď.

„Nuže a co potom?“

„Devátého dne třel jsem masti a pomády – bílé, šedé, růžové, hně-
dé – vůbec všech možných barev a páchnoucích po všech možných
věcech od nejvonnější až po nejodpornější...“

„A desátého dne?“ táži se vážně.

„Nabíral jsem po celý den malou lžičkou dvojí druh bílého prášku
a takto odměřený balil jsem jej do bílých a modrých papírků...“

„Patrně šumivé prášky,“ dím sebevědomě.

„Uhodls,“ dí hoch a pokračoval bez dalšího vybídnutí:

„A jedenáctého dne jsem podobně manipuloval s prášky seidlický-
mi a dvanáctého dne jsem řezal v kosočtverce tak zvané ‚žužu‘...“

Po těchto slovech měl jsem skutečně co dělati, bych se zdržel smíchu; ale podařilo se mi to přece.

Hoch pokračoval:

„Třináctého dne jsem vařil ‚Aqua laxativa‘...!“

„A tím jsi nejspíše svou činnost prozatím ukončil a počal čtrnáctého dne od počátku,“ připomínám.

„Nikoliv,“ zní určitá odpověď. „Čtrnáctého dne jsem žmolil pilulky k téměř účelu, ke kterémuž slouží Aqua laxativa.“

„A patnáctého dne?“ ptám se skoro už nevrle.

„Zúčastnil jsem se velkolepé celodenní honby ve sklepích...“

„Snad ne na krysy?“ dím jizlivě.

„Nikoli – k účelu homeopatickému,“ odpovídá hoch věcně a s vědomím. „Celý personál podnikl honbu na zvláštní druh zvířat. Pracovali jsme po celý den – zpřevrhali všechny sudy, bedny a balíky, odloupali skoro celou maltu podél stěn těsně u země; ale přes všechno úsilí a namáhání neulovili jsme než asi dvanácte hubených exemplářů...“

„Ale jaké zvěře?“ ptám se.

„Principál jim říká stonožky...“

Tenkráté nemohl jsem se zdržeti smíchu; rozesmál jsem se, jako by byl sestřenci uklouzl nejoriginelnější vtíp. Také on se rozesmál a trvalo to několik minut, než jsme se oba zase opanovali.

„Z toho, co jsi mi byl právě, milý Hugo, pověděl, soudím, že není tvé zaměstnání nezábavné,“ pravím posléze; „ale zdá se mi, že jest přece jen poněkud jednotvárné, spíše mechanické, a tudíž duševně méně namáhavé. Či snad budeš později pracovati namáhavěji?“

„Sotva; dle toho, čeho jsem byl až dosud svědkem, aspoň o tom pochybuji,“ odpovídá hoch. „Po dvou letech praktikování odbudu farmaceutický kurs na univerzitě a bude vyhráno. Přejdu z laboratoria do lékárny, kde budu výhradně jen dle předpisu expedovati... Hieroglyfy receptů naučím se zajisté rovněž tak brzo řešiti jako kterýkoli jiný kolega a odvážiti neb odměřiti předepsanou dosis té neb oné látky a svařiti nebo je smíchat, jak je předepsáno, snad také dovedu...“

„A tím myslíš, že zrealizuješ svou ušlechtilou snahu přispěti k ulevění lidských bolestí?“ dím jaksi uštěpačně, když jsem upozoroval, že hoch počíná stav svůj pojímati jako tuctoví učňové všech odrůd zaměstnání lidského, kterýmž jde jen o snadnou práci a poměrně příjemné zaopatření.

„Ó nikoli, milý strýčku,“ odpovídá hoch vážně; „budiž ubezpečen, že budu pilně a s napětím veškerých svých sil studovati, a budou-li poměry mé jen poněkud příznivy, i samostatně bádati. Zdát se mi, že v různých přírodninách spočívá posud neodhalená a neznámá hojivá moc...“

„Mluvíš ze zkušenosti?“ ptám se lakonicky.

Otázka ta hocha poněkud zarazila; ale přece odpověděl bez rozpaků:

„Ze zkušenosti právě nemluví; vždyť jsem také výslovně připomenul, že se mi tak jen zdá...“

„A na pouhém zdání, na pouhé domněnce nebo předtuše chceš dále pracovati?“ namítám opravdově.

Tentokráte hoch neodpověděl.

„Zůstaňme při věcech, jež jsi byl až dosud seznal, při pouhých rudimentech farmacie,“ pravím po chvíli. „Rci mi především, kterých látek nejčastěji k lékům a hojivým náplastem a podobným užíváte. Rozpomeň si a uveď mi je zejména!“

Otázka ta přivedla eléva farmacie skoro do rozpaků. Chvíli si vzpomínal, potom začal pomalu, patrně s rozvahou vypočítávati:

„Cukr – různé druhy lihu – sádlo, lůj a vosk – olivový a kokosový olej – vodu, studničnou a destilovanou...“

Poté ustal, jako by si nemohl na více vzpomenouti.

„Dále!“ vyzývám.

„Různé tinktury,“ pokračuje hoch, „zejména tinkturu z arniky, pak skořicovou...“

Opět se odmlčel, jako by nevěděl, co dále říci.

Patrně nebyla jeho znalost všech těch různých elementů, z kterých se připravují léky, masti a náplasti k účelům hojivým nebo bolest zmírňujícím, doposud ještě příliš rozsáhlá.

Vyčkal jsem tedy chvíli, a když hoch více žádné jiné látky neuváděl, pravil jsem:

„A soudíš opravdu, milý hochu, že mohou mít tyto látky nějakého podstatného vlivu na organismus lidský, nechť zdravý nebo chorobný? Nezdá se ti, že by churavějící člověk ve své horečné touze po zdraví, ve své bázni a úzkosti před děsným konečným rozkladem polykal třeba oblázkové kamínky, kdyby mu ‚léku‘ toho doporučila některá uznaná autorita lékařská, v jejíž věhlas nebo radu by měl neobmezenou důvěru? Trvám, že většina posavadních léků děkuje hojivost svou hlavně důvěře, s kterouž je nemocní užívají; a jsem jist, že mnohý z léků těch má rovněž tak imaginární účinek na organismus zvířecí, tudíž i lidský, jako by na příklad měl jednoduchý odvar kořene, listů nebo květů etiopské lilie, o níž aspoň my dva nevíme pranic jiného, nežli že jest vlastí její Jižní Amerika.“

Sestřenec vyslechl tato má slova pozorně; pak ale zavrtěl nedůvěřivě hlavou a pravil:

„Promiň, strýčku, že ti musím odporovati. Posavadní šarlatánství a mnohdy i trestuhodný humbuk, jež máš patrně na zřeteli, po mém náhledu neopravňují k tak příkrému úsudku jako je tvůj. V oboru, o němž mluvíme, jest oprava nejen možná, nýbrž i jista, bude-li mu věnována podobně přísně vědecká péče jako na příklad chirurgii. Neboť kdož by se byl před sto neb i padesáti lety nadál, že dospěje chirurgie tak daleko, jako...“

„Mluvíš z vlastní zkušenosti?“ vpadl jsem nevrle mluvícímu do řeči.

Tentokráte však se hoch nezarazil, nýbrž odpověděl klidně a s jistotou zkušeného muže:

„Mluvíím ze zkušenosti aspoň poněkud a zvláštní shodou okolností jest toho i příčinou etiopská lilie, kterouž jsi byl právě uvedl na doklad svého tvrzení.“

„Jak to?“ ptám se.

„Zcela jednoduše,“ odpovídá hoch s nezměněným klidem. „Víš, jaký dojem na mne květina ta učinila, když jsem ji poprvé u tebe spatřil; víš také, že mi tanula i později na mysli, ba že mě i ve snu pronásledovala. Nepodivíš se tudíž, když dodám, že namáhal jsem se ze všech sil, abych se o ní něco dověděl. Již nežli jsem vstoupil do lékárny, prohledal jsem celou řadu botanických spisů, bych se o květině té něco dověděl. Celé dny strávil jsem v univerzitní knihovně, ale veškeré mé hledání bylo marné.

Když jsem nastoupil své místo v lékárně, pátral jsem především v knihovně. Nalezl jsem v příruční knihovničce v laboratoriu jen několik knih a náhodou též jakousi starou chirurgickou knihu z druhé polovice minulého století, z které jsem počal večer čísti.

Přiznám se, že ani tenkrát, ani dnes nemohu se pochlubití byť sebe nepatrnějšími známostmi chirurgickými; ale stará kniha ta učinila na mne, nezkušeného a nevědomého mladíčka strašný dojem. Seznalť jsem na první pohled celou řadu hrozných bludů, které tenkrát pokládány za neomylné vědecké pravdy a o nichž dnes jest každé dítě přesvědčeno, že jsou pustým výmyslem.

A prostý, ale zcela logický následek této lektury byl, že vydlužil jsem si druhého dne od principála novější učební knihu chirurgickou a počal v ní čísti. Přiznám se poznovu, že jsem nerozuměl všemu; ale kniha ta vzbudila v duši mé neodolatelnou touhu spatřiti na vlastní oči nějakou obtížnější operaci chirurgickou a za několik dní byl jsem laskavým doporučením svého šéfa takovéto operaci ve všeobecné nemocnici také přítomen...”

„Aj!“ uklouzlo mi, když byl hoch dokončil; neboť přirozený, logický chod jeho myšlenek a vůbec jeho zahájení studií, směřujících k jeho zaměstnání, získaly si rázem moji sympatii. „Ale vše to nasvědčuje toliko tomu,“ namítl jsem, „že tvá poznámka o pokroku v chirurgii pronesená spočívá aspoň částečně na základě vlastní tvé zkušenosti. My však původně hovořili o něčem jiném.“

„Pravda,“ dí hoch s nezměněným klidem; „leč i vzhledem k účinku té neb oné látky živočišné, rostlinné nebo minerální na organismus lidský lze říci něco podobného. Z tvých slov, strýčku, zdálo by se skoro, jako bys byl přesvědčen, že není takměř látky, která by měla vůbec nějakého účinku na náš organismus; ale po mém náhledu tak ani souditi nemůžeš, leda bys byl něco zúmyslně opomenul.“

„Co tím míníš?“ optal jsem se, nemoha si hned připomenouti, co bych byl zúmyslně nebo mimovolně opomenul.

„Míním nepopiratelný a za jistých okolností skoro vždy děsný, poněvadž bezměrnou bolest a zároveň úplný rozklad působící účinek jedů. A může-li míti nějaká látka na živý organismus účinek ničící, proč by medle nemohly existovati látky účinku zcela opačného?“

„Toť jako bych slyšel vypravovati o nápojích lásky, o omlazujících a věk lidský prodlužujících nebo docela oživujících elixírech, kterýmiž si přírodovědecký diletantismus před věky krátilval dlouhou chvíli nebo spekuluje na lehkověrnost lidí vydělával snadným a zároveň podlým způsobem peníze,“ připomenul jsem.

Ale nadějný učeň Aeskulapův nedal se tím nikterak másti. Chvíli přemítal, ale pak pravil rozhodně:

„Avšak tolik, strýčku, přece připustíš, že věda, o které mluvíme, nedostoupila posud své výše, ba že vědy, které s ní úzce souvisí, míním vědy přírodní, teprv od několika decenií pěstují se s onou přísností, s jakou má býti prováděno každé bádání vůbec. Trvám, že rovněž tak nebudeš chtít tvrditi, že známe už všechny fyziologické, chemické a jiné účinky všech různých látek přírodních i umělých na živý organismus a že pole výzkumu v tomto směru jest už úplně bezpředmětné. Důkazem toho jsou četné výzkumy novější a nejnovější doby.“

Pravda sice, že i v tomto oboru bude ještě dlouho experimentováno, ba že i různá poblouzení budou vydávána za neomylné pravdy vědecké, ale vše to nikterak neopravňuje k tomu, by člověk skládal ruce v klín a vydával se na milost i nemilost zdraví jeho podrývajícím neb ničícím vlivům přírody.“

Teprve tato slova usmířila mě poněkud s názory sestřencovými. Obsah jejich arci se mi i nyní ještě zdál býti spíše, abych tak řekl, mladistvě blouznivý nežli mužně věcný; ale způsob, jakým sestřenec zahájil svá předběžná studia, byl tak logický, že opravňoval aspoň k naději ve zdar v onom směru, v kterémž možno se zdaru nějakého nadíti.

Zároveň poznal jsem z této rozmluvy, co jsem byl částečně již asi před čtvrt rokem tušil, že hošík, kteréhož jsem byl až dosud skoro za pouhé dítě pokládal, dospěl nepozorovaně v samostatně soudícího mladíka, který se cizím úsudkem ve svém přemítání nikterak másti nedá.

Veškeren odpor býval by tudíž zcela marný, ba byl by spíše dráždil, nebo na scestí sváděl a proto, chtěje věcnou rozmluvu přerušiti, optal jsem se jen ještě tak jako mimochodem:

„A jakým způsobem dospěl jsi, milý Hugo, k těmto myšlenkám?“

„Zcela přirozeně,“ odpovídá hoch. „Vodítkem byla mi opět etiopská lilie. Pátraje po spisech, v kterýchž bych se o ní dočetl nějakých podrobností, nalezl jsem v univerzitní knihovně několik spisů o toxiologii a zahloubal jsem se v jich čtení. Studoval jsem je sice jen asi čtrnácte dní, ale zamiloval jsem si učení toho druhu v takové míře, že budu v něm nyní pilně pokračovati. Nyní arci nebudu míti více času studovati v knihovně samé; ale podařilo se mi získati si důvěru jednoho z úředníků knihovny, kterýž mi bude spisy toho druhu půjčovati domů... A abych ti dopověděl, strýčku, všechno, dodávám, že mi tvé herbáře, ačkoli jsou neúplny a kusy, přišly a zajisté i později přijdou nemálo vhod a konečně že nezanáším se v myšlenkách žádnými hrdopyšnými nebo nedostížitelnými, fantastickými plány, nýbrž že bych byl úplně spokojen, kdyby se mi prodlením času podařilo odkrýti jen jediný nový protijed, a tak aspoň poněkud přispěti k neutralizování kteréhokoli z ničících účinků, kterýmiž organismus náš a tudíž i život podléhá.“

Po těchto slovech sestřenec umlkl, jako by nevěděl, co by mi dále pověděl.

Zadíval jsem se mu pozorněji v tvář. Byla poněkud ruměná, ale jevila se v ní přece přísnost, jaká se jevívá v tváři vážných myslitelů, kdykoli se zabývají nějakou důležitou otázkou. Zádumčivé oči jeho však se leskly oním tajemným leskem, který bývá skoro vždy neomylným důkazem, že má fantazie převahu nad duchem, slovem, že duše mladíkova vznáší se spíše v éterických sférách přeludů, než aby se jistě a bezpečně ubírala k vytknutému cíli po cestě pevné reálnosti.

Z té příčiny jsem podotknul:

„A víš, milý hochu, jaké myšlenky tvůj výklad v mé duši vzbudil?“

„Jaké?“ ptá se sestřenec a lehynký úsměv přelétl vážnou jeho tvář.

„Že jsem se přece nemýlil,“ pravím chladně, „když jsem ondy podotknul, že máš tak zvanou básnickou mysl.“

„Ale vždyť jsem ti, milý strýčku, také již řekl, že mi nikdy ani nenapadlo zabývat se výtvyry fantazie,“ namítl mladík.

„Pravda, žes tak řekl,“ odpovídám, „ale vlastní tvůj protest na věci ničeho nezmění. Ke zkoumání vědeckému jest třeba zcela jiných podmínek, než jaké se jeví u tebe: především chladná a střízlivá přesnost ducha, a nikoli převaha obraznosti nad duchem a u tebe přece všechny myšlenky, pokud jsem je mohl až dosud sledovati, vznikají v poslední době z obraznosti; zřídlem jejich tedy není duch, kterýž nepodléhá tak snadno klamu, nýbrž matka přeludů, obraznost...“

Slova ta neminula se účinku.

Tvář sestřencova poněkud se zachmuřila a zdálo se mi, že pozoruji v ní zcela zřejmě výraz zklamání.

Po malé přestávce hoch odpověděl:

„Ty tedy soudíš, milý strýčku, že, zvoliv si stav, k němuž mám největší náklonnost, minul jsem se cíle života, poněvadž se mi nedostává k stavu tomu nevyhnutelných vlastností duševních?“

V hlase sestřencově zachvívala se zádumčivá trpkost.

Skoro jsem litoval, že připravil jsem dobrému hochu přímkou svou neúprosností několik trapných okamžiků, a proto neodpověděv na jeho otázku přímo, podotknul jsem:

„Ale vždyť pak trochu fantazie ani přísnému vědátoru nejen neškodí, nýbrž mu může být i na prospěch. Známt' také případy, kdy výhradně jen obraznost vytkla dráhu, po které dospěl duch k výsledku přísně vědeckému...“

„Opravdu?!“ přerušil mě hoch, a zádumčivé, v posledních okamžicích truchlivost jevící oči zazářily náhle radostí.

Prisvědčil jsem.

Ale nežli jsem uvedl na doklad svých slov jen jediný případ, podal mi hoch ruku a pravil:

„Sbohem, strýčku! Musím jít; schylujet' se už k večeru...“

Stisknuv podanou mi ruku, pustil jsem ji a vstal z pohovky.

Hoch couval pomalu ke dveřím.

„Ale pročpak jsi mě již dříve nenavštívil?“ dím bezmyšlenkovitě. „Vždyť už tomu déle dvou měsíců, co jsme se neviděli...“

Tentokráte se hoch zapýřil. Pozoroval jsem zcela zřejmě, že by rád odpověděl, ale že se bud' ostýchá, nebo že mu nenapadá vhodná omluva.

„Nu, nic nevádí,“ dím konejšivě; „navštívíš mne zajisté zase co nejdříve.“

„Ovšem, ovšem,“ zajíkl se hoch, „jakmile budu míti pokdy.“

„A kampak nyní jdeš? Domů?“ táži se zcela bezúčelně, když hoch, octnuv se u dveří, bral už za kliku.

Tentokráte zapýřil se sestřenec ještě více nežli před chvílí. Tvář jeho polil ruměncem a skoro chvějícím se hlasem odpověděl váhavě a ostýchavě:

„Podívám se – ještě – na hřbitov...“

„Ah tak!“ dím na to, nemaje tušení, co vlastně jest příčinou sestřencova zapýření.

Poté mi hoch podal ještě jednou ruku a zmizel.

Asi čtvrt hodiny zůstal jsem sám, přecházeje volným krokem po pokoji. Posléze mě to omrzelo. Obléknuv se, vyšel jsem na procházku zcela beze cíle.

Bylo krásné odpůldne, vlastně skoro už podvečer. Mimovolně zahrnul jsem k Malé Straně a ve čtvrt hodině byl jsem v Ostruhové ulici a po další čtvrt hodině již před Strahovskou branou, aniž bych věděl, kam a proč se ubírám.

Slunce chýlilo se již k západu, ale přece ještě musilo déle půl hodiny zůstat nad obzorem.

Zahrnul jsem tedy na kamenné lomy a ubíral se podle hradeb zase nazpět k domovu.

Bylo tu pusto: nepotkal jsem živé duše. Toliko občas vyhoupla se na hradbách vojenská stráž a k západu se chýlící slunce obráželo se v bodáku na pušce, že zdál se býti rozžhavený.

To však bylo vše, čeho jsem si byl na celé své bezděčné pouti kamennými lomy všimnul. Jelikož nebylo příliš horko, šel jsem dosti rychle, obzvláště když vedla cesta z vršiny.

Octnuv se u vinice Hřebenka, zahrnul jsem známými stezkami ke Košířům a zanedlouho spatřil jsem před sebou Malostranský hřbitov.

Teprve nyní mi napadlo, že sestřenec, louče se se mnou, pravil, že navštíví ještě hřbitov. Mimovolně obrátil jsem kroky své ke hřbitovu a zanedlouho vešel jsem hlavními vraty na hřbitov.

Slunce právě zapadalo.

Žhavé paprsky jeho dodávaly tajemnému místu zvláštního rázu. Nebylo sice pusté a neskvělo se v palných paprscích odpoledního slunce jako čarokrásné zákoutí báječného Orientu, jak mi je byl sestřenec před nějakým časem líčil; neboť slunce vrhalo již dlouhé stíny a v stinných stromořadích procházeli se a u četných rovů dleli ještě lidé, takže hřbitov podobal se spíše útulnému parku, v kterémž člověk hledá a obyčejně také nalézá duševního klidu i po největší bouři, která byla jeho nitro divoce rozechvěla.

Panovalo skoro úplné bezvětří. Mnohdy po několik minut ani lístek se nepohnul a jenom občas se zdálo, jako by se byl tu a tam na nějakém rovu některý květ na dlouhé tenké lodyze nepozorovaně

naklonil a zase vzpřímil nebo jako by se byl nenaklonil a zase vzpřímil, nebo jako by se byl některého stromu nebo keře zdánlivě beze vší příčiny lehynce zachvěl, jako člověk, když ho náhle zamrazí.

Prošel jsem hlavním stromořadím starého hřbitova až ke vchodu ke hřbitovu novému.

Všady panovalo hrobové ticho; v tmavozelených korunách stromů a keřů, kterýmiž prokmitaly paprsky zapadajícího slunce jako zlatolesklé prouhy nebo skvrny, ani ptáče nezatíklo, a jenom občas zaslechl jsem mírný rupot lidských kroků v písku...

Dlouhé, tmavé stíny rozkládaly se jako příšerné prouhy po hřbitově.

Jen tu a tam bylo ještě úplně volné místo, kam kosmo padající paprsky slunce svítily; ale ani zde již nepřevládala barva žhavě purpurová, nýbrž plamenně žlutá. Kvítky červené a purpurové zdály se býti dožluta rozžhaveny, kdežto jinobarevná kvítka jaksi splývala a jenom kvítka barvy žluté zářila skvělým, lesklým jasem...

Na několik okamžiků zastavil jsem se u hrobu, v němž byly kosti sestřiny zpráchnivěly...

Poznal jsem jen místo; hrob už byl znova zahrabán, tlelyť v něm patrně již kosti jiného člověka...

Nato jsem usedl na jednu z nedalekých dřevěných laviček pod košatou lipou a zadumal jsem se.

Nebylo mi bolestno, ba ani smutno. Jen jakýsi mírný nádech zádumčivosti obestřel mou duši, jako se děje každému, když octne se podvečer na místě osamělém. Já sice nedlel právě na místě úplně liduprázdném; ale duše má byla osamělá...

Zanedlouho jsem si povšimnul, že bylo slunce již zapadlo. Krvavá záplava na západě sice doposud ještě celé okolí růžově ozařovala; ale hřbitov měl přece již ráz zcela jiný.

Temné, dlouhé stíny byly zmizely a tím také různost osvětlení. Všady panovala jednotvárná zarůžovělost, která spíše unavovala, než by byla vábila k pohledu po hřbitově.

Zároveň pocítil jsem jakýsi mírný chlad a zdálo se mi, že slyším i mírný šelest v haluzích nad sebou. Pohlédnuv do výše, spatřil jsem, že chvějí se lístky na pokrajích větví, jako by někdo mírně větvemi potřásl...

Náhle zašumělo mi nad hlavou; prudčí dech větru byl se opřel o koruny stromů a rozhoupav je na několik okamžiků, valil se, šumě a šelestě po hřbitově dále, až kdesi u kostelíčka skoro divoce zaskučel, jako by si zoufalec zavýsknul... Hned nato však se rozhostilo zase po hřbitově hluboké ticho...

Vstav z lavičky, rozhlédl jsem se po hřbitově.

Pokud jsem dohlédl, nespapřil jsem živé duše; hřbitov zdál se býti liduprázdný.

Volným krokem ubíral jsem se na hřbitov nový, kde bylo daleko světleji nežli na hřbitově starém, poněvadž tam není tak mnoho vysokých a košatých stromů a keřů.

Nějaký čas procházel jsem se mezi hroby a zahrnul pak na stezku, vedoucí podél zdi na jižní straně na hřbitov starý. Dospěv až ke vchodu, vylomenému ve zdi, která dělí oba hřbitovy, zaslechl jsem jakýsi šepot, přicházející z nejzazšího kouta starého hřbitova a sice z místa, kde tlejí kosti nesmrtelného pěvce „Kytice“.

Mimovolně jsem se zastavil a zaslechl zcela zřetelně jemný dívčí hlas. Z počátku jsem nerozuměl ani slovu; ale po několika vteřinách slyšel jsem tyto úryvky:

„A čarokrásnou pověst ‚Vodník‘ jsi také nikdy nečetl?“ šeptá dívčí hlásek, v němž zachvívá se mírná výčitka.

Odpověď, pronesenou přitlumeným, mužnějším hlasem, jsem přeslechl.

„A ani bys neuvěřil, jak hluboký dojem na mne učinila divuplná, tajemná ta báseň, když jsem ji četla poprvé,“ zašveholil skoro v zánícení dívčí hlas.

Poté nastala pomlčka několika vteřin.

Byl jsem na rozpacích, mám-li dále jít, a tak hovořící, kteří se byli patrně u hrobu Erbenova zastavili, vyrušiti, nebo zůstat klidně státi, až odejdou...

Nežli však jsem se rozhodl, zaslechl jsem poznovu dívčí hlásek: „Ale ještě hlubší dojem učinila na mne jiná báseň o vodníkovi, nadepsaná ‚Matka‘. Když jsem ji dočetla, zalily se mi oči slzami a srdce prudce tlouklo. Bylo mi, jako bych byla teprve v onom okamžiku poznala nejbláží lásku – lásku mateřskou...“

Dívčí hlásek umlkl a já zaslechl zase temnější hlas mužský, ale opět jsem nerozuměl ani slovu. Teprve po několika vteřinách zdálo se mi, že byl hlas ten pronesl slovo „recituji“!

Nato jsem slyšel zase jemný hlas dívčí. Recitoval šeptmo jakousi báseň; ale po malé chvíli ustal a hned nato jsem slyšel zcela zřetelně tato slova:

„Podivno! Stokrát jsem báseň recitovala, a právě dnes nemohu si více připamatovati než poslední verše. Znějít takto:

Oko se slzou zalívá
a srdce smutkem puká:
„Ach Panno, k dětem půjdu zas
přes všechna pekel muka.
Rci mně, ó Panno, kdyby v tom
i věčná byla vina,
zda byla bys kdy mohla ty
snad opustiti syna?“

Jemný dívčí hlas umlkl. Poznal jsem, že byl recitoval zakončení jedné z nejkrasších básní Nerudových, a již jsem chtěl postoupiti kupředu, bych se přesvědčil, kdo to je; ale prudký kašel, který náhle zazněl z téhož místa, odkud byl zazníval dívčí i přitlumený hlas mužský, mě zdržel.

Vyčkal jsem ještě několik okamžiků.

Po chvíli kašel umlkl a já zaslechl temný, vzdalující se rupot kroků po písku.

Teprve nyní jsem postoupil až ke vchodu na starý hřbitov a spatřil v stromořadí dvě temné postavy: štlhlou dívku a podobně štlhlého, ba suchoučkého mladíka... Vedli se podpažím a důvěrně spolu hovořili. Neslyšel jsem však nežli rupot kroků a šelest dívčiných šatů...

Po chvíli octli se na místě, kam vnikal jasnější zásvit krvavé záplavy od západu a mladík nakloniv se k dívce obrátil hlavu poněkud nazad...

Poznal jsem svého sestřence...

Teprve nyní bylo mi zcela jasno, proč mne nebyl už tak dávno navštívil...

Nechal jsem je odejít a vrátil se pak domů...

* * *

Lidé, před jejichž duševním zrakem rozvinou se každodenně aspoň v hrubých rysech události světové; lidé, kteří den co den sledují neščíslně různé snahy, skutky a výsledky snažení jednotlivců i celých národů; lidé, kteří každodenně registrují nejfrapantnější případy i následky lidských křehkostí, vášní a náruživostí a analyzují mnohdy nejděsnější skutky lidské bezcitnosti a brutálnosti; lidé, kteří mnohdy po celé měsíce sledují krvavá dramata a od žádné, byť sebenelidšější, sebeděsnější události nesmějí se odvrátiti, nýbrž musejí jí věnovati pozornost a popsati ji pokud možná nejvěrněji – lidé takového zamětnání jako žurnalisté musejí, byť i byli původně sebe senzitivnější, časem svým více méně otupěti, nebo se aspoň musejí státi méně přístupnými vlivům, kterýmž jiní, šťastnější lidé podléhají...

Nebyl jsem sice nikdy žurnalistou v běžném toho slova smyslu, nezabýval jsem se nikdy řešením „světových problémů politických“, aniž jakýmkoli způsobem zasahal v běh politických událostí své vlasti; ale přes to vše neušel jsem osudu všech žurnalistů: otupěv, stal jsem se v mnohém ohledu skoro až bezcitným...

Jaký tudíž div, že mnohá událost, kterou jiní lidé pokládají za důležitou nebo neobyčejnou, bývá mi často zcela všedním, stokrát registrovaným případem nejpodřízenější ceny; ký div, že na příklad i všemocná láska ve všech svých různých obdobách nebývá mi, jako tak mnohému z mých žurnalistických kolegů, než zcela všední záležitostí, nezasluhující u porovnání s jinými záležitostmi povšechné důležitosti takměř ani povšimnutí.

A jenom tím možno vysvětliti, že polomilostná scéna, jejímž mimovolným svědkem jsem byl na hřbitově, neučinila na mne nejnepatrnějšího dojmu, ba že zapomněl jsem na vše, jakmile sestřenec zmizel mi s neznámou dívkou z očí...

Avšak což platno, je-li člověk žurnalistou a v erotických záležitostech cizích úplně již otupělý, když bůže Eros tajemné a sladce vábivé své sítě spřádá v nejbližším jeho okolí a když v sítích těch octne se politováníhodný ubožáček, který nás již proto zajímá více než kterýkoli atlet, poněvadž hrudník jeho – v kterémž přece z vůle prozřetelnosti umístěn jest „zdroj lásky“ – měří v objemu jen šedesát a osm centimetrů!

Asi měsíc mne bůže lásky cizí „sladkou mukou“ ušetřilo. Avšak po měsíci, nedbajíc, že jsem z cechu otupělých žurnalistů, poslalo mi sestřence, by mne upomenul, že „sladká muka“ doposud ještě ve světě úplně nevyhynula...

Bylo pošmurné nedělní odpoledne.

Sestřenec přišel po svém zvyku nesměle a jaksi ostýchavě. Leč jakmile vklouznul pootevřenými dveřmi do mého pokoje, vyčetl jsem z výrazu jeho tváře „sladká muka“, kterýmiž byl osmašedesáticentimetrový hrudník ubožákův „oblažen“.

Přivítal jsem jej vesele, skoro rozpustile a pranic jsem toho nedbal, že tváří se při tom jako člověk skoro zoufalý.

Byltě na smrt bledý; víčka očí jeho byla zanícená, jako by byl po několik nocí již nespal nebo po několik dní plakal.

Z počátku snažil se vpraviti se v rozmarné mé rozpoložení mysli a také prohodil několik slov, jež bych byl vždy jindy pokládal za obstojný vtíp; ale tvář jeho kárala slova ze lži – jevilat' se v ní bezměrná bolest...

Uznal jsem za dobré přispěti mu ku pomoci a učinil jsem tak, když jsme byli usedli, jako jsme seděli posledně, patrně způsobem dosti šetrným a obezřelým, neboť hošík počal mi – vypravovati...

Se vzornou trpělivostí vyslechl jsem podrobné jeho vypravování, jak se byl se svou „sladkou Otilkou“ seznámil; jaká duševní muka přetrpěl, nežli se odvážil ji osloviti, jak milé a sladké okamžiky zažil, když se s ní procházel podvečer na hřbitově mezi hroby, a jak je dobrá, mírná, andělská, slovem vše, co provází a tajemné to rozechvění srdce, jež prostě nazýváme první láskou.

Dověděl jsem se, že „sladká Otilka“ byla onou dívkou, o kteréž mi byl sestřenec již dříve vypravoval, že spatřil ji poprvé, když stál v bolestném zadumání u vykopaného hrobu své matičky.

Ký div, že byla duší ideálnější a že k vylíčení andělské její psychicky nedostávalo se ubohému hochu slov. Namáhal se sice, seč byl, aby mi učinil o „božské té bytosti“ pojem pokud možná věrný; ale nic naplat – každou chvíli vázl, každou chvíli se zajíkl, každou chvíli mu selhal hlas, který se mnohdy tak bolestně zachvíval, jako když hluboce dojatý člověk snaží se vypravovati nejdojemnější epizodu ze života bytosti nejmilejší, ale – mrtvé...

Posléze jako by si byl připamatoval, že jest také ještě jiný prostředek ku seznání povahy drahé mu dívky, ustal ve svém kusém pokusu líčení a sáhna do náprsní kapsy, vytáhl několik pečlivě složených lístků v zarůžovělých obálkách a položil je před sebe na stůl.

„Co to?“ optal jsem se měkce.

„Několik lístků, které mi psala Otilka, když jsme se nemohli na hřbitově sejítí,“ připomenul hoch a rozbaluje první list dodal:

„Dovol, milý strýčku, bych ti na doklad svých slov o ideální dušince té několik z jejích lístků přečetl...“

Přiznám se, že mne při těchto slovech zamrazilo. Neznámť větší duševní tortury nad tu, ke kteréž se zamilovaný sestřenec právě hotovil; ale přes to vše vpravil jsem se v neodvratný svůj osud s rezignací člověka na všechny případy připraveného a čekal jsem mlčky, až sestřenec svou torturu zahájí.

Počal po malé přestávce.

Četl pološeptmo následující:

Milý příteli!

Už tomu týden, co jsme se neviděli.

Každý den, každá hodina zdá se mi býti věčností. Nemám více smyslu pro nic, co se kolem mne děje; chodím jako ve snu, mluvím jako pomatená, myslím jako šílená...

Nepoznávám více samu sebe. Je mi, jako bych se byla octla v nějakém pustém zákoutí, kam posud lidská noha nevkročila; děším se té samoty, a přece je mi tak nevyýslovně milá... Cítím se osamělou i na ulici, i mezi lidmi, i ve společnosti nejmilejší duše, která mi byla až donedávna vším...

Po těchto slovech, jež byl pronesl tak šeptmo, že jsem je sotva zaslechl, sestřenec ve čtení ustal a položiv lístek na stůl, připomnul zajímavě:

„Ne, ne! Nemohu dále čísti. Řádky, které jsem nesčíslněkráté a vždy v blahém rozechvění četl, působí na mne nyní, jako bych četl ortel smrti bytosti, bez kteréž nemohu ani okamžik žítí... Odpusť, milý strýčku! Možno-li ti, dočti si tento lístek a přečti si i ostatní sám.“

Sestřencem přečtený úryvek milostného lístku učinil na mne sice svou nehledanou bezprostředností dojem dosti příznivý; ale žádost sestřencova znamenala přece asi tolik jako bezcítěné přiostržení duševní tortury.

Avšak i tentokráte přemohl jsem svou nechuť a váhavě sáhl jsem po lístku, jež byl sestřenec podložil.

„Odpust', strýčku,“ ozval se hoch, „že tě ještě za něco prosím...“

Mlčky upřel jsem zrak svůj na hoch a tento dodal:

„Prosím tě, čti lístky ty pošeptmo...“

„A proč?“ uklouzlo mi.

Hoch váhal s odpovědí; leč po malé pomlčce odpověděl stísněným hlasem:

„Odpust' – nemohu slova ta poslouchati... Zdát' se mi, že by se mi prsa bolestí rozskočila...“

V zádumčivých očích jeho zaleskly se dvě slzy, které pomalu skanuly po lících.

Vše to bylo mi podivné; neboť takto si nepočíná žádný šťastný milenec. Milerád bych se zeptal, co jest toho vlastně příčinou; ale znaje zamilovaná srdce, věděl jsem, že nesmí se člověk nikdy přímo ptáti, a učiní-li tak, že musí býti připraven na dva extrémy; buď že nedostane žádné přímé odpovědi, nebo že bude oblažen vypravováním nekonečným.

Zvolil jsem cestu praktickou. Tváře se, jako bych pohnutí sestřencova ani nepozoroval, vztyčil jsem se poněkud na divanu a usednuv pohodlněji, počal jsem čísti první lístek.

Písmo bylo sice pravidelné a skoro kaligrafické; ale okrouhlé, lehké tahy s různými nedotaženými nebo přetrženými čárkami, nerovné řádky a jiné známky nasvědčovaly tomu, že byl lístek ten psán rukou v písmě sice obeznanou, ale nevypsanou, rukou, která se byla výborně naučila psáti, ale později zřídkakdy psávala. Znalec písma byl by na první pohled poznal rukopis vzdělané ženštiny.

Poznal jsem také hned, kde byl sestřenec přestal čísti, a četl pak v duchu následující:

Žel, tisícery žel, že nedovedu Vám věrně vypsati, co děje se v mé duši. Nemámť slov – nechť přemítám jakkolivěk dlouho, vždy

shledám, že ze všech slov, jež znám a jimiž vyjadřuji své myšlenky, ani jediné, ni samo o sobě, aniž v souvislosti s jinými, neoznačuje věrně a pravdivě duševní můj stav.

Zdá se mi, že bych dovedla daleko spíše vysloviti myšlenku sebe temnější a mlhavější, nežli bych jen zdaleka naznačila podivný svůj duševní stav.

Teprve nyní počínám chápati, jak nesnadný úkol má básník, který chce věrně vylíčiti duševní stav některé osoby. Víím sice, že brávají básníci útočiště k mluvě obrazné a ještě častěji ku porovnáním; leč tento způsob mne neuspokojuje... Budít' obyčejně ohlas jen v oněch duších, v kterýchž byl líčený pocit nebo duševní stav již někdy vznikl, kdežto v duších, které ho dosud nepoznaly, vzniká obyčejně pojem zcela jiný...

Vy jste podobného duševního pocitu jako já nepoznal a také poznati nemohl, a proto musil by obrazným a porovnávacím mým líčením vzniknouti v duši Vaší pojem zcela jiný – nepravdivý...

Teprve nyní pochopuji, jakého mistrovství jest třeba k pravdivému vylíčení citů, jak bezpříkladně pokulháváme v ohledu tom my obyčejní smrtelníci za zvláštním oním druhem lidí, kteří prostičkým, nehledaným slovem dovedou duši naší učiniti věrný pojem o pocitu cizím, kteří dovedou v duších našich zdánlivě beze všech pomůcek vzbuditi pocity, jichž jsme posud nebyli seznali, kteří nás dovedou zdánlivě drsným, chladným, a přece pravdivým líčením rozechvěti a rozplameniti...

Potud lístek, kterýž byl bez podpisu.

Věcná neobsažnost jeho mne rovněž tak překvapila, jako zvláštní způsob řeči o záležitosti, o které sice v tisícerych milostných lístcích činí se zmínka, ale přece snad ani v jediném ne v té způsobě jako v tomto.

Očekávalť jsem milostný lístek všedního druhu; několik frází o lásce s obligátním odvarem přísah o věčném milování, jak byly prostřednictvím romantických básníků všech odstínů ve všech vrstvách lidu více méně zpovšechněly, a místo toho čtu primitivní pokus pojednání o nedostatečnosti mluvy lidské k vylíčení pocitů a psychologického procesu.

Zvláštnost ta mne jednak usmířila s věcnou neobsažností lístku, jednak pak podráždila poněkud moji zvědavost, o čem asi zamílovaná dívka „povídá“ v dalších svých „erotických lístcích“.

Odloživ přečtený lístek na stůl, sáhl jsem beze slova po jiném a rozbaliv jej, četl jsem následující:

Milý Hugo!

Nezdá se Vám někdy, že my lidé milujeme zdánlivě sladký, ale vpravdě přece jen trpký klam mnohdy více nežli zdánlivě trpkou, ale přece jedině blažící pravdu...? Mnohdy pachtíváme se po přeludu po celý život a nevšímajíce si pravd, přes kteréž takorča klopýtáme, promarníme tak život v bezúčelné snaze...

Dělo se mi podobně.

Po mnoho roků žila jsem v zdánlivě sladkém klamu, že jest příroda jedinou knihou života, jejíž čtení člověka nikdy neunaví, ba více – že jest jediným zdrojem našich rozkoší a slastí, veškerého našeho blaha...

Příroda mi byla vším. S červánky jsem vstávala, bych se pokochala pohledem na blednoucí hvězdy a budící se jitro, bych se potěšila sladkým ševelem životu se těšícího ptactva, bych spatřila divuplné kouzlo barev, když vycházející slunce obráží se v tisícerych rosných perlách, které se houpají po kvítkách a travinách, abych dýchala osvěžující vzduch ranní a pobavila se pohledem na pestrobarevný koberec luk a zahrad...

A rovněž tak jako mi bývalo milým probouzející se jitro, byla mi milou doba večerní, když slunce, kloníc se k západu, vrhá

vždy delší stíny, když v rudé záplavě zapadá a nad krajinou rozkládá se znenáhla a nepozorovaně tajuplná rouška noci...

Každodenně kochala jsem se pohledem na zapadající slunce a kouzelnou, mnohdy oslňující hru paprsků jeho, když zapadlo; každodenně jsem naslouchala vždy více umlkajícimu šveholu ptactva, až rozhostilo se kolem mne ono tajuplné ticho noční, které budí v duši naší nevýslovný poklid...

Takořka s blahým záchvatem dívala jsem se mnohdy po celé hodiny k noční obloze, kde třepotaly se stříbrojasné hvězdičky ve své milokráse a každá zdála se ke mně mluvit řečí zcela srozumitelnou...

Mnohdy naslouchala jsem bublání potůčku nebo šelestu mírného větříčku v haluzích stromů a keřů; jindy jsem stála v němém zanícení po celé hodiny na některé vršině, kochajíc se pohledem na rozkošnou krajinu a opět jindy jsem v polosnění a s přimhouřenými očima nořila se v duchu ve všechny ty divy, kterýmiž příroda smysly naše okouzluje...

Kult přírody býval mi kultem nejvyšším. Pohled na červánky nebo zapadající slunce, němé naslouchání šveholu ptactva nebo šelestu větru bylo mi modlitbou nejupřímnější a po mém náhledu duchu všehomíra nejmilejší...

V tu dobu arci jsem neměla ani tušení, jak bezcitně, nemilosrdně, ba krutě chová se ta velebená příroda ke všemu tvorstvu, tudíž i ke člověku...

Ale rcete, proč zavírá člověk oči svých před touto bezcitností a ukrutností přírody? Proč se dává neúprosnou tou ukrutnicí tak rád a tak často přelstí a v sladký klam ukolébati? Proč nedívá se mužně a neohroženě v přísnou její tvář, proč klopí zrak, když pohlédne v oslňující a přece tak často ouskočně zrádné tahy její, v kterýchž se zcela zřejmě zračí vlastnost, kterou myslící tvor pokládá za nejděsnější – bezcitnost a nelidskost...?

Klneme ukrutnosti a bezcitnosti lidské; ale pro bezcitnost přírody nezdáme se míti smyslu...

A přece tak mnohý z nás bud' ví neb aspoň tuší, jaké množství tajemných sil přírodních pracuje v skrytosti ouskočně k naší záhubě!

Či možno si pomysliti větší bezcitnosti nad onu, když příroda již k zárodku živého tvora zachová se macešsky, by mohla ubohého tvora toho po celý jeho život bezcitně mučiti...? Čím prohřešil se tvor nezrozený, že jest již v zárodku sláb a churav a když pak zrozen chce se radovati ze života, že podléhá každému vlivu přírody a vleče se bídě v tělesných i duševních mukách životem...? Čím prohřešil se přírodou takto ušlápnutý červ proti věčným zákonům všehomíra, že má takto trpěti...?

Vždy, kdykoli si připomenu tento druh ubohých bytostí, bývá mi nevýslovně bolestno. Zdáť se mi, že nejen tyto bytosti, nýbrž i veškeré lidstvo jsou malomocny vůči bezcitnosti přírody, že žádný z nás smrtelníků, byť i měl vůli nejlepší, nemůže přeuobhá ta stvoření uchrániti před dalším utrpením...

A tuto bezcitnou přírodu máme neobmezeně milovati? Této neúprosné, nemilosrdné, ukruté přírodě máme se klaněti jako svrchované dokonalosti...?

Ó, věřte mi, drahý příteli, že mě mrazí, kdykoli si připomenu tento klam tisícův...

A jak neskonale dokonalým jest člověk – tento křehký, slabý, zjevným i tajným vlivům přírody podléhající tvor, kterýž sama sebe tak rád podceňuje – u porovnání s bezcitnou přírodou, když navzdor své přirozené nedokonalosti a navzdor své závislosti na této kruté přírodě pocítí někdy útrpnost s hořem a utrpením jiných tvorů...?!

Příroda soucitu nezná – jen člověk jej zná – ovšem že v okamžicích řídkých, ale přece aspoň někdy...

A přece zase jen tento člověk bývá mnohdy bezcitnější necitné přírody...!

A může se někdo z nás smrtelníků pochlubiti, že rozřešil tajemnou tuto záhadu lidské přirozenosti? Může se pochlubiti, že takměř neproniknutelný závoj, zahalující vliv přírody na zámysly a rozhodnutí naše, pouze jen poodhalil...?

A proto – jak neskonale krásší nad zaslepenou modloslužbu přírody jest snaha porozuměti lidské duši – jak neskonale dokonalejším pouhého obdivovatele a velebitele přírody musí býti člověk, kterýž postihl třeba jen zásvit tajemného duševního procesu, jenž předchází a provází nejkrásší, nejvelebnější pocity, jakých jest tvorstvo vůbec schopno: soucit a útrpnost, city pravé lidskosti...

Potud druhý taktéž nepodepsaný lístek.

Přiznám se, že nejsem právě milovníkem tohoto druhu subjektivních reflexí, poněvadž vyvolávají skoro vždy protireflexe; ale přečetl jsem list ten přece s onou pozorností, jaké zasluhuje každý, byť sebeprimitivnější pokus emancipovati se od tradicionelních názorů.

Místo erotického lístku měl jsem v rukou opět pokus jakéhosi pojednání z péra zamilované, ale zároveň vzdělané a filozofující dívky.

Avšak jaký to rozdíl názorů od názoru tak zvaných emancipovaných dívek a žen, které se tak rády rozplývají v pseudoromantických výlevech, a kterýmž velebení přírody bývá rovněž tak často alfou i omegou veškerého myšlení a cítění jak onomu druhu výstředních básníků, kteří, zhnusivše si z různých subjektivních příčin rozličné nesrovnalosti společenských poměrův, utíkají se k přírodě a začas to upadají v extrém rovněž tak bludný jako každý, kdo zneuznáváje přirozenost všeho pozemského holduje výhradně jen exotismu a umělostkářství.

Teprve nyní se mi zdálo, že pochopuji neobyčejný interes, jaký má sestřenec, po mém náhledu povaha básnická, na své „sladké Otilce“. Neboť která mladistvá mysl básnická zůstala by v normálním stavu po přečtení takového lístku, jaký byla Otilka napsala svému miláčkoví?!

I já, ačkoliv jsem v milostných záležitostech už dávno člověk skoro až apatický, počal jsem se po přečtení zvláštního tohoto lístku interesovati o milostný poměr sestřencův, obzvláště o „sladkou Otilku“ jeho, a již jsem se chtěl optati, jak se zove příjmením, kdo jsou její rodičové a kdo jest ona „nejmilejší duše“, která jí byla až donedávna vším, o níž se v prvním svém lístku zmiňuje...

Avšak pohlédna na sestřence, zarazil jsem se.

Sedělt' na stoličce s rukama na kolenou skříženýma zkroušeně jako nejbídnější hříšník, jehož duši mučí právě nejtrpčí výčitky svědomí. Byl poněkud kupředu nachýlen a hlava jeho k prsoum skloněna; ale přece jsem v bledé tváři jeho pozoroval zcela zřejmé stopy duševního rozjitření.

Z té příčiny jsem ho neoslovil, nýbrž odloživ přečtený lístek, sáhl jsem mechanicky po lístku třetím a rozbaliv jej, počal jsem čísti.

Zněl takto:

Duše má nejmilejší!

Jak je mi volně, jak blaze!... Vyzpovídala jsem se nejmilejší duši, která mi byla až donedávna, dokud jsem nebyla, drahý Hugo, Tebe poznala, otcem i matkou, sestrou i bratrem v jedné osobě...

Z počátku zpovídala jsem se nesměle, ostýchavě, ale když po prvních slovech o Tobě přelétl skoro až blahý úsměv tu vráskovitou tvář, když v dobrých šedých těch očích zaleskly se dvě slzy, bylo mi tak volno, tak blaze, jako kdybych nebyla právě vyrazovala sladké tajemství Tvého i svého srdce, nýbrž jako bych byla vypravovala o nejlidštějším skutku nejmilejší duše...

Ó, žes nebyl přítomen...!

Ale dobře, žes mne neviděl plakati radostí nevýslovnou – byl by ses také rozplakal – a slzy mladému muži nesluší...

Promiň – prosím Tě snažně – že píše tak bez ladu skladu... Ruka má se posud chvěje... Vždyť tomu teprve několik okamžiků, co byla vřele, upřímně stisknuta třesoucí se pravicí na znamení, že mohu býti Tvou navždy...

Jak ráda bych se dnes s Tebou setkala, jak ráda bych Ti vypověděla vše podrobně...! Ale není možno... Nesejdeme se – nejsiť pánem své vůle a svého času...

Bud' zdráv! S dychtivostí čekám, až nadejde nedělní odpůldne, kdy se opět setkáme.

Navždy Tvá

Otilie

Prostodušnost tohoto lístku u porovnání s oběma předešlými mě překvapila. Zdáloť se mi, jako by poslední list ten nebyl ani psán osobou, která psala první dva; ale rukopis byl týž, jenže v posledním lístku poněkud nejistý, jako by se byla ruka při psaní třásla.

„Sladká Otilka“ sestřencova byla dle všeho nejen stvoření filozofující, nýbrž i roztomilá, prostodušná a šťastně milující dívčinka.

Ký div, že po přečtení tohoto lístku uklouzla mi skoro mimovolně otázka, kterou jsem chtěl již před chvílí sestřenci položit.

„Můžeš mi říci, milý Hugo,“ pravil jsem měkce, „kdo je ta duše, která byla až donedávna tvé Otilce vším a od jejíhož svolení záviselo blaho tvé i Otilčino?“

Sestřenec zvedl hlavu a zadíval se mi do očí. V očích jeho leskly se slzy. Chvíli mlčel, jako by se teprve probíral z myšlenek, načež odpověděl skoro šeptmo:

„Doposud nevím, milý strýčku...“

„Ty tedy rodinných poměrů Otilčiných neznáš,“ připomínám.

„Neznám,“ zní odpověď. „Vím jen, že je sirotek, že nemá ani rodičů, ni jiných příbuzných... Nevím o ní více, nežli že se zove Otilka...“

„A ona se tebe také nikdy nevyptávala na tvoje rodinné poměry?“ ptám se dále.

„Nikdy. Já sám jí vypravoval kdysi, kdo jsem – ale zdálo se mi, že mě skoro ani neposlouchá...“

„Podivno!“ připomenul jsem.

„A přece zcela přirozeno, milý strýčku,“ pravil hoch. „Nezapomeň, že seznámili jsme se na hřbitově u hrobu Otilčiny matky několik kroků od vykopaného hrobu vlastní mé matičky; nezapomeň, že jsme spolu posud ještě nikde jinde nemluvili nežli na hřbitově a že tudíž všechny posavadní rozmluvy naše měly zvláštní, obyčejně vážný, zádumčivý ráz.“

„Ale tys snad Otilku někdy doprovázel ze hřbitova domů?“ připomínám.

„Někdy – tuším, že asi dvakrát – ale my po cestě té ani slova nepromluvili...“

„Víš tedy aspoň, v kterém domě bydlí.“

„Ani to nevím. Doprovodil jsem ji vždy jen asi tři sta kroků od hřbitova, kde jsme se rozloučili. Otilka šla dále po silnici ke Smíchovu, já pak se dal cestou ke Kinské zahradě.“

„Podivno!“ uklouzlo mi poznovu.

„Ale vždyť na tom všem, milý strýčku, pranic nezáleží,“ pravil hoch. „Mne ani nenapadlo pátrati po tom všem, po čem se ty nyní ptáš, a kdybych se byl Otilky zeptal, jsem jist, že by mi byla vše upřímně pověděla...“

Slova ta mi dostačila; poznalť jsem, že milostný poměr sestřencův podobá se navlas milostným poměrům mladistvých idealistů, kterýmž je vše, co netýká se jejich lásky, úplně lhostejno a kterýmž tudíž také zcela přirozeně nemůže ani napadnouti, by se na něco vyptávali nebo toužili něco seznati, co s předmětem jejich citů jest jen jaksi v podřízené souvislosti.

Odmlčel jsem se na chvíli, což sestřence donutilo k uchopení se slova.

„Dovol, strýčku, ještě jen jednu otázku,“ pravil měkkým, skoro chvějícím se hlasem. „Co soudíš dle lístků, které jsi byl právě přečetl, o mé sladké Otilce?“

„Nesnadno říci,“ dím na to opravdově. „Pravda sice, že mnozí soudívají z pouhého rukopisu na povahu pisatelovu, jiní zase ze slohu nebo z názoru a myšlenek, jež byl někdo napsal; avšak mně vše to nikterak nestačí.“

Známť spisovatele spisů skoro výhradně satirických, kteří jsou povahy přímo senzitivní, znám spisovatele s chmurným pesimistickým názorem v světě, kteří jsou v životě rozhodnými optimisty, znám literáty-idealisty s povahou ryze realistickou, a naopak zase literáty-realisty, kteří jsou povahou svou idealisté.

Známé Buffonovo ‚le style c’est l’homme‘ není mi než pouhá tak zvaná okřídlená průpovídka, kterouž tisícové bezmyšlenkovitě opakují, aniž by jim na mysli tanulo, že ku poznání povahy jen jediného jednotlivce je třeba dlouholetého, svědomitého pozorování všech jeho skutků a slov, že je třeba skutky jeho porovnávat s názory a zásadami, slovem, že nutno člověka dříve studovati, nežli možno se odvážit pronésti aspoň přibližně případný úsudek o jeho povaze. Bezpříkladná lehkomyšlnost, s jakouž se lidé vzájemně posuzují, soudíce obyčejně z nahodilých jednotlivostí na celou povahu, jest bez odporu jedním z oněch tajemných zřidel lidských bludů, z kterýchž vynikají nesčetné nesrovnalosti společenské, které mívají mnohdy i děsné zločiny vzápětí. A proto nežádej toho na mně, milý Hugo, bych se pokoušel o charakteristiku tvé milé Otilky, dokud jsem ji neseznal osobně, dokud jsem...“

„Ty tedy tomu nevěříš, co mi byla psala?“ vpadl mi sestřenec, kterýž jaksi s přemáháním vyslechl reflexivní můj výklad, do řeči.

„Nikoli,“ dím na to; „ale těch několik řádek mi nikterak nestačí k úsudku tak závažnému, jakým jest nebo lépe řečeno jakým vždycky

má být úsudek o povaze kteréhokoli člověka vůbec, tím více pak o dívce tak interesantní, jako jest dle všeho tvoje Otilka.“

„Ty ji tedy pokládáš aspoň za interesantní?“ opáčil sestřenec se zřejmou, ačkoliv jen okamžitou radostí.

„Musím přisvědčiti,“ odpovídám; „neboť takových milostných lístků, jako ti psala Otilka, posud jsem ještě ani ve skutečnosti, ba ani v žádném románu nečetl...“

„Můžeš tedy přece o její povaze aspoň ledabylé dobrozdání podati – není-liž pravda?“ vpadl mi sestřenec znova do řeči s onou houževnatou neústupností, která vyznačuje mládež na rozhraní mužného věku.

„Pouze povrchní,“ dím, abych sestřencovu zvědavost aspoň poněkud ukonejšil.

„Budiž! – Mně dostačí dobrozdání nej povrchnější,“ dí na to kvapně jinoch, upíraje zádumčivé oči své na mne tak dychtivě, jako by chtěl z každého mého pohledu vyčísti kýžený úsudek.

„Soudím tedy,“ pravím po malé přestávce, „že jest tvá Otilka dívka rovněž tak interesantní jako vzdělaná – že jest dobrá, tichá, prostoduchá a přece časem jaksí výstředně nebo lépe řečeno, originelně duchaplná...“

„Ne, ne, milý strýčku,“ vpadl mi sestřenec do řeči. „Duchaplnosti a obzvláště tebou připomenuté originální duchaplnosti jsem nikdy u ní nepozoroval, kdykoli jsem s ní mluvil. Každícké slovo její je tak prostičké, tak nehledané, každá věta tak prajednoduchá, průzračná, každá myšlenka tak jasná...“

„Ale to vše přece nevyklučuje ani původnosti, aniž duchaplnosti,“ přerušil jsem tentokrát sestřence sám. „Otilčiny reflexe o přírodě aspoň jsou toho nejlepším dokladem, že je to dívka nevšedních darů ducha, dívka názorů samostatných, originelních. Skoro se mi zdá, že to jakýsi ženský filozůfek, kterýž daleko častěji se obírá spisy vědeckými nežli zábavnými...“

„Ó nikoli,“ přerušil mě sestřenec poznovu. „Naopak. Pokud vím, Otilka zřídka kdy čte. Vypravovala mi, že má jen malou, ovšem že vybranou knihovničku – ale co čte, o tom přemítává... Její názor o přírodě také mě poněkud překvapil, když jsem jej od ní slyšel. Ale v tom způsobě, jak mi jej byla později k mému vlastnímu přání napsala, velice se liší od způsobu, jakým byl původně pronesen...

Seděli jsme kdysi za čarokrásného večera na jedné z nečetných laviček v hlavním stromořadí Malostranského hřbitova nedaleko hrobů Otilčiny a mé matky. Slunce právě zapadalo a rudé paprsky jeho pohrávaly v haluzích stromů nad námi a v písku u našich nohou.

Otilka byla zádumčivá.

Chvíli jsme hovořili o věcech všedních, načež jsme se oba zadumali.

Po chvíli, probrav se ze zadumání, optal jsem se Otilky, která právě upírala zrak svůj k západu v místo, kde bylo skrze haluze stromů a keřů viděti slunce, o čem právě snila...

Podívala se na mne, jako by chtěla říci: ‚Cožpak jsem snila?‘ Nato mě vzala za ruku a pravila:

‚Neslyšel jste jemný zpěv nějakého ptáčete tam v houští kdesi u pomníku proti nám?‘

Teprve nyní, byv Otilkou upozorněn, zaslechl jsem z dále jemňoučký zpěv nějakého ptáčete. Různé, mnohdy sotva slyšitelné zvuky tetelily se tichem večerním tak měkce a dojemně, jako by zpívající ptáče ulevovalo hoři a zármutku svému.

Chvíli jsem pozorně naslouchal, načež jsem připomenul, že slyším ptáče zpívati...

‚A právě o tomto ptáčeti jsem snila nebo lépe řečeno přemítala,‘ pravila Otilka. ‚Zpěv jeho zdál se mi býti tak zádumčivý, jako by se bylo ptáče po svém způsobu hořce rozplakalo... A přece píše radostí – přece píše, protože necítí právě žádné bolesti...‘

Otilka se poté na chvíli odmlčela, načež pokračovala:

„Nenapadlo vám nikdy, jak mylně soudíváme my lidé o zpěvných opeřencích? Mně právě něco napadlo. Připomínámť si, jak často nasloucháváme zpěvu jejich a jak často se domníváme, že stvoření jsou roztomilí tito tvorové k naší zábavě...

Avšak zároveň mi napadá, jak zřídka kdy si někdo z nás připomene utrpení a bolesti těchto maličkých tvorů, jak zřídka kdy komu napadne, že totéž ptáče, jehož sladkému zpěvu včera naslouchal, dnes už více nezpívá, že schouleno sedí snad v trapných bolestech někde na osamělé větvičce, by zanedlouho zahynulo... A podobné ptáče sedí snad i nyní opodál a zpívá... Nasloucháme jeho zpěvu, jako jsme byli den před tím s potěšením naslouchali zpěvu churavějícího a k smrti pracujícího druhu jeho, a mnohý z nás citlivějších tak často v duchu si připomene: »Oh, jak krásná je příroda!«

A přece i za tou krásou skrývá se hoře, zármutek a utrpení – přece i tato krása zahaluje umírání...

My vše to zahrnujeme v jediné slovo: příroda – těšíme se zpěvu ptactva a velebíme přírodu, že nám tuto radost připravuje; ale při tom nepomníme, že tatáž příroda živelními pohromami a jiným způsobem působí těmže milým opeřencům bez jejich viny mnohdy bezměrných bolestí...

My arci i po takových živelních pohromách, které byly na sta životů zničily, opět sedáme v sadě a nasloucháme zpěvu... Ale komu z nás napadne, že neslyšíme více tatáž ptáčata jako druhdy? Komu z nás napadne, že nalézáme se toliko nablízku pouhého druhu, kdežto individua druhu toho jsou zcela jiná?

A komu z nás napadne, že každé toto individuum podléhá tisícerým zhoubným vlivům přírody, že sice žije a pro okamžik ze života se raduje, ale že může býti každým okamžikem kvůli přírody obětováno...?’

Takto mluvila Otilka.

Naslouchal jsem slovům jejím tak pozorně, že jsem ani nezpazoroval, že se bylo právě slunce skrylo za mrak, jenž se byl nad obzorem na západě pomalu vyhoupl.

Otilka pustila moji ruku a ukázavši směrem k západu pravila:
„Podobného něco možno říci i o královně nebes. Před chvílí jsem se dívala upřeně skrze houštiny v tu magicky krásnou hru slunečních paprsků zcela bezmyšlenkovitě, a právě nyní mi napadá děsná otázka:

Kolik asi tvorů bylo právě dnes tímto čarokrásným sluncem oslněno, že nikdy více je nespátří ani vycházeti, aniž zapadati? Kolik asi tvorů bylo právě tímto životodárným sluncem dnes různým chorobám v náruč vrženo? Kolik tvorů bylo zahubeno...?

A napadlo vám někdy po prudké bouřce a krupobití optati se sama sebe: »Kolik tvorů zahynulo v krátké té době bez vlastní viny?« Viděl jste někdy pole, lučiny a lesy po takové živelní pohromě? Viděl jste někdy každých pět nebo deset kroků ležeti nějaké ptáče nebo jiného tvora mrtvého nebo dokonávajícího? A vše to jest dílem téže přírody, kterou velebíme, kterou zbožňujeme...“

Poté sestřenec umkl.

Když však jsem neodpovídal, pokračoval jako ve vzpomínky pohřížen:

„Tak mluvila Otilka skoro dětinsky prostě hlasem tak tklivým, že i mně bylo jaksi podivno okolo srdce. Teprve po chvíli jsem něco odpovídal a Otilka pokračovala ve svých prostinkých úvahách s toužou milou bezprostředností, jako je byla zahájila...“

Tak hovořili jsme asi hodinu a když pak jsme se loučili, poprosil jsem Otilku, by mi vše to, co byla právě mluvila, napsala na památku...

Tot' vše, milý strýčku. A v tom přece nemožno viděti žádné výstřednosti, aniž jakékoli zvláštní originálnosti.“

Po tom, co mi byl sestřenec právě vypravoval, arci jsem o jeho „sladké Otilce“ zcela jinak soudil nežli z počátku po přečtení podivných jejích lístků; ale přesto nemohl jsem jí upříti, co jí právě upíral její miláček: jistou samostatnost úsudku, tudíž i jakousi, byť i méně výstřední originálnost.

Dívka ta mne počala zajímati.

Optal jsem se tedy ještě na to a na ono; ale sestřenec na všechny moje otázky odpovídal jako někdo, kdo má vypravovati podrobnosti ze života člověka, s kterýmž se byl jednou nebo dvakrát jen někde na několik okamžiků setkal.

V průběhu tohoto našeho hovoru změnila se i fyziognomie sestřencova.

Jsa nucen mluvit, zapomněl patrně aspoň poněkud na to, co jej hnětlo, a tvář jeho jevila jakousi mírnou uspokojenost; avšak sotva jsme umlkli a mladík počal se zase hroužiti v myšlenky, jevila fyziognomie jeho tutěž trpkost a bolest jako dříve.

Soudil jsem z toho, že má cosi na srdci, co by mi rád svěřil, ale že se přece ještě poněkud ostýchá.

Z té příčiny optal jsem se soucitně:

„Jsi churav, milý Hugo?“

„Nejsem,“ zní lakonická odpověď s truchlivým přízvukem.

„Přihodilo se ti snad něco nemilého?“ pokračuju. „Snad v lékárně – doma...?“

„Ne, ne – nikde!“ pravil kvapně hoch, ale přece upíral na mne zádumčivé oči své s onou nevyhléditelnou poloztrnulostí, která jest zřejmým důkazem, že mluvící zabývá se v myšlenkách zcela jinými věcmi, než o kterých jest právě řeč.

„Či snad Otilka?“ uklouzlo mi po chvíli skoro mimovolně.

Po těchto slovech se oči sestřencovy skoro vášnivě rozjiskřily a tvář jeho polil rumělec. Dle všeho byl jsem připomenul pravý předmět sestřencova hoře.

„Rozhňevala se snad na tebe?“ tážu se, bera útočiště k běžné frázi, bych přiměl sestřence k slovu.

Podíval se na mne jako přítel, jemuž jsme byli mimo nadání vmetnuli mimovolně nějakou urážku v tvář. Tvář jeho přelétl mráček nevole, ale hned nato ustoupil výraz hněvu výrazu ještě bolestnějšímu, než jaký jevila tvář jeho dříve.

„Či snad jest churava?“ ptám se dále, nedada se ničím mýliti.

Teprve nyní ozval se sestřenec. Odpověděl však toliko jedním slovem, opakuje temně poslední mé slovo:

„Churava.“

Jediným slůvkem tím změnila se celá situace. Bylo mi hoča i jeho nejmilejší líto a želel jsem, že počínal jsem si předtím příliš buršikosně.

Chtěje chybu svou opravit, optal jsem se měkce a přívětivě:

„Mluvil jsi s ní...? A co soudí lékař?“

„Co soudí lékař?“ opáčil sestřenec monotónně, načež dodal: „Nevím – vždyť pak ani nevím, kde ubohá Otilka bydlí.“

„Už dávno churaví?“ ptám se dále.

„Úplně zdráva snad vůbec nikdy nebyla,“ odpovídá mladík přitlumeným hlasem. „Jeť jako vadnoucí květinka... Tak milá, tak dobrá, a přece již tak blízka hrobu...“

Po těchto slovech zaleskly se v zádumčivých očích sestřencových dvě slzy, jež pomalu skanuly po skráních.

„Doufejme, že se vbrzku pozdraví,“ těším hoča, jehož bolest mě dojímala; ale vida, že vrtí nedůvěřivě hlavou, dodal jsem:

„Kdy jsi s ní mluvil naposledy?“

„Před týdnem a po celou tu dobu jsem neměl ani tušení, že ochuravěla. Teprve dnes – před půldruhou hodinou jsem se to dověděl. Malý hošík, kterýž mi nosívá lístky od Otilky a Otilce zase dodává moje odpovědi, přinesl mi nový lístek. Vzal jsem jej od něho jako kdy jindy – klidně a s potěšením, že mi Otilka zase něco píše – a řekl hochovi prostě, by si zejtra v poledne přišel pro odpověď, jak to máme s Otilkou umluveno. Hoch odběhl. Ale sotva jsem lístek rozpečetil, zůstal jsem jako strnulý... Otilka mi píše, že je churava... Píšet mi doslova takto –“

Po těchto slovech sáhl sestřenec do záňadří a vyňav nový lístek, četl skoro šeptmo následující:

Duše má nejmilejší!

Promiň, prosím, že Ti píši tentokráte jen několik slov. Jsem churava; ale je to obyčejná moje churavost, kterou trpím po celý svůj život, a proto pevně doufám, že se vbrzku pozdravím.

Budiž tedy o mne úplně bez starosti. Zejtra Ti pošlu novou zprávičku a nebude-li mi lépe, udám Ti také, kdy bys mne mohl navštívit... Bylo by to poprvé, že bys mě spatřil u přítomnosti pěstounovy; ale budiž i v tomto vzhledě bez starosti... Nenít žádné příčiny více, bychom před ním něco tajili...

Jak jsem Ti byla již psala, vyzpovídala jsem se mu ze všeho...

Navždy Tvá

Otilie

Když byl sestřenec lístek ten přečetl, podal mi jej.

Byl psán tužkou, patrně na loži. Písmo bylo sice totéž jako v ostatních lístcích Otilčiných, ale přece poněkud nejisté, třesavé; čárky stínové byly jemnější, čárky vlasové pak mnohdy skoro neviditelné, zřejmý to důkaz, že píšící ruka neměla při psaní pevného podkladu nebo že byla neobyčejně mdlá.

„Čím ti tedy mohu býti nápomocen, milý Hugo?“ ptám se soucitně, vraceje sestřenci lístek. „Vím, že máš přes všechno ujišťování Otilčino přece jen starost, a proto myslím, že by bylo nejlíp, kdybys Otilku navštívil bez odkladu, neboť...“

„Ne, ne!“ vpadl mi sestřenec do řeči. „Věřímť Otilce na slovo a nikdy bych se neodvážil učiniti něco bez jejího souhlasu nebo proti její vůli. A ona mi přec píše, bych byl úplně bez starosti, a že mi zejtra udá, zdali a kdy ji mám navštívit... Ostatně, vždyť ani nevím, kde bydlí a jaké je její příjmení...“

„Což o to!“ díím. „Trvám, že bychom se přece doptali...“

„Ne, ne!“ přerušil mne hoch poznovu, načež klidněji pokračoval:

„Přiznám se ti, milý strýčku, upřímně, že jest duševní můj stav strašný; ale přesto nemohu jinak nežli vyčkati až do zejtrka. Když jsem přečetl Otilčin lístek, zatočila se mi hlava a oči se mi zalily slzami; neboť myšlenka, že by ta dobrá, tichá, sladká duše, sotvaže počala žítí a ze života se radovati, mohla zemřítí, zoužila mi prsa, jako bys mi žhavým kovovým prutem přes srdce přejel; ale hned nato mi zase napadlo, že to není vůbec ani možno... Sotva však tato myšlenka mým mozkiem kmitla, již ustoupila trapné pochybnosti, z které se vyrojily ještě bolestnější myšlenky než jest myšlenka pouhé smrti. Připomenul jsem si, že může Otilčinu smrt předcházeti bolestné trápení – připomenul jsem si svou malomocnost, ba i jistý druh tupé bezcitnosti, s jakou jsem se byl až dosud k milé, dobré duši té choval; připomenul jsem si, že mi posud ani nenapadlo přemýšletí, zdali jest choroba její zhojitelna, a neexistuje-li snad nějaký lék, kterýmž by bylo možno, když ne právě neodvratnou smrt zameziti, tak aspoň ubohé duši poskytnouti úlevy a zmírniti její bolesti... A právě z té příčiny přicházím, milý strýčku, k tobě...“

„Čím ti mohu býti nápomocen?“ ptám se soucitně, neboť trapná nejistota hochova působila na mne bolestně.

„Radou,“ dí hoch lakonicky, upíraje na mne zádumčivé své oči s onou důvěrnou jistotou, která očekává bezodkladné splnění.

V právě líčeném případě byla rada pro každého, kdo nezabývá se léčením, velmi nesnadná; nezbylo mi tudíž než podotknouti:

„V čem ti mám poraditi? Vyslov se určitěji!“

Hoch chvíli mlčel, jako by přemítal, jakým způsobem by se nejsnadněji vyslovil, načež pravil: „Podivno, milý strýčku! Ještě před chvílí, když jsem ti líčil duševní svůj stav po přečtení Otilčina lístku, byl jsem pevně přesvědčen, že myšlenka, o níž bych se s tebou rád poradil, je zdravá a rozumná, a nyní se ostýchám vysloviti ji; bojímť se, že se mi vysměješ...“

„Budiž bez starosti,“ dím nato chlácholivě; „k případu, o který právě jde, byl by výsměch přímo gaminstvím.“

Poté hoch ještě jednou se zamyslel, jako by poznovu v duchu zkoumal závažnost své myšlenky, načež pravil:

„Ne, ne, milý strýčku! Odpusť, že jsem tě tak dlouho obtěžoval. Je to přece jen pouhý nápad, jen tak ideálně bláhová jiskřička, která kmitla mým mozkem a zdála se býti myšlenkou...“

A po těchto slovech sestřenec poznovu se zamyslel.

Nevyrušil jsem ho. Po dvou nebo třech minutách ujal se opět slova a pravil z počátku jaksi váhavě, ale pak s přibývajícím jistotou, jako by se v duši jeho odporující sobě myšlenky krystalizovaly:

„A přece mi ta bláhově ideální myšlenková bludička nechce z hlavy. Vyhoupala se z chmurného chaosu myšlenek, jež zavířily mojí duší po přečtení Otilčina lístku, tak náhle, že jsem se až zarazil: ale nechť ji jako pouhý bezpodstatný nápad sebedůsledněji odmítám, ona se dostavuje vždy zase s houževnatostí myšlenek zdánlivě bizarních, ale přece se zdravým zárodkem...“

„Nu, tak se tedy vyslov jasněji!“ dím na to, poněkud již nevrle. „Vždyť přec možno myšlenku tvou zkoumati, ba možno třeba i pokusiti se...“

„Pravda, pravda,“ vpadl mi kvapně sestřenec do řeči. „Pokusiti se, jest to pravé slovo – pokusiti se stůj co stůj...!“

Hoch umlkl poznovu na několik vteřin, načež pokračoval:

„Povím ti tedy, milý strýčku, vše několika slovy; ale nevykládej mi blud můj ve zlé; nesměj se mi...! Když jsem byl po přečtení Otilčina lístku zůstal v strnutí státi a duší mojí zavířily nejděsnější myšlenky, napadla mi náhle – etiopská lilie...“

Musím se přiznati, že mě poslední věta sestřencova více překvapila, než kdyby byl pronesl sebezjevnější blud.

„Ale v jaké souvislosti může květina ta býti s chorobou tvé Otilky,“ dím váhavě, nemoha hned dosahu slov těch pochopiti.

„Připomenulť jsem si,“ pokračoval hoch, aniž by byl přímo na moji otázku odpověděl, „že v okamžiku, když jsem vzácnou tu květinu

spatřil poprvé, šlehla duší mojí myšlenka, že má zajisté květina ta tajemnou nějakou moc, že spočívá v ní zázračná síla, kterouž možno hoře a bolest lidskou, byť sebebezměrnější, utišiti... Ty víš, milý strýčku, že jsem se marně snažil dočísti se někde něco o podivné té květině, ty víš, že tanula mi tak často na mysl, ba že i ve snu mě znepokojovala, a zajisté nyní pochopíš asociaci myšlenek, o nichž se právě zmiňuju... Přiznám se, že vše to zdá se mi býti i nyní pouhý, ideálně bláhový nápad; ale pojem o podivné květině a tajemné její moci utkvěl v mé duši tak hluboko, že ho nelze zapuditi než úplným přesvědčením se..."

„A jak ti mám býti nápomocen já?“ tážu se poněkud usmířen s bizarním nápadem sestřencovým; neboť zdánlivě fantastická myšlenka měla přece poněkud reální podklad a snaha přesvědčiti se o pravdě nebo bludu plynula z povahy sestřencovy.

„Prozatím nepřeju si, milý strýčku, nic více, než abys mi přes noc zapůjčil etiopskou lilii a seznámil mě se staříčkým svým učitelem, kterémuž květina ta patřivala. Dle toho, co jsi mi byl vypravoval, zdá se býti muž ten odborný znalec – možná tudíž, že mi bude moci o zvláštní květině té něco pověděti nebo že mi aspoň napoví, kde bych se o ní něco podstatného dověděl.“

„Nic snazšího nad to!“ dím vstávaje; neboť vyplniti toto přání sestřencovo bylo vskutku snazší nežli jakákoli jiná rada, kterou by byl mohl ode mne žádati.

Nato přistoupiv ke psacímu stolu otevřel jsem šuple, kam jsem byl před několika týdny etiopskou lilii uschoval, ale šuple bylo prázdné...

Sestřenec sledoval každé mé hnutí a v témže okamžiku, když jsem šuple otevřel, vstal a spatřiv, že je prázdné, vyrazil ze sebe chvějícím se hlasem jen jediné slůvko.

„Ukradena!“ zvolal divoce, potáčeje se ke psacímu stolku, u něhož jsem stál.

V šupletí bylo něco papíru ke psaní a nějaké rukopisy. Rychle vytáhl jsem šuple a vysypal obsah jeho na stůl. Sestřenec rozhrnul

rukou papíry a pod papíry spatřili jsme etiopskou lilii, která byla jen založena.

V mžiknutí oka měl ji sestřenec v ruce a dlouho na ni zkoumavě pohlížel. Pak ji položil zas na stůl a usednul na místo, kde byl dříve seděl.

„A kdy si přeješ, abychom staříčkého učitele navštívili?“ tážu se, ukládaje papír a rukopisy do šuplete, jež jsem byl zase do stolu zastrčil.

„Čím dřív, tím líp,“ zní odpověď. „Dnes už zdá se býti pozdě – možno-li tedy zejtra – dopoledne...“

„Dobře,“ dím na to, zůstav u stolu státi.

„Mohu si tedy etiopskou lilii vzíti?“ optal se sestřenec po malé pomlčce.

„Vždyť jsem už připomenul, že není nic snazšího než vyhověti tvému přání,“ odpovídám. „Vezmi květinu a zkoumej ji! Zejtra snad se dovíme nějaké podrobnosti. Ale nekoj se, prosím tě, žádnou blahou nadějí, bys nebyl zklamán...“

„Budiž bez starosti, milý strýčku,“ praví hoch s neobyčejným klidem. „Vždyť pozoruješ, že nejde mi než o zjištění pravdy a o pouhý pokus... Ale takto přece nebudu moci květinu nésti! Máš nějaké staré desky?“

Prisvědčil jsem a v několika okamžicích desky vyhledal. Sestřenec pak vstal, vložil květinu do desek a vzal desky pod paždí.

Poté jsme si stiskli vzájemně ruce a rozloučili se...

Když sestřenec odešel, vyhlédl jsem oknem.

Spatřil jsem jej na ulici státi s rozevřenýma deskama a dívati se na květinu. Potom zavřel desky, učinil několik kroků a zase se zastaviv, otevřel opět desky a znova se zadíval na etiopskou lilii.

Na cestě asi tři sta kroků dlouhé, co jsem jej mohl z okna sledovati, učinil tak asi osmkrát – pak zahrnul do poboční ulice a zmizel...

* * *

Maje zdravé nervy a jsa člověk flegmatický, mívám také obyčejně dobré spaní a skoro se ani nepamatuju, že by mě byl kdy nějaký sen poškádlil nebo že bych byl v noci procitnul.

Také této noci usnul jsem po svém zlozvyku teprve po půlnoci s klidem člověka, kterémuž jest skoro lhostejno, co se zejtra stane. Dle všeho spal jsem dobře asi do dvou hodin s půlnoci, ale pak jsem z neznámé příčiny procitnul a nemohl usnouti.

Marně jsem bral útočiště k různým, dle doslechu osvědčeným prostředkům, kterýmiž prý se spánek podporuje; marně jsem počítal do sta, do dvou, tří i čtyř set, ba i do tisíce; marně jsem se snažil soustřediti myšlenky své na jistý, určitý a zároveň zcela lhostejný předmět, marně jsem v duchu upínal zrak svůj na jediný bod – spánek se nedostavoval...

A přece byl duševní i tělesný můj stav zdánlivě zcela normální. Zkoumaje tepnu a tlukot srdce, shledal jsem obé v oné rovnováze, kterouž jest podmíněno zdraví lidské; hlava má nebyla rozpálena a dech můj nikterak nepravidelný – a přece jsem usnouti nemohl...

Ký div, že jsem posléze vstal a počal přecházeti po pokoji. Byly asi čtyři hodiny z rána. Cítil jsem mírnou umdlenost; ale přesto přecházel jsem od okna k protější stěně s onou vytrvalostí, která jest jedině zárukou, že nás konečně pravidelnost našeho konání zcela unaví. Ale vše marně, kromě nepatrné umdlenosti necítil jsem ani nejnepatrnější potřeby usednouti neb ulehnouti.

Posléze počalo se šeriti.

Několikrát zastavil jsem se na své jednotvárné noční promenádě u okna a zahleděl se dolů do ulice, kde panovalo ještě takové šero, že bych byl mohl z druhého patra, kde jsem bydlil, rozeznati toliko mlhavé obrysy předmětu asi uprostřed ulice se nalézajících, kdežto předměty vzdálenější byly posud ve tmě.

Ulice však byla pustá; nikde ani živé duše a všude hrobové ticho...

Znenadání se mi zdá, že pozoruju u protějšího domu obrysy lidské postavy. Napínám zrak, ale nevidím přece nežli temné obrysy, aniž bych mohl rozeznati, zdali to člověk čili nic.

Mechanicky otevru okno, ale vidím jen tutéž neurčitou mlhavou siluetu. V témže okamžiku se mlhavé obrysy pohnuly a popošly několik kroků do ulice, kde se zastavily.

Teprve nyní jsem rozeznal štíhlou postavu mužskou, držící cosi pod pažďím a hned nato jsem poznal – sestřence.

„Jsi ty to, Hugo?“ volám dolů.

„Jsem,“ zní odpověď.

„Probůh, co se stalo?“ tážu se dále.

„Nic, strýčku, pranic...“

„Kde jsi se tu tedy vzal?“

„Přicházím k tobě, strýčku – vždyť víš proč!“

Teprve nyní jsem si připomenul, co jsem byl den před tím sestřenci přislíbil; ale tak záhy jsem ho přece neočekával.

„Pojď tedy nahoru!“ vzkřikl jsem bezmyšlenkovitě.

„Nemohu. Dům je zavřen!“ zní odpověď.

„Hodím ti tedy klíč,“ odpovídám.

Po několika okamžicích letěl do kapesního šátku zaobalený klíč od domu dolů na ulici. Slyšel jsem temný zvuk, jak klíč dopadnul, pak jsem viděl, jak jej sestřenec zvedl a kterak rychle popošel ku vratům. Nato jsem slyšel zcela zřetelně otevřítí a zavřítí vrata. Za několik okamžiků objevil se sestřenec mezi dveřmi, neboť byt můj nebývá v noci nikdy na klíč uzavírán.

„Proč tak záhy? Vždyť není ještě ani pět hodin!“ vítám hochu, který se byl po svém zvyku u dveří zastavil a desky pod paží si urovnával.

„Odpusť, strýčku!“ zahajuje sestřenec stereotypně svou řeč. „Nemohl jsem doma vydržeti.“

„Proč jsi tedy stál před domem a nezazvonil, nebo aspoň nevzkřikl?“

„Nechtěl jsem tě burcovat a nebyl bych se prohlásil, kdybys nebyl zavolal sám.“

„Pojď tedy dále a usedni!“ vyzývám.

Sestřenec uposlechl.

Popošel několik kroků až ke psacímu stolu a položiv desky na stůl, přitáhl si opodál stojící stolicí. Ale dříve než si sedl, rozevřel ještě jednu desku, by se přesvědčil, zdali květinu neztratil. Přesvědčiv se, že je květina v deskách, usedl; pak skříživ nohy, položil obě ruce křížem přes prsa a setrval chvíli v mlčení.

Pro panující posud šero nemohl jsem tvář jeho ani zblízka ještě zcela zřetelně rozeznati; zdálo se mi však, že jest poněkud rozpalena.

„Tys dnes snad ani nespál?“ dím po chvíli.

„Nespál,“ zní odpověď. „Asi do půlnoci jsem se díval na etiopskou lilii a duší mojí vířily tisíce myšlenky. Byl jsem v nejvyšší míře rozčilen. Pak jsem uleh a navzdor rozčilení jsem zdřímnul neb aspoň v jakési polosně se pohřížil. A tu se mi zdálo, že vidím před sebou postavu staříckého učitele tvého, jak jsi mi jej byl ondy líčil; ale s výrazem nevýslovné bolesti ve tváři. Zdálo se mi, že dívá se na mne s jakousi trpkostí a zároveň káravou přísností, ba zdálo se mi, jako bych byl zaslechl i přitlumený hlas a slovo: ‚Nepokradeš!‘“

„Osudná lilie!“ připomínám. „Kolikráte tě už ve snu znepokojila! Dnes arci nebylo divu! Avšak zanedlouho se nejspíše dovíme, že to květina u nás sice vzácná, ale přece jen bezvýznamná a bezcenná...“

„Ne, ne, milý strýčku,“ vpadl mi kvapně hoch do řeči. „To není vůbec ani možno. Kdybych ti mohl vypravovati vše, o čem jsem dnes v noci, dívaje se na etiopskou lilii, přemýšlel, dal bys mi za pravdu; neboť květina, která může v člověku vzbuditi řadu zcela nových myšlenek, nemůže býti nikdy bezcenná...“

„V tom vzhledě arci ti dám za pravdu,“ dím na to chladně; „ale jinak jest to dle všeho přece jen květina bez jakékoli zázračné síly

a tajemné moci. Veškerá změna, kterouž byla způsobila v tvé duši, nezávisí tak na květině samé, jako má spíše základ svůj v tvé ohnivé, ryze básnické obraznosti. U jiného člověka a za jiných okolností by etiopská lilie sotva vzbudila nějakých myšlenek, a trvám, že by tisíce lidí dovedlo se na ni třeba po celé dny zcela lhostejně dívati, aniž by komu něco mimořádného, neřkuli neobyčejného napadlo...“

Tak a podobně vyměňovali jsme si své názhedy o podivné květině, která byla před lety na mne a nyní zase na sestřence tak zvláštním kouzlem působila.

Čím déle však jsme mluvili, čím pádnějšími a věcnějšími důvody jsem sestřence přesvědčoval, že vše, co on pokládá za vliv květiny, má původ svůj v jeho vlastní obraznosti, tím houževnatěji hájil on opak toho.

Zatím bylo se rozednilo a vycházející slunce vrhlo první paprsky do pokoje, v němž jsme dleli.

Tvář sestřencova, kteráž se mi zdála býti za šera nápadně rozpálena, byla vlastně jemně namodralá a nyní, v zlatých paprscích slunce, zdála se býti zcela svěží, ačkoliv vcelku jevila zřejmě stopy nevyspání a předcházejícího rozčilení, které bylo patrně již poněkud ustoupilo jakési rozvaze neb aspoň rezignaci.

Čas ubíhal nám v živé rozmluvě dosti rychle; ale přece musili jsme i po východě slunce vyčkati ještě asi dvě hodiny.

Konečně, když odbila osmá hodina, zvedl jsem se; ale i tato doba zdála se mi býti k návštěvě staříčkému muže a zejména vzhledem k zdánlivě malichernému účelu jejímu přece jen příliš časnou, a proto jsem na to sestřence upozornil.

Chvíli zůstal zamyšlen, pak pravil:

„Mně něco podobného ani nenapadlo; ale vždyť snad možno nějakou záminku...“

„Ale jakou?“ vpadl jsem mu do řeči.

Poté jsme oba chvíli přemýšleli; ale ani mně, ani sestřenci nenapadlo nic vhodného.

„Nezbývá nám tudíž než vyčkati ještě asi hodinu,“ pravil jsem posléze, „a navštívit kmeta zcela beze vší vylhané záminky.“

„Máš pravdu,“ dí na to hoch; „jsem sice velice netrpěliv, ale dovedu se opanovati. Bylo by ostatně nepromíjitelno, kdybychom brali útočiště k jakékoli lsti nebo lži... Tvůj učitel toho nezasluhuje...“

Poté hoch se odmlčel, ale hned nato dodal:

„Jako nezasluhuje, bys před ním ještě nyní tajil svůj poklesk z mládí...“

„Co tím míníš?“ ptám se.

„Že nezasluhuje,“ odpovídá sestřenec, „abys mu nepověděl, jakým způsobem přišel o svou etiopskou lilii. Pověz mu vše upřímně, uvidíš, že jej svou upřímností potěšíš, a vrať mu pak lilii... Kdo ví, nemá-li pro něj přece nějaké ceny...“

„Vždyť už jsem před několika týdny řekl, že mu ji vrátím,“ pravil jsem.

„Učiň tak tedy nyní,“ dí hoch.

„Učiním!“ odpověděl jsem rozhodně.

Poté jsme vyčkali ještě asi hodinu. Nato vzal sestřenec desky s etiopskou lilí pod paží, a za několik minut byli jsme již na cestě k bytu staříckého učitele.

Bylo rozkošné jasné dopoledne.

Nevěda ani, kde učitel bydlí, musil jsem se na cestě ptáti. Zeptal jsem se asi pěti nebo šesti osob, jež jsme potkali a do nichž jsem se na pohled mohl nadíti, že nám mohou povědět, kde stařícký učitel bydlí; ale nikdo nevěděl...

Kdož také se stará v kterémkoli větším městě o zapomenutou osobnost, která zřídka kdy z domu vychází a s nikým se nestýká?

Posléze jsme potkali jednoho z mých dávných spolužáků, který nám udal aspoň dům.

Tak octli jsme se zanedlouho v nové, posud nedostavěné ulici na úpatí vrchu Mrázovka zvaného. Ze čtyř nových domů, které tu již stály, nezdál se nám ani jediný odpovídati zběžnému popisu mého spolužáka; leč přece jsme vešli do jednoho a optali se.

Náhodou byli jsme vešli do pravého. Za několik minut stáli jsme v úzké, světlé chodbičce v třetím patře přede dveřmi, na nichž byla přibita zažloutlá již vizitka s jménem učitelovým.

Zaklepal jsem na dveře. An však se nikdo neozval, vzal jsem za kliku – bylo otevřeno.

Vešli jsme do malé prázdné předsínky. Vpravo vedly otevřené dveře do prázdné kuchyňky, vlevo byly dveře jiné, jen přivřené. Popošli jsme a já na dveře ty zaklepal. Ale ani zde se nikdo neozval. Vzal jsem tedy za kliku a otevřel dveře dopola, takže bylo viděti do pokoje.

Byl to čtverhranný, nehrubě velký pokojík o čtyřech oknech, z nichž každé bylo obráceno v jiný úhel světa. Okno přímo proti dveřím, které se nalézaly těsně vedle stěny po levé naší ruce, šlo na východ; oknem nalevo bylo viděti na sever; okno napravo obráceno bylo k jihu; okno čtvrté, nalézající se těsně vedle dveří, v kterých jsem právě stál, šlo do dvora a byla z něho vyhlídka na západ.

Byl to tudíž pokojík neobyčejně světlý a zároveň tak zvláštní, jakých v nových činžovních domech zřídka kdy nalézáme. Umístění oken v ten způsob, že bylo viděti ve směru všech čtyř úhlů světa, umožněno bylo jednak zvláštností půdorysu bytu, jednak polohopisnými plány sousedních budov.

Vyhlídka do krajiny byla toliko jediným, k jihu obráceným oknem; ostatní tři okna šla do dvorů sousedních domů a bylo jimi přes střechy domů těch viděti pouze oblohu, ale skoro veskrze až po samý obzor.

Staromódní nábytek nenasvědčoval ni zámožnosti, ni pseudo-přepychu, jež střední třídy společnosti ve svých bytech tak rády na odiv staví. Nebyltě patrně nikdy sloužil za tak zvanou okrasu, nýbrž k nevyhnutelné potřebě; byl otřený jako opotřebované nástroje v práci zešedivělého řemeslníka. Nebylo ho také více, než nejnnutnější potřeba kázala: stará postel s malou podhlavnicí a lacinou houní místo přikrývky, dvě skříně, jedna patrně na šaty, druhá,

zasklená, na knihy, dvě židle a lenoška u jednoho okna, pak velký, kulatý dubový stůl uprostřed pokojíku bylo vše, co bylo možno nábytkem nazvati.

A přece byl pokojík takřka přeplněn různými jinými věcmi, takže činil dojem skoro až bizarní.

Množství knih, narovnaných v koutech a podle stěn, na nichž místo obrazů v rámcích visely mapy a vyobrazení, sloužící k účelům vědeckým, množství vycpaných živočichů, zejména malých savců a ptáků, preparovaných nebo v lahvích v lihu chovaných plazů, ryb a měkkýšů; skřínky s motýly, hmyzy a mineráliemi; množství herbariů a čerstvých květin nejen domácích, nýbrž i jiných vzácnějších, mezi kterýmiž nad jiné vynikaly různé druhy kapradin a květin z rodu lilií; dvě kostry lidské, množství koster všech možných zvířat a podobné stálo na prostých regálech podle stěn nebo bylo rozvěšeno po stěnách nebo leželo porůznu nebo nakupeno po zemi v koutech a vůbec všude, kde bylo místa.

Velký stůl uprostřed pokojíku podobal se stohu knih, přírodovědeckých preparátů a nástrojů od nejjednoduššího kladívka a takových též kleštiček až po nejkomplicovanější nástroje k nejrůznějšímu bádání vědeckému. Mikroskopy, lancetky, vážky, misky, retorty a podobné ležely na pokraji stolu, kdežto knihy a různé preparáty nakupeny byly uprostřed, pokrývajíce tak asi čtyři pětiny stolu. Toliko po jedné straně stolu bylo poněkud větší místo prázdné – patrně na něm obyčejně pracováno...

Vše to, zdánlivě beze všeho ladu a skladu, bylo by v každé jiné místnosti, zvláště v místnosti pošmurnější, bylo učinilo dojem, jaký činívají na člověka věrné popisy bizarně fantastických dílen středověkých adeptů; avšak neobyčejně jasné světlo, jež ze všech čtyř stran do jizby vnikalo, dodávalo jí rázu přívětivějšího a bylo příčinou, že zdánlivý nelad a nepořádek v několika okamžicích objevil se mi neobyčejně přehledným a celek vzorně sestaveným přírodním kabinetkem a zároveň pracovní učence, kterýž nemá sbírek svých

pro zábavu neb pro okrasu, nýbrž k práci a bádání opravdovému a zároveň každodennímu.

Velká svítlna, visící uprostřed stolu nad prázdným místem, kde bylo obyčejně pracováno, pak malý stolek s mapou severní polokoule oblohy a malý dalekohled na stojanu u okna na sever vedoucího byly důkazem, že pracováno tu často i v noci. Avšak tenoučká vrstva prachu, kterouž byly vrchní části všech předmětů, ba i prázdného místa na stole pokryty, byla důkazem, že nebylo tu aspoň po několik dnů praničím ani hnuto.

Jiného jsem sobě v pokojíku nemohl povšimnouti. Postát' jsem na prahu jen několik okamžiků. Sotva jsem se byl rozhlédl po pokoji, pobídl mě netrpělivý sestřenec, abych vstoupil.

Učinil jsem několik kroků kupředu, sestřenec mě následoval.

Teprve nyní jsme shledali, že vedou z pokojíka toho ještě jedny dvěře na způsob dveří tapetových do jiné místnosti. Nalézaly se těsně vedle okna, jež bylo přímo proti dveřím, kterýmiž jsme byli vstoupili. Nemajíce vypouklých dveřejí a jsouce rovněž tak malovány jako stěna, byly zřetelné toliko po umolované části kolem kliky, po klíče samé a zblízka i po dvou kolmých a jedné vodorovné čáře, jež tvořily ve stěně, do které patrně následkem častého otvírání a zavírání nezapadaly již dosti těsně.

Opatrně přistoupil jsem až k těmto dveřím a zaklepal na ně z počátku jen lehce, a když se nikdo neozýval, poněkud více.

K nemalému mému podivení ani tentokráte se nikdo neozval. Vzal jsem tudíž za kliku a stiskl; dvěře se otevřely, aniž bych byl musil více učiniti, než jsem byl učinil, beze všeho hluku dopola.

Viděl jsem před sebou dlouhý, úzký pokojík o jednom okně směrem k jihu. Okno to však bylo skoro až na konci pokojíku, takže u dveří, před kterýmiž jsem právě stál, panovalo v pokojíku nepatrné přítmí, kdežto další část pokojíku byla zcela jasně osvětlena a bylo i ode dveří možno vše zcela zřetelně rozeznati.

Avšak jaký to rozdíl u porovnání s pokojíkem předním!

Kromě malého stojanu s pěkně urovanými knihami a malého, elegantního stolku psacího pranic nepřipomínalo tak blízké sousedství pracovny učencovy; celek podobal se jednoduchému, ale elegantnímu budoáru mladé dívky, ačkoli nikde nebylo nejnepatrnějšího předmětu, z kterého by se bylo dalo souditi, že tu vládne něžná ručka ženská.

Ani zde nebylo pozorovati žádného přepychu. Tmavý nábytek byl z olšového dřeva, tudíž laciný; ale vše lesklo se jako nové. V pozadí byl výklenek zastřený sněhobílou portiérou s purpurovými trásněmi; naproti oknu pohovka a před ní prostředně velký kulatý stůl a na něm modravá váza s pouvadlými již květinami.

Za stolem tím seděl shrbený muž, podpírající přímo ke dvěřím obrácenou hlavu oběma rukama.

Poznal jsem staříčkého učitele na první pohled. Oči měl buď zamhouřeny nebo na jeden bod na stole upřeny; zdálo se, že buď podřimuje, neb o něčem přemýšlí. Víčka očí však byla nápadně přirudlá, výraz tváře jevil neobyčejnou tělesnou i duševní ochablost.

Neslyšel, když jsem dvěře otevřel, ba nezapozoroval nás ani, když jsme vstoupili a několik kroků kupředu učinili.

Nezbylo mi než ozvati se.

„Račte odpustiti, pane učiteli,“ pravil jsem přitlumeným hlasem. Stařeček však sebou nepohnul.

Napadlo mi, že snad stáří otupělo jeho sluch; opakoval jsem otázku svou hlasitěji.

Teprve nyní pozvedl stařec zrak a upřel na mne udiveně oči jako člověk, kterýž byl náhle z tvrdého spánku vyrušen.

„Račte prominouti, ctěný pane učiteli, že vás tak záhy obtěžujeme,“ pravil jsem, učiniv krok blíže, takže jsem stál nyní asi pět nebo šest kroků od stolu vzdálen.

„Co si přejete? – Kdo jste?“ optal se kmet dutým, sotva slyšitelným hlasem, v němž se zachvívala trpkost zklamání.

Pronesl jsem své jméno; ale zdálo se, že je učitel buď přeslechl nebo již úplně na ně zapomněl. Zůstalt' seděti a toliko pravou rukou přešel napříč čelo.

„A přejete si?“ optal se po malé chvíli tímže dutým, skoro bolestným hlasem.

„Přicházíme vás navštívit,“ dím na to; „raďte prominout, že tak záhy...“

Teprve nyní kmet vstal ze židle, ale zavrával, takže se musil zachytiti okraje stolu, by neklesl.

Avšak hned nato učinil dva kroky kupředu. V tváři jehojevila se apatie. Zdálo se mi, že nejsme mu hostmi milými a vítanými. Již jsem chtěl všeobecným nějakým dotazem návštěvu rychle odbýti, ale tvář učitelovu přelétl náhle lehýnký úsměv, jako když duši zarmouceného člověka šlehne znenadání nadějná myšlenka, a hned nato ozval se hlasem méně bolestným nežli prve:

„Ah, odpusťte, že jsem vás nepoznal na první pohled,“ pravil. „Zdál jste se mi býti povědom, ale sluch můj mi už neslouží jako před lety; přeslechl jsem vaše jméno...“

„Nebylo by divu, kdybyste mě vůbec ani nepoznal, pane učiteli,“ dím na to; „vždyť tomu již několik roků, co jste mě viděl naposledy...“

„Pravda, pravda,“ vece stařeček s přízvukem ještě méně trpkým než posledně; „ale fyziognomie vaše se mi přece nikdy nevytratí z paměti, byť se změnila sebe více. Právě tak jako mě slovní paměť skoro již opustila, ana byla z mládí i později zřídka kdy cvičena, zbystrila se věčná paměť má v nemalé míře. Trvám, že bych i nyní ještě poznal žáky a žačky, jež jsem byl před půl věkem vyučoval – ovšem ne po jejich fyziognomiích z mladistvé doby, jež mi tanou doposud živě na mysli, ale po jistých charakteristických známkách útvaru hlavy a tváře, jichž si lidé zřídka kdy všímají, ale podle kterých možno člověka i po celých deceniích poznati...“

Ze slov těch bylo patrno, že stařeček ani v nejprostší rozmluvě nezapřel pedagoga.

„A co vám, prosím, slouží za hlavní známky, pane učiteli?“ optal jsem se.

„Především profil lidské tváře,“ počal učitel tónem již valně vykladačským. „Avšak i ten se často mění a tu pak zbývá útvar čela, nosu a očí, slovem útvar celé hořejší polovice tváře, která nepodléhá takovým změnám jako ústa, líce a brada... Tvar čela a nosu, zvláště kořenu jeho, bývají nejjistějšími známkami a kdo si byl tyto vštípil v paměť, pozná člověka na první pohled i po letech, byť i byla fyziognomie jeho jinak úplně změněna nebo tvář zohavena.“

„A dle čeho poznal byste, prosím, pane učiteli, na příklad mne?“ optal jsem se.

„Jedině dle tvaru kořene nosu, kterýž má zvláštní svůj ráz,“ zněla odpověď. „Vše ostatní ve vaší tváři jest klamně a podobné tvářím jiným. Čel, jako vy máte, jest takové množství, že dlužno je vřaditi do tvaru mezi nejvšednější. Zato vynikaly oči vaše nad jiné...“

„Jak to? Toho jsem si vskutku doposud ještě nepovšimnul,“ připomenul jsem.

„Ale můžete se každým okamžikem přesvědčiti,“ dí učitel. „Potřebí jen podívati se do zrcadla a zkoumati i porovnávatí tvar obou očí i jejich částí. Já nyní arci bez brejlí zvětšujících z této malé vzdálenosti, z jaké se vám právě dívám do očí, růzností těch rozeznati nemohu, poněvadž jsem dalekozraký – ale vy sám se můžete přesvědčiti.“

„A jakou různost očí u mne pozorujete, pane učiteli?“ ptám se.

„Nyní ovšem žádné, a trvalo to před lety, když jste byl mým žákem, dosti dlouho, nežli jsem ji zpozoroval nebo lépe řečeno našel. Pátraje ve vaší tváři po oněch známkách, dle kterýchž bych vás mohl i po letech ještě poznati, nenalezl jsem nežli tvar kořene nosu; ana mi však jediná tato známka nestačila, pátral jsem dále aspoň ještě po jediné a tu jsem, ale teprv asi po dvou letech shledal, že pupila vašeho pravého oka jest poněkud větší a vypouklejší oné oka levého – ovšem jen tak nepatrně, že toho snad nikdo jiný, ba snad ani vy sám jste nezpozoroval.“

„Musím se přiznati, pane učiteli, že mi různost ta nebyla nikdy nápadnou.“

„Věřím,“ dí učitel; „ale nápadným vám musil býti následek této různosti.“

„Jak to?“

„Zcela prostě,“ odpovídá stařeček. „Jelikož kromě zrakového nervu hlavně zřítelnice oka podmiňuje jakost zraku, není žádné pochybnosti, že při různosti pupil musí býti i zrak různý. Nemůže tedy býti žádné pochybnosti, že musí býti vaše pravé oko zesláblejší levého, slovem, že nevidíte pravým okem tak daleko a zároveň tak zřetelně jako levým... a to snad jste již pozoroval...“

„Ku podivu, jakých subtilností jste si všímá a doposud ještě všímáte, pane učiteli,“ pravil jsem. „Já různost tu zpozoroval teprv asi před třemi nebo čtyřmi lety, kdežto vy jste ji na mně shledal před více než čtvrtstoletím...“

„A přece na tom není nic zvláštního nebo podivného,“ vece učitel. „Náležímt' k onomu druhu pedagogů, kteří si všímají mnohdy takových nepatrností a všedností, že upadají často i v posměch lidí, kteří jsou zvyklí pohlížeti na vše dle běžných názorů a zděděných tradic, kdežto my zase jsme přesvědčeni, že není v široším světě na příklad ani jediného individua, jež by se nelišilo ode všech ostatních a protože jest vše, co nám tradice káže o tak zvaných typech a stejných charakterech, holý výmysl.“

Každé individuum tvoří svůj vlastní svět a musí býti z tohoto hledišťe pojímáno i posuzováno. Jenom kdo takto se na svět dívá, vyvaruje se šabloně, dle kteréž se lidé vzájemně posuzují, a je-li pedagogem, vyvaruje se také tomu, že nevyučuje dle šablony, nýbrž, bera zřetel k různým individualitám svých žáků, působí k rozvoji charakterů zcela samostatných. Pravda sice, že tento způsob pojímání a posuzování lidí i věcí jest velice obtížný, a že není mnoho lidí, kteří by se mohli pochlubiti, že by byli vždy a vše svědomitě dle těchto kardinálních zásad zkoumali a posuzovali, ale...“

Poté učitel náhle se odmlčel a po malé přestávce dodal:

„Promiňte, prosím, starému učiteli, že vás několik okamžiků nudil teoretickými a zároveň jen subjektivními výklady...“

Chtěl jsem připomenouti, že mne výklad ten nikterak nenudil; ale stařec, ukázav rukou ke dveřím, kde sestřenec můj po celou dobu této rozmluvy mlčky a nepohnutě stál, pravil:

„A tam ten pán?“

„Můj sestřenec, pane učiteli,“ odpovídám.

„Po sestře Marii, není-liž pravda?“ připomenul kmet.

Přisvědčil jsem.

Učitel přešel rukou přes čelo, jako by si na něco vzpomínal a pak pravil:

„Ano, ano – právě se vyhupuje před duševním mým zrakem její obraz... Vidím kyprou, zdravím kypící dívku statné postavy... Boubelatá, jen občas smavá, obyčejně však vážná a zádumčivá tvář jeví jakýsi nádech hrdosti – měla černý, kadeřavý vlas a temné jiskrné oko... Ano, ano – jako by stála zde přede mnou...! A přec už tomu skoro čtyřicet roků, co byla mojí žačkou!... Byl to řídký talent – a povaha úplně samostatná – výborná počtářka, a přece mysl snívá a romantická – rozhodná, smělá, hrdá a přece přítulná, vřelá a vášnivá... A přece šťastnou nebyla...! Štěstí pozemské odvrátilo se od ní již ve květu života – dlouholetá churavost – pak trapné, bolestné umírání...“

Staříčkový učitel, jenž byl slova ta pronesl trhavě a jaksi snivě, umlkl.

Naslouchal jsem prostým, ale pro mne tak závažným slovům, kterýmiž nastínoval obraz a povahu mrtvé mé sestry, se zatajeným dechem, a když skončil, nemohl jsem se ubrániti zvláštnímu pocitu.

Truchlivost, vzbuzená slovy učitelovými, sloučila se s obdivem, jež byl v duši mé vzbudil podivuhodný tento muž svou řídkou věcnou pamětí a rovněž takovou pozorností ku věcem, na které lidé jeho povolání obyčejně zapomínají.

Byl jsem přesvědčen, že stojím před mužem řídkých vlastností duševních a v témže okamžiku, když tato myšlenka šlehla mojí duši,

napadlo mi, že snad má staříčkový učitel zvláštní nějaký interes na osudech naší rodiny, a chtěl jsem mu také položit otázku toho smyslu; ale mimo nadání upoutána pozornost moje čímsi, co mne rovněž tak, ne-li více překvapilo, nežli co jsem byl na staříčkém učiteli shledal překvapujícím.

Po celou citovanou rozmluvu stáli jsme s učitelem tváří v tvář ve vzdálenosti asi tří kroků. Když pak byl stařeček pronesl poslední slova, díval se mi chvíli smutně a soucitně do očí a teprve po několika vteřinách sklopil zrak.

Náhle jsem zpozoroval, že se tvář učitelova rumění a že zrak jeho těká po podlaze. Pohlédl jsem tímže směrem jako on a zpozoroval na podlaze skvrny, jako by byla před nějakým časem podlaha na různých místech myta; ale současně mi také napadlo, že tyto skvrny naprosto nemohou být příčinou ruměnce v tváři učitelově.

Avšak sotva jsem v duchu několik domněnek odkázal v říši výmyslu, zpozoroval jsem v tváři učitelově zjevné rozpaky. Učinil tě asi půldruhého kroku nazpět a postavil se takovým způsobem, jako by chtěl nohama na podlaze cosi ukrýti. Sledoval jsem počínání jeho a upřel pak pozorněji zrak na místo, kde právě stál. V témže okamžiku zvedl učitel oči a podíval se na mne.

Vida, kam se dívám, posunul jednu nohu poněkud kupředu, jako by chtěl místo, kde stál, ještě lépe přede mnou zakrýti; ale právě tímto pohybem nohy bylo mi umožněno spatřiti místo, vlastně skvrnu, kterouž učitel zakrýval. Poznal jsem skvrnu – krvavou...

Skvrna ta sama o sobě by mi arci nebyla mohla být tak nápadnou, kdyby ji nebyl učitel skoro až úzkostlivě skrýval.

Avšak dříve ještě nežli jsem se rozhodl, co počíti, zda o zpozorované krvavé skvrně pomlčeti nebo na ni učitele upozorniti, ozval se učitel sám, řka hlasem poněkud nesmělým, ale přece vlídným a přátelským:

„Ah, odpusťte, prosím, že vás posud nechávám státí, jako by mi byla návštěva vaše nemilá... Promiňte, prosím snažně, mé roztr-

žitosti, že opomenul jsem zavřítí dvěře a nechal vás tak vstoupiti až sem, do jizby, do které nebyl až dosud ještě nikdy cizí člověk vstoupil...“

„Dle všeho jsme tedy přišli v nevčas,“ připomenul jsem a zrak můj svezl se mimovolně z tváře učitelovy na místo, kde snažil se stařec přede mnou ukrýti krvavou skvrnu.

„Ne, ne – nepřišli jste v nevčas,“ vyrazil ze sebe chvatně kmet. „Naopak – přišli jste právě vhod – jáť už po několik dní neviděl cizí tváře a po tři dny a noci ani oka nezamhouřil...“

„Jste snad churav, pane učiteli?“ optal jsem se, nevěda, co na slova ta odpověděti.

„Nikoli – nejsem, a přece se mi zdá, jako bych byl ve stavu strnulosti.“

„Stihlo vás snad nějaké neštěstí?“

„Neštěstí?“ opáčil stařec váhavě, načež rychle dodal: „Ne, ne – neštěstí musí býti pro člověka tak starého, jakým jsem já, cosi děsného... a mne přece pranic neděsí... Jsem skoro až mrazivě kliden – tak kliden, jako člověk, kterému bylo náhle spadlo těžké břímě z prsou...“

Po těchto slovech, kterýmiž chování učitelovo zdálo se býti záhadnějším nežli dříve, učinil stařec krok kupředu a pravil:

„Vraťte se, prosím, do mé pracovny...!“

Vyzvání to pronesl s takovým přízvukem, že – nechtěl-li jsem býti nezdořilým a dotíravým – nezbylo mi než uposlechnouti. Obrátil jsem se a dav sestřenci znamení, by se vrátil do prvního pokoje, vstoupil jsem tam za ním.

Staříčkový učitel v patách mne následoval.

„Promiňte, pane učiteli,“ ozval jsem se, když byl stařec zavřel dvěře, „že jsme přišli v nevčas... Libo-li vám, přijdeme jindy nebo vůbec více ani nepřijdeme...“

„Ne, ne,“ vpadl mi stařec do řeči. „Musil bych opakovati, co jsem už byl pravil... Na mně jest žádati za prominutí – nebo lépe řečeno,

na mně jest vzdáti vám dík, že jste mne vyrušili z nejtrapnějších myšlenek...”

„Tedy jsme vás přece vyrušili,“ připomínám.

„Ano, vyrušili,“ opakuje stařec monotónně; „ale nikoli v můj neprospěch... Kdož ví, co by se bylo se mnou v několika hodinách stalo... Přiznám se vám upřímně. Vedl jsem až dosud život samotářský; nikdy jsem nepocítil potřebu nebo docela nutnost společnosti, ba společnost mi vždy spíše překážela; ale dnes – právě nyní stala se mi společnost lidská nutnou...”

Vím najisto, že bych ji nebyl vyhledal; vím, že bych byl zůstal v duševní strnulosti seděti za stolem, jak jste mne byli zastali, a opakuju: Kdož ví, co by se bylo se mnou zanedlouho stalo...! Teprve když jste mne vyrušili, poznal jsem dobrodiní, které mi tím prokazujete...

Myšlenky mé upnuly se k jiným předmětům, než byl onen, kterýmž se byly po několik dní výhradně obíraly, a tíseň, která má prsa svírala, poněkud ulevila... Možno-li vám tudíž jen poněkud, věnujte mi jen ještě půl hodinky a nevykládejte mi, prosím snažně, ve zlé, že se chovám tak podivně jako pomatenec...”

Podivné chování učitelovo nebylo sice ani těmito slovy objasněno; ale v přízvuku posledních jeho slov spočívalo tolik tklivosti, že nemohl jsem jinak nežli za to míti, že přes všechno popírání stihla stařečka přece jen nějaká nehoda, která přivedla duši jeho z rovnováhy.

Bylo mi starce líto a jedině z té příčiny jsem se rozhodl, že přání jeho vyhovím, ačkoli jsem předvídal, že rozmluva, která bude bezprostředně následovati, nemůže býti za takových okolností než nudnou, ba snad i trapnou.

Nemýlil jsem se.

Když jsme byli k vyzvání učitelově nedaleko okna, kde stál dalekohled a malý stolek s mapou, usedli – já a sestřenec na dřevěné židle, učitel pak proti nám do lenošky – nastalo několik minut trvající trapné mlčení.

Stařec, podepřev hlavu oběma rukama, díval se upřeně před sebe na zem; sestřenec, drže desky s etiopskou lilí na klíně, mlčel jako dříve, jen já se snažil rozpřísti rozmluvu.

Ale marně; rozmluva vázla. Učitel odpovídal jednoslabičně, ba na mnohou otázku vůbec ani neodpověděl. Zdál se býti pohřížen v myšlenky nebo vzpomínky, slovem choval se, jako by nás vůbec ani v pokoji nebylo, ačkoli byl před několika okamžiky vyslovil přání, bychom ho neopouštěli, že jest mu samota nesnesitelná.

Mluvil jsem o tom a onom, tázal jsem se na to a ono dva- i vícekrát; ale učitel odpověděl nanejvýš jedním nebo dvěma slovy, načež zase jen jaksi tupě naslouchal, co povídám. Posléze, když podivné moje samomluvy omrzely i mne, odmlčel jsem se i já a tak setrvali jsme všickni tři asi deset minut v mlčení.

Náhle vztyčil učitel hlavu a zadíval se mi upřeně do očí, jako by se byl probral z mráкотného snu, a žádal pohledem tím za vysvětlení, co se s ním v právě minulých okamžicích bylo dělo.

Mlčel jsem však a učitel, jenž seděl přímo proti mně, naklonil se poněkud kupředu a uchopiv prudce moji ruku, křečovitě ji stiskl.

Nemoha si počínání jeho vysvětliti, podotknul jsem:

„Přejete si čeho, pane učiteli?“

„Děkuji vám – mnohokráte vám děkuji, že jste mne neopustili,“ pravil stařeček přitlumeným, ale už nápadně klidným hlasem... „Ani byste neuvěřil, jak konejšivě působí mnohdy lidská řeč na člověka i tenkrát, když, obíraje se jiným předmětem, řeč tu jen zpola poslouchá a skoro ani neví, o čem bylo mluveno. Dělo se mi nyní podobně.“

Myšlenky mé bůhví kde bloudily – odpusťte! Ale vaše řeč působila na ně přitažlivě: jedna myšlenka vracela se po druhé a slučujíc se s tou neb onou vaší myšlenkou, brala na se zcela jiný háv, až pak posléze i myšlenky nejtrapnější, nejbolestnější pozbyly své sžiravé ostrosti, jak jí jen prodlením času pozbývají...

Ale o čem jsme, prosím, posledně hovořili? Slovní paměť má mne byla skoro již úplně opustila – nepamatujit' si mnohdy již ani poslední nebo předposlední slova, jež pronáším...”

„Připamatoval jste si obraz a povahu sestřencovy matky, mé sestry, pane učiteli,“ odpověděl jsem.

„Ah, ano, ano – máte pravdu,“ pravil na to stařec poněkud živěji, jako by připomenutý předmět budil v něm živější interest nežli vše, o čemkoli jsem byl až dosud mluvil, a po malé pomlčce pokračoval pomalu, jako by rozptýlené myšlenky a vzpomínky teprve sbíral a soustřeďoval:

„Ani byste nevěřil, jak často jsem si právě tuto dívku připomínal. Byla to jedna z oněch několika mých žaček, které budívaly největších nadějí a byly by se za jiných životních poměrů zajisté vyrovnaly nejbystřejším, nejsamostatnějším myslitelům.

Byly to skutečné talenty; ale nepříznivé životní poměry jeden po druhém udusily a nezbyl než tu a tam nějaký symptom, nějaký ten myšlenkový blesk, kterýž náhle vyšlehnuv, ozářil na okamžik perspektivu do minulosti – ale pro budoucnost zůstal bezúčelným...

Přesto neželím ani v jediné z dívek těch tak zvaných ztracených životů. Pravda sice, že ani jediná z nich nedosáhla onoho štěstí, o němž byla z mládí snila, ba mnohá žila i zemřela v bídě a nouzi – ale staly se z nich vesměs výborné matky, což zajisté v očích pravého pedagoga převáží i štěstí největší...”

„A vy jste, pane učiteli, sledoval i život těchto dívek?“ připomenul jsem, když byl stařec domluvil.

„Ano,“ odpověděl. „Ale nejen těchto talentovaných dívek, já sledoval, pokud bylo možno, život každého ze svých žáků a žaček. Z počátku činil jsem tak z pouhé libůstky; ale později shledal jsem v tom závažnou pomůcku pedagogickou. Počal jsem studovati a analyzovati povahy i nadání každého ze svých žáků s největší svědomitostí. Výsledek bádání svého jsem si zaznamenal. A když pak žák neb žačka vstoupili do života, nespustil jsem jich nikdy ze zřetele.

U větší části, obzvláště u oněch, jež byl osud do světa rozprášil, bylo to velmi nesnadné, ba mnohdy naprosto nemožné; ale kdykoli se mi naskytla příležitost, pátral jsem po každé, byť zdánlivě sebe-nepatrnější maličkosti a zaznamenával sobě vše, co zdálo se mi býti důležitým a závažným.

Tak jsem si založil a po celý svůj život svědomitě vedl registraturu životů svých žáků a žaček a mohu dnes o mnohém, jehož život jsem mohl podrobněji sledovati, podati nejen jeho charakteristiku, nýbrž i celou řadu zpráv o průběhu života a osudech jeho.

Stopu mnohého jsem arci ztratil mnohdy v několika letech nebo i měsících a týdnech; skoro třetina mých bývalých žáků a žaček již zemřela, o mnohých pak nemohl jsem se dopídití nežli zpráv kusých a nespolehlivých; ale přes to podařilo se mi přece sestaviti galerii asi tří set lidí, kteří, nemajíce ani tušení, že byl život jejich sledován, mohli by si nyní u mne přečísti stručné zprávy o nejdůležitějších momentech svého života, o svých snahách a pracích, o svých nehodách a neštěstích, slovem o úhrnném výsledku svého života..."

„A zajisté jste, pane učiteli, s větší částí svých žáků a žaček spokojen,“ připomenul jsem, když byl stařec ve svém vypravování na okamžik ustal; ale zpozoroval jsem, že se byla tvář učitelova poněkud zachmužila, jako by byla duší jeho zaviřila myšlenka nebo vzpomínka nad jiné trapná a bolestná.

Chvíli mlčel, jako by se hroužil ve vzpomínky, načež počal poznovu mluvit, ale tónem poněkud zádumčivým, ba truchlivým.

„Žel, tisícerý žel, že vám nemohu přisvědčiti. Kdybych měl bývalé žáky a žačky své posuzovati vzhledem ke svému pedagogickému ideálu, mohl bych arci býti s výsledkem své snahy pedagogické úplně spokojen. Snažilt' jsem se vypěstovati povahy samostatné a snaha moje nebyla marna. Až na řídké výjimky jsou bývalí moji žáci a žákyně vesměs povahy nad jiné samostatné; vytrvalost, pracovitost a houževnaté lpění na vlastním úsudku a přesvědčení, dokud nebyly vyvráceny; poctivost a lidskost, slovem větší část du-

ševních předností a tak zvaných ctností, jež jsou dle běžných názorů pedagogických jedinou zárukou lidského štěstí, shledal jsem skoro u všech, jichž život jsem měl příležitost podrobně sledovati; nicméně úhrnečný výsledek života skoro každého z nich jest přece jen smutný a pro mne, kterýž jsem byl skoro hlavním toho původcem, mnohdy až děsný...”

„Není možno, pane učiteli!“ uklouzlo mi mimovolně.

„A přece pravda,“ odpověděl stařec s mrazivým klidem, ale později zase změnil se tón jeho hlasu v dojemnou elegičnost.

„Promiňte,“ pravil, „že někdy soudím snad příkřeji, nežli by soudil jiný, kdo nemiluje tak vřele chladných číslic jako já, jemuž jsou a vždycky byly nejspolehlivějšími přítelkami, které mluví prostě, chladně a mrazivě pravdu a nikdy neklamou, nikdy nelžou, nikdy nikoho neukolébávají v ideální filozofické sny, z kterýchž vzniká ona obrovská armáda bludů, jež se dědí z pokolení na pokolení, z věku na věk a panují tak dlouho, dokud jich nevystřídají poblouzení nová.

A právě tyto chladně upřímné a mrazivě pravdomluvné přítelkyně mne poučujou, jak bezpříkladně jsem se klamal, domnívaje se, že pedagogická metoda: vypěstovati povahy úplně samostatné – nemůže míti nežli výsledek příznivý.

Přiznám se, že jsem měl vždycky na zřeteli blaho svých žáků, že přál jsem si, by byl každý z nich po tu píd' času, kterou životem nazýváme, aspoň poměrně šťastným, a domníval jsem se, že možno toho docíliti jedině tím, když vyvine se povaha každého individua přirozeně, a tudíž zcela samostatně. Ale zklamal jsem se...

Bilance posledních let, a zvláště posledního roku mne poučila o opaku. Zkoumal, porovnával a sčítal jsem výsledky životů všech mých bývalých žáků a dospěl k rezultátu přímo zdrcujícímu: Neméně než osm desetin žije v bídě a nedostatku; toliko jedna padesátina vede život poměrně snesitelný a ani jediný z mých žáků není úplně spokojen a šťasten, ani jediný nedosáhl ideálu mého – úplné nezávislosti...

Ejhle! Toť ovoce semene, jež jsem byl skoro po půl století rozseval – toť výsledek mé pedagogické snahy – po mém náhledu snahy poctivé... Není to výsledek k zoufání!?”

Staříčkový učitel umkl a svěsil smutně hlavu.

„A zvolil byste snad, pane učiteli, nyní jinou metodu vyučovací?“ podotknul jsem.

Stařec vztyčil rychle hlavu a zadíval se mi upřeně do očí, jako by otázce mé nerozuměl.

„Míním, pane učiteli, zdali byste svému nástupci v úřadě učitelském doporučil metodu jinou, než byla vaše, která se byla po vašem náhledu neosvědčila...“

Stařec jevil rozpaky; patrně se byl otázky takové nenadál. Chvíli mlčel, jako by přemítal, načež zvolal skoro prudce:

„Ne, ne – není možno! Vyučoval bych – musil bych vyučovati rovněž tak jako jsem byl vyučoval a nikdy bych se neodvážil doporučovati někomu metodu jinou, nepřirozenou, byť i měla pro toho neb onoho jednotlivce vzápětí třeba svrchované štěstí...“

„A doufáte, že by byl úhrnný výsledek vaší metody příznivější nežli byl před lety?“ optal jsem se.

„Ne, ne – nedoufám – není to ani možno,“ zní odpověď neobyčejně určitě a jistě.

„A z čeho tak soudíte, pane učiteli?“

„Z prostého stavu věcí, jak se jeví oku nepředpojatému,“ odpovídá učitel. „Povahy samostatné jsou v moderní společnosti tak řídké, že není ani jinak možno, nežli že musejí býti ohromnou převahou povah zcela obyčejných utlačeny.“

Kdo chce dnes jíti v životě vlastní svou cestou, musí se připraviti na tisíce překážky, musí podnikati boje na život a na smrt, kdežto každý tuctový dryáčnick, kterýž holduje slabostem a křehkostem lidským, má cestu urovnanou a bývá všady vítán s otevřenou náručí...

A kdož by také odpuzoval člověka, kterýž mu lichotí, kdo by překážel člověku, kterýž jde touže cestou a má na zřeteli tytéž cíle jak on?

Kdož by kladl překážky člověku, který mu nikdy v ničem nepřekáží, který nikdy nic nepodniká, co by nemělo pro sebe rozhodnou většinu – kdo by nepodporoval člověka, který vždy a ve všem jeví se býti stoupencem tradicionelních, všeobecně uznávaných, tudíž i platných zásad, člověka, který nikdy neměl jiného na zřeteli nežli získati si přízeň a lásku všech, kdož s ním byli ve styk přišli, člověka, který, neuchýliv se nikdy z kolejí obyčejnosti, jeví se býti vzorem všem, kdož klidně a spokojeně ubírají se pohodlnou drahou prostřednosti!!...

Ale jak jinak pohlíží společnost na povahu samostatnou, která každým svým skutkem, ba mnohdy i každou svou myšlenkou narazí o nějakou posvátnou tradici – nemotornost její jest každému v cestě a není-li, uráží již svým zjevem, rušícím každodenní všednost... Eruptivní síla samostatnosti arci mnohdy překonává i překážky největší; ale děje se to poměrně přece jen zřídka a častěji bývá tisícíhlavou hydrou bezcharakternosti a šablonovitosti udupána a zadávena...

A kdož by také podal pomocné ruky člověku, který, stoje na vlastních nohou a řídě se vždy a ve všem jen svými zásadami, musí zcela nutně a přirozeně skoro každému překážeti? Kdo by se odvážil vyhledávati přátelství člověka osamělého, s kterýmž nikdo nesouhlasí, kterého každý pokládá za abnormalitu, která musí býti stůj co stůj znivelizována a do kolejí obyčejnosti stržena...?

Kdož by chtěl společně sledovati cíle člověka nepoddajného, a tudíž začasto svéhlavého a vzdorovitého, člověka, který přes všechn odpor více méně obmezených, ale přece rozhodujících hlav, nedbaje ústrku a posměchu, ubírá se takořka slepě za svým problematickým ideálem, ježž nikdo neuznává, ba snad ani nechápe...?

Kdož medle odvážil by se doporučiti komukoliv ze svých stoupenců člověka, o němž je přesvědčen, že by žádný rozkaz, žádnou vůli, žádnou myšlenku neuznal, dokud by neprošla výhni vlastní jeho logiky, člověka, který nikdy nikoho slepě neposlouchá, nikdy nic slepě nekoná, nikdy nikoho bez zásluhy nechválí, tím méně by

duševní trpaslictví velebil...!? A ješitnost jest přece doposud ještě královnou světa a panuje s řídkou výminkou všem, kdož byli vychováni v zásadách tradicionelních...“

Poté staříčký učitel, kterýž byl mluvil neobyčejně živě, umlkl, aby si oddechl, načež po malé přestávce pokračoval:

„Poslední věta moje zdá se býti paradoxem; ale já jí nepronáším po nikom, nýbrž na základě vlastní zkušenosti. Jsem už přes sedmdesát roků stár, a ačkoliv jsem se ze všech sil přičinil, abych se přesvědčil o opaku, nemohu jinak, nežli dáti pravdě důchod a setrvati na svém výroku, že jsem doposud ještě nikdy neseznal člověka pochvale nepřístupného.

Pochvala, tudíž přízeň jest jedním z hlavních sloupů moderní společnosti... Celý svět touží po pochvale, za jejímž triumfálním vozem táhne nepřehledná řada drabantův nejrůznějšího druhu od nejprostší, zasloužené odměny hmotné až po nejvyšší vyznamenání, jichž se může člověku třeba bez zásluhy dostat.

Učenec i umělec, státník i úředník, řemeslník i nádeník – každý, kdo jest přikován k řetězu, jež zoveme společností, závisí na báječně vábivé, a přece tak vrtkavé a zároveň i prodajné siréně, kterouž pochvalou nazýváme...

Ký div, že bohem moderní společnosti jest úspěch, korunovaný pochvalou, bez kteréž jest neplodný?! Ký div, že tisícové poklekají před touto modlou v prach, že zapírají své zásady a přesvědčení, že ohýbají záda a koří se mnohdy i surovosti a brutálnosti, která nad úspěchem a pochvalou rozhoduje, že líbají nohy i padouchů, jen aby na ně pohlédli s blahosklonným úsměvem spokojenosti...!

A za takových poměrů mělo by býti možno, by samostatnost povahy domohla se svého práva, by lidé poctiví, svědomití a pracovití, povahy houževnaté, neoblomné a skálopevné, by lidé, kterýmž jest cizí pochvala rovněž tak lhostejnou jako vlastní úspěch jejich, byli šťastni a spokojeni...? A přece jest spokojenost a štěstí idolem i člověka nejsamostatnějšího...!

A proč medle překážeti lidem v štěstí – proč spokojenosti jejich klásti překážky – proč vychovávat povahy samostatné, když není pro ně ve společnosti pudy, když jim kyne jen utrpení a začasté i bída a vždy aspoň nespokojenost?

Účelem života lidského přece není a nemůže býti ani žalost, aniž utrpení, aniž strádání a jakékoli hoře vůbec...

A rcete, zda nespáchal jsem na mládeži mně svěřené nepromíjitelny hřích, že nevychoval jsem ji v zásadách, které snadněji vedou k štěstí...?

Myšlenka ta ztrpčuje mi zbytek života podobně, jako bych byl spáchal zločin nejhnusnějšího druhu...

Vy arcit' můžete namítnouti, že vedení k samostatnosti nemusí míti vždycky vzápětí útrap a svízelů, že může býti také někdy korunováno štěstím i spokojeností; ale vše to není pro mne než pouhá teorie, pouhá hypotéza bez reelního podkladu.

Opíraje se pouze o vlastní zkušenosti a nemaje na zřeteli nežli výsledek vlastní své činnosti, nemohu na základě přesně, svědomitě a poctivě sdělané bilance osudů svých žáků a žákyň jinak, nežli s trpkostí se přiznati, že zavinil jsem útrapy, svízele, ba i neštěstí celé řady lidí, kteří, kdyby byli méně samostatnými, nežli jsou, kdyby se byli aspoň poněkud podřídili panujícím názorům, mohli býti aspoň poměrně šťastnými...

Ale probůh, promiňte, že vás nudím teoriemi starého, s výsledkem své vychovatelské metody nespokojeného pedagoga... Myšlenky tohoto druhu víří v poslední době skoro neustále mou duší a není tudíž divu, že..."

Stařec poslední větu nedokončil.

Dle všeho byl vlastní řečí svou unaven. Ale mýlil se, že mne výklad jeho nudil. Divergentní názory a odporující fakta, jež uváděl, měly pro mne neobyčejný půvab a přiznám se, že bych byl i dále řeči jeho naslouchal s toužou pozorností, s jakou nasloucháme nejplastičtějšímu vypravování zajímavé nějaké události.

Avšak stařec zdál se býti příliš dojat, a jedině tato okolnost byla příčinou, že jsem zcela obyčejnou otázkou hleděl dáti rozmluvě jiný směr.

Učitel odpověděl však jednoslabičně a jako zprvu, nežli počal mluvit o své vychovatelské metodě, odpovídal na každou další moji otázku jen z pouhé zdvořilosti, ale vždy pokud možná nejstručněji, takže rozmluva naše opět počala váznouti.

Dle všeho nezajímalo staříckého pedagoga skoro pranic, co nebylo v užší souvislosti s myšlenkami, s kterými se byl v poslední době ve své odloučenosti od světa zabýval, a proto jsem posléze vzal útočiště k látce přístupnější, optav se, co soudí o povšechném stavu nynějšího školství vůbec.

Stařec chvíli přemítal, načež odpověděl:

„Podivná otázka! Přiznám se, že jsem si ji posud ještě nikdy nepředložil; ale tolik cítím, že nelze ji jednotlivci zodpověděti ani přibližně, i kdyby byl k účelu tomu sbíral materiál po celý svůj život. Pravda sice, že pronášívají se často různé úsudky – ale po mém náhledu nejsou ničím nežli pouhými domněnkami. Neboť kdož medle mohl by se odvážiti k věcně opodstatněnému úsudku o stavu vědy, která se úsudku tomu vymyká, poněvadž jest jednotlivci naprosto nemožno postihnouti všechny její účinky. Kdyby byl každý učitel snesl a urovnal materiál praktických výsledků svého vyučování aspoň v té způsobě, jako jsem se byl o to pokusil já, byl by úsudek o stavu školství valně usnadněn. Ale takto nezbývá člověku než uspokojiti se pouhou domněnkou...“

„A jest domněnka ta, pane učiteli, po vašem náhledu na prospěch či neprospěch školství?“ optal jsem se.

„Musím se přiznati, že na prospěch i neprospěch zároveň,“ odpověděl stařec váhavě.

„Jak to?“

„Na prospěch potud, pokud mluvíme o vyučovacích metodách a o zásadách etických, ke kterýmž se mládež vede.“

„A co svědčí po vašem náhledu, pane učiteli, v neprospěch školství?“
„Praktický výsledek,“ zněla odpověď. „Neníť výsledek ten ani zdaleka takový, jakým by býti mohl, kdyby bylo vyučování úplně volným. Učiti se může arci každý z nás všemu a způsobem jakýmkoli; ale vyučovati nesmí nikdo, kdo nevykáže se oním paskvilem zdravého rozumu lidského, kterémuž ‚vysvědčení‘ přezděli... Budťež sebevšestranněji vzdělán, mějtež pedagogický talent sebevyvinutější, budťež třeba duchem geniálním – vyučovati nesmíte, dokud jste se nebyl podrobil zkouškám, o kterýchž rozhodují zase jen lidé, kteří jsou státu a společnosti zodpovědni za vše, o čem rozhodují.“

„Ale společnosti přece jen právem náleží dozor nad vyučováním,“ namítl jsem.

„Pravda,“ dí učitel, „ale toliko za jistých okolností... Za našich dnů nemá k tomu společnost nižádného práva...“

„Jak to míníte, pane učiteli?“ vpadl jsem.

„Poněvadž nemá inteligence... Tak zvaná inteligence, která za našich dob jedině rozhoduje o osudech národů a tudíž i o způsobech vyučování, jest rovněž tak povrchní jako bezcitná, rovněž tak sobecká jako brutální...“

„Myslím, že jest úsudek váš, pane učiteli, přece jen poněkud příkrý,“ připomenul jsem, když byl stařec pronesl poslední slova.

„Možná, že jest příkrý, ale oprávněný,“ odpověděl stařec s nádechem trpkosti. „Což platno zavíráti oči a namlouvati si, že neexistuje, čeho právě v okamžiku tom nevidíme! Což platno volati: ‚My jsme inteligence!‘ když ve vlastním našem kruhu nejpopvrchnější dryáčníci, lidé zpustlí a nemravní vedou mnohdy hlavní slovo, a vše, co nemá expanzivnosti surové nadutosti, dusí a ničí – když možno takměř u prahu každého z nás co den viděti plazící se bídu, kterak ohlodává kosti proletariátu – když tisícové v krvavých bojích popouštějí uzdu své zvířeckosti a hynou za naše sobecké choutky...!“

Inteligence, která se takto osvědčuje, která ze svého středu ni zjevně dryáčnictví nevypudila, která navzdor svým nesčetným prostředkům

ani nejkřiklavější bídu proletariátu nezmírnila, která navzdor své ohromné moci, jakéž byla nabyta, ni nejnespravedlivější boje nezamezila – inteligence tohoto druhu nemůže činiti nároků na jméno, které přísluší elitě společnosti lidské, kteráž, milujíc pravdu nade vše, má dosti síly odolati nejmávnějším vnitřním i vnějším pokušením, která, sledujíc s železnou vytrvalostí cíle nejvyšší, obstojí ve zkouškách nejtrapnějších, která i v nejprudších bouřích zachová největší poklid a pracujíc ku blahu všech, nikdy nespouští lidskost ze zřetele...!

Bez takové inteligence jest veškeren duševní rozvoj, pokud je ho lidstvo vůbec schopno, jen plžovitě povlnový. Dle předpisů povrchní, bezcitné a sobecké inteligence sešněrované vyučování nemůže býti vcelku jiné, než jak ho inteligence ta k účelům svým potřebuje – místo povah samostatných, řídicích se dle svého přesvědčení, povahy šablonovité, ochotné ke všemu, z čeho kyne prospěch, povahy bezcitné a brutální, které se mohou rovněž tak klidně dívati na ubožáka hladu umírajícího jako mohou býti chladnokrevnými svědky nejuživějšího boje tisíců pro jakoukoli malichernou choutku kohokoliv z těch, kdož k takovému boji podnět dáti mohou...“

Učitel umkl.

A jako již dříve, zdálo se, že jej byla i tato řeč unavila a zároveň dojala. Svěsilt' smutně hlavu a zůstal nepohnutě seděti.

Po chvíli však hlavu zase vztyčil a podíval se na mého sestřence, který, sedě vedle mne, nebyl ještě ani slova pronesl; ale sotva se byly zraky obou setkaly, vykřikl učitel skoro uleknut:

„Probůh, co je vám?“

„Nic, nic,“ zakoktal sestřenec.

Pohlédna nyní na hochu, ulekl jsem se rovněž tak jako starý učitel jeho vzezření.

Nevyspáním a rozčilením poněkud zarudlá jeho tvář byla přimodralá; oči rozjiskřeny a úzké rty skoro křečovitě sevřeny. Seděl sice nepohnutě jako socha, drže na kolenou desky s etiopskou lilí a nespouštěje očí ze starce, který jej byl teprve nyní přímo oslovil.

„Probůh, co je ti?“ opakoval jsem po učiteli.

„Nic, nic – pranic,“ odpovídá na to zajímavě hoch.

„Ale veškeré vaše vzezření nasvědčuje prudkému a zároveň násilně tlumenému hnutí duševnímu,“ připomenul stařec, který se byl dle všeho ve fyziognomice daleko lépe vyznal nežli já, a upozornil mě tak na možný původ sestřencova nepokoje.

„Přeješ si snad, abychom rozmluvu skončili?“ optal jsem se sestřence.

„Ne; ne!“ pravil nesměle hoch, jako by byl na rozpacích, může-li přisvědčiti čili nic; ale hned nato zajímavě dodal:

„Račte, prosím, pane učiteli, prominouti...! Nechtěl jsem vaši rozmluvu se strýčkem přerušiti; ale když už se tak mimo moji vůli stalo – pak prosím, nevykládejte mi ve zlé, že se odvažuji...“

Nedořekl. Chtěl patrně mluvit zdvořile a pouhá slova udusila smysl.

Ale já smysl přece uhodl.

„Míníš účel naší návštěvy?“ dím.

Sestřenec něco zajímavě zakoktal a kývl několikrátě přisvědčivě hlavou.

Nezbylo mi tudíž nežli promluvit za něj.

„Můj sestřenec, pane učiteli,“ pravil jsem, „jest poněkud rozčilen netrpělivostí...“

„Netrpělivostí?“ opáčil stařec, upřev zkoumavě zrak svůj na hoch, kterýž kromě rozčilení jevil nyní v tváři největší rozpaky. „To přec není možno. Takto se pouhá netrpělivost nejevívá – leda ve spojení s něčím jiným, od čehož očekává spásu nebo zničení – život nebo smrt...“

„Podobně tomu také jest,“ připomenul jsem. „Přicházíme k vám na radu, pane učiteli...“

„A necháte mne mluvit o všem jiném,“ vpadl mi stařec s přízvukem výčitky do řeči, „jenom ne o věci, pro kterou jste vážili ke mně cestu?! Mluvte! Co si přejete? Čím vám mohu býti nápomocen...?“

Původně měl jsem sice v úmyslu zeptati se staříčkého učitele na etiopskou lilii a její vlastnosti jen tak mimochodem, až by se v průběhu řeči naskytla příležitost, ale nyní, když sám učitel tak důtklivě naléhal, nezbylo mi než optati se beze všech dalších okolků.

„Přicházíme se totiž, pane učiteli, zeptat,“ pravil jsem, „na vlastnosti jisté květiny...“

„Na vlastnosti jisté květiny?“ opakoval stařec živě a udiveně.

„Léčivé nebo hojivé,“ dím.

„A jaké květiny?“

„Etiopské lilie...“

„Lilie...? Etiopské – lilie?“ vyrazil ze sebe stařec zajíkově a lehký ruměncem polil jeho tvář.

Několik okamžiků trvalo trapné mlčení.

V tváři sestřencově jevila se ještě větší netrpělivost a dychtivost nežli dříve; seděl sice doposud nepohnutě jako socha, ale poněkud vypoulené oči jeho byly neodvratně upřeny na starého učitele.

Tento pak seděl se sklopeným zrakem, jako by se hroužil ve vzpomínky, ale tvář jeho byla zřejmým důkazem, že jméno květiny vzbudilo v duši jeho vzpomínky trapné nebo bolestné.

„A vy se domníváte,“ pravil po chvíli učitel váhavě, „že má etiopská lilie léčivých a hojivých vlastností?“

„Ano, pane učiteli.“

„A proti jaké chorobě?“ ptá se stařec dále.

„Proti neduhům plicním,“ dím.

Tvář kmetova po těchto slovech zbrunátněla.

„Máte nějakých důkazů? Osvědčila snad květina ta v některých případech léčivé své vlastnosti?“ optal se učitel s nápadným chvatem.

„Nepamatuju se,“ dím na to, „že bych byl někdy něco podobného slyšel nebo někde četl...“

„Tedy pouhá domněnka,“ přerušil mne kmet.

„Ano, pane učiteli.“

„A přicházíte se mne optat, zdali je domněnka ta oprávněna?“ pokračoval stařec.

„Ano.“

„A což kdyby nebyla – což kdyby etiopská lilie žádných takových vlastností neměla?“

Chtěl jsem odpovědět; ale tentokráte mě předešel sestřenec.

„Probůh – netrapte mne déle, pane učiteli!“ vyrazil ze sebe. „Rcete – možno-li vám – má etiopská lilie nějakých léčivých a hojivých vlastností...?“

Učitel, upřev na netrpělivého hochu pronikavý svůj zrak, pravil pak přitlumeným, ale rozhodným hlasem:

„Nemá!“

Účinek jediného toho slůvka na sestřence byl zdrcující. Zbledl a zase se červenal. Svaly ve tváři jeho křečovitě pohrávaly, oči byly rozjiskřeny a rty pevně sevřeny.

Byla to prudká rána do prsou, ba přímo do srdce hochova. Ký div, že otřásla celým slaboučkým organismem jeho... Ale v několika okamžicích po ukončení trapné nejistoty osvědčil zdravý jeho duch neobyčejnou nadvládu nad křehkou hmotou.

„Děkuju vám, ctěný pane učiteli, za vaše rozhodné a upřímné slovo,“ pravil po malé přestávce. „Nejistota, která mne mučila, byla trapnější jistoty... Vímt' nyní, že nelze se nadíti spásy...“

Slova ta byla staříčkému učiteli hádankou. Není tudíž divu, že neodpověděv přímo na sestřencova slova obrátil se ke mně, řka:

„Ale probůh, jakž ve vás mohla vzniknouti domněnka, že má etiopská lilie léčivých vlastností?“

Pověděl jsem v stručnosti, co jsem uznal za nutné k vysvětlení. Vypravoval jsem, jak přišel sestřenec kdysi ke mně, jak jsme v starém herbáři našli etiopskou lilii a jaký dojem byla květina ta na hochu učinila.

Stařec pozorně, ba napjatě naslouchal.

Když pak jsem skončil, podotknul:

„Podivno! I na mne učinila zvláštní květina ta před lety, když jsem ji poprvé spatřil, zvláštní dojem... Já arciť v ní netušil žádných léčivých vlastností, aniž jsem jí připisoval jakékoli moci nebo síly, dobře věda, že jich nemá; ale když jsem poprvé slyšel jméno její vysloviti, zdálo se mi, jako bych slyšel jméno milé nějaké bytosti, a když pak jsem ji později poprvé spatřil, díval jsem se na ni dlouho jako se díváme v klidnou, tichou tvář milého přítele...“

Stařec umkl; ale hned nato se mne přímo optal:

„A na vás neučinila květina ta nikdy žádného dojmu?“

„Musím se přiznati,“ pravím, „že ano a sice podobný jako na vás, pane učiteli, ale daleko intenzivnější.“

„A od koho jste, prosím, slyšel poprvé vysloviti její jméno?“ ptá se stařec.

„Od vás, pane učiteli.“

„A kde jste květinu poprvé spatřil?“

„Ve škole – asi před třiceti lety – když jste ji žákům svým ukázal...“

„Ano, ano,“ pravil učitel. „Pamatuju se – měl jsem tenkrátě pěkný exemplář... A nemýlím-li se – Ach! Ano, ano – již se pamatuji... Bylo to právě onoho dne, když jsem exemplář ten nevysvětlitelným způsobem ztratil... Ale přece se nemohu dobře upamatovati na všechny podrobnosti...“

„Já však, pane učiteli, pamatuju se na vše zcela živě,“ dím. „Bylo to právě onoho odpoledne, když jste nám dětem vypravoval o domnělých obyvatelích oběžnic – ale nedopověděl nám vše...“

„Ano, ano,“ vpadl mi živě učitel do řeči. „Již se pamatuji... Byl jsem tenkrátě velice roztržit – není-liž pravda? – Pamatujete se ještě...“

„Pamatuju, pane učiteli. Náhle jste ve svém výkladu o obyvatelích oběžnic ustal a když jste byl nějaký čas v zamyšlení a prudším pohnutí přecházel mlčky podle škamen, počal jste vykládati beze všeho přechodu o něčem zcela jiném – o exotických květinách...“

„Ano, ano – teď se pamatuji...“

„Pak jste nám ukazoval květiny a mimo jiné také etiopskou lilii...“

Stařec chvíli mlčel, pak připomenul:

„A již tenkrát učinila na vás, jak pravíte, podobný dojem, jako na mne asi o deset roků dříve?“

„Ano, pane učiteli.“

„A asi po třiceti letech – pravíte – učinila ještě hlubší dojem na osobu třetí, na vašeho sestřence?“

„Ano, pane učiteli.“

„Podivno!“ zamumlal stařec, ale hned nato se optal zase nahlas:

„Pravil jste však, že na vás učinila dojem daleko intenzivnější, nežli na mne – jak tomu mám rozuměti?“

I vypravoval jsem nyní v stručnosti staříčkému učiteli, co jsem byl o prvním dojmu zvláštní té květiny před nějakým časem svému sestřenci vypravoval a popsal pak k vysvětlení ještě podrobněji dojem, jaký byla později učinila na mého sestřence.

Učitel naslouchal pozorně a zdálo se, že mu ani slůvka neušlo.

Když jsem skončil, připomenul:

„Teprve nyní se mi zdá, že vše chápu a že možno dojem, jež byla etiopská lilie na vás i vašeho sestřence učinila, aspoň přibližně vysvětliti. Zdáť se mi, že nepochybím, když dím, že dojem na vás učiněný závisel rovněž tak jako onen na vašeho sestřence na okolnostech, které bezprostředně předcházely.“

Vmyslím-li se nyní v duševní váš stav, když jste jako hoch s živou svou obrazností poprvé slyšel vypravovat i o báječných obyvatelích oběžnic, nemohu jinak nežli za to míti, že mladistvá duše vaše byla neobyčejně rozechvěna. Když pak byla pozornost vaše náhle jinam obrácena, pracovala obraznost vaše pod předcházejícími dojmy dále a není tudíž divu, že po vyslovení vskutku poetického jména etiopská lilie a po spatření květiny samé vznikl v duši vaší zcela jiný obraz, nežli by byl vznikl za jiných okolností.

A učinilo-li na vás předcházející vypravování o domnělých obyvatelích oběžnic dojem hlubší a trvalejší, musil býti analogicky i dojem etiopské lilie na vás zvláštní a podmíněný nejen dojmy

předcházejícími, nýbrž i stavem, v jakém se v tu dobu vaše obraznost nalézala... Dojem, jaký na vás etiopská lilie učinila, zdá se mi býti tudíž zcela přirozený. Podobný výklad možno učiniti o dojmu, jež byla květina ta učinila na vašeho sestřence. Připomenete-li si, co jste mi byl vypravoval, a zároveň i další podrobnosti, které vám utkvěly v paměti, seznáte, že jinak ani býti nemohlo...“

„Souhlasím, pane učiteli,“ připomenul jsem, když byl stařeček domluvil. „Sestřenec byl se právě vrátil ze hřbitova, kde byl v zadumání nějaký čas prodlel u vykopaného hrobu své matky, a když pak shlédl u mne v herbáři etiopskou lilii, mohly arci zcela přirozeně v duši jeho vzniknouti myšlenky, o nichž jsem byl mluvil, a mladistvá obraznost jeho mohla mu tudíž snadno zjeviti květinu ve světle květiny hojivých a léčivých vlastností...“

„Nejinak,“ dí na to stařec. „Také já nabyl květiny té za zvláštních, mimořádných okolností... Tím tedy jsou dojmy květiny té na vás v různých dobách aspoň poněkud vysvětleny, zejména pak další důslednosti, z dojmů těch vyplývající, že totiž obraznost sestřence vašeho, sprádajíc si později původní dojmy v celkový obraz, líčila mu květinu tu v mlhavých barvách květiny léčivé...“

Ale jakž, prosím, přišla etiopská lilie do vašeho herbáře? Jeť toto dítko jihoamerické flory u nás tak vzácné, že nevím se pamatovati, že bych byl tento druh lilií v některém cizím herbáři nebo nějakém skleníku spatřil...“

Přímá tato otázka kmetova vyžadovala upřímné odpovědi.

I počal jsem mu tedy podrobně vypravovati, jak jsem byl etiopské lilie nabyl.

Zahájil jsem vypravování opětným poukázáním k dojmu, jež na mne byla květina ta učinila, zejména k tomu, že vznikla v duši zdánlivě beze vši pohnutky neodolatelná žádostivost po vzácné květině té; vypravoval jsem, jak jsem býval od té doby vždy první a poslední ve škole, jak jsem číhával, abych aspoň obrysy její ve skříni zahlédl, slovem, jak podivně palčivá touha mne mučivala.

Poté jsem podrobně vypravoval, kterak ke konci roku, když učitel, vzav desky s etiopskou lilií, ubíral se ze školy, loudal jsem se za ním, jak jsem jej následoval do předsíně na faře a tam květinu z desek vyňal. Líčil jsem úzkost svou, která se mne zmocnila, když, přitlačiv se do temného kouta předsíně, viděl jsem učitele ubírat se s deskami bez lilie podle mne, vypravoval, jak jsem opustil předsíň a viděl učitele, jak se vrací, jako by ztracenou květinu hledal, ba nezamířel jsem, že mně později i svědomí činilo výčitky, slovem, vyzpovídal jsem se ze svého mladistvého hříchu rovněž tak zevrubně jako upřímně.

Staříčkový učitel naslouchal tentokráte mému vypravování ještě s větší pozorností, nežli když jsem byl před tím vypravoval podrobně o dojmu, jaký byla etiopská lilie na mne a na sestřence učinila.

Zdálo se, že starce nebylo z posavadní mé rozmluvy pranic tak zajímalo jako tato moje zpověď. Seděl nepohnutě se založenýma rukama, nespouštěje ze mne očí. Tvář jeho jevila neobyčejný klid a jen občas přelétl ji lehýnký mráček, jako bych byl tou neb onou větou vzbudil jeho nevoli; ale hned nato jevila tvář jeho týž klid jako dříve.

Teprve když jsem končil a vypravoval, že, výčitkami svědomí mučen, vyzpovídal jsem se – ovšem že způsobem skoro lišáckým – knězi ze svého poklesku, svažtil stařec čelo a díval se na mne přísně jako otec, nežli vysloví první káravé slovo...

Když pak jsem umlkl, pravil stařec tónem ostrým, skoro vyčítavým:

„Vy jste mi tedy etiopskou lilii – ukradl?!“

Příznám se, že poslední slovo mělo na mne účinek přímo zahanbující. Ale přesto opakoval jsem i nyní upřímně své vyznání, řka poněkud přitlumeným hlasem:

„Ano, pane učiteli...“

„A domníval jste se, že vyzpovídáním se knězi poklesek odčiníte?!“

„Ano,“ dím váhavě a jaksi rozpačitě; neboť tak přísného tónu, jakým kmet nyní mluvil, nebyl jsem se již vzhledem ke své upřímnosti nadál.

„Patrně jste neměl dosti odvahy, byste se byl vyzpovídal mně, kterýž jsem byl přece taktéž vaším učitelem,“ pokračoval kmet tímže přísným tónem.

„Zdá se, pane učiteli,“ odpovídám na to. „A právě proto doufám, že mi nyní poklesek můj prominete...“

„Tent' už prominut, jakmile jste se byl o něm zmínil,“ pravil stařec. „Ale vaše ostýchavost a bázeň před vlastním vaším učitelem, kterýž vám přece nikdy ani skutkem, aniž slovem sebenepatrnějším ostýchavost, tím méně bázeň nevštěpoval – dojala mne tak trapně. – Promiňte mi tedy přikřejší můj tón!“

Poté podal mi ruku na znamení, že mi promíjí...

Stiskl jsem ji a zase pustil, neboť učitel prudce sebou pohnul a děl:

„A kam se květina ta poděla? Či je to tatáž etiopská lilie, o které zde řeč – tatáž, která zdá se s námi tak tajemně pohrávati?“

„Tatáž, pane učiteli,“ odpovídám; „ale ovšem již jen její trosky...“

„A vy ji máte?“

„Ano.“

„A můžete mi ji také ještě jednou ukázat?“

„Nejen že mohu – já musím. Jeť to váš majetek, pane učiteli. Musím vám jej vrátiti.“

„A kdy tak učiníte?“ optal se stařec s chvatem.

„Hned,“ dím na to; „jít skoro předvídal, že jakmile se dovíte, že jest exemplář ten posud v mých rukou, budete si přátí spatřit květinu tu aspoň ještě jednou...“

Takto mluvě vzal jsem desky z rukou sestřencových, kterýž nyní již poměrně klidně naší rozmluvě naslouchal, a otevřev je, vyňal jsem zbytky ukradené etiopské lilie.

Nikdy nezapomenu na pohled, jakýmž sledoval staříčkový učitel každé moje hnutí. Nikdy nezapomenu na zvláštní, nevyhlášený

výraz jeho tváře, když po letech zase jednou shlédl podivnou tu květinu.

V pohledu i ve výrazu tváře spočívala hltavost a hamižnost člověka, dívajícího se na nějaký cizí klenot, po němž byl po léta toužil, a jenž v něm právě vzbuzuje přání nabýti ho stůj co stůj, třeba způsobem zločinným.

A přece dle toho, co jsem byl právě slyšel, neměla etiopská lilie pro staříckého učitele žádné prazvláštní ceny, leda jako nějaká vzpomínka; byltě jí, jak sám byl podotknul, taktéž nabyt za zvláštních, mimořádných okolností...

Chvíli držel jsem květinu v ruce, pak jsem ji starci podal.

Sáhl po ní rovněž tak dychtivě, jako byl sledoval každé mé hnutí, když jsem bral desky do ruky. Ale jakmile ji měl v ruce, svraštíl čelo a tvář jeho vzala na se výraz přemýšlivý. Zdálo se, že hrouží se stařeček v dávné vzpomínky a zároveň že derou se na povrch nové myšlenky, které, křižující se se vzpomínkami vzpomínání spíše ztrpčujou, nežli by je upříjemňovaly.

Několik okamžiků držel stařec květinu v ruce, načež si ji položil na kolena a dlouho se na ni mlčky díval...

Neviděl arci nic jiného nežli jednou nebo dvakráte podlepený šedavý půlarch papíru a na něm úzkými proužky lepenky připevněnou lodyhu s rozežranými listy a dvěma liliovitými květy, páchnoucí nelibě hnilobou a vzbuzující spíše odpor než cokoli jiného...

Po chvíli počala se však tvář starcova vyjasňovati a zanedlouho rozhostil se na ní lehýnký úsměv.

„Ano, ano – poznávámť ji přece i nyní po tolika letech...“ pravil polohlasitě. „Poznávámť svůj vlastní rukopis, kterýmž jest pod květinou napsáno její jméno... Ano, ano – tak jsem tehdá psával... Nyní se arci ruka moje už třese; písmo mé není již tak pevné, jako bylo asi před čtyřiceti lety, když jsem tuto květinu preparoval a jméno její podpisoval...“

Poté se odmlčel.

Když jsem mlčení nepřerušil, pokračoval zase polohlasitě ve své samomluvě:

„A tyto zpukřelé lístky a zažloutlé květy mohly v někom vzbuditi tak vážné myšlenky, jako vpravdě vzbudily? Tyto hnilobou páchnoucí zbytky zcela prosté, u nás ovšem vzácné, ale v Jižní Americe divoce rostoucí, a tudíž zcela obyčejné květiny mohly někoho i ve snu znepokojovali...? To tedy ta květina, v kteréž má, jak jste byl pravil, spočívati tajemná moc, které nelze odolati...? A v těchto suchých, ohryzených lístcích, v těchto zvadlých, špinavě žlutých květech že spočívá zázračná síla, kterouž možno lidské hoře, byť sebebezměrnější, utišiti?“

Při těchto slovech jevila tvář starcova zklamání, trpkost a bolest zároveň. Hlas jeho zněl měkce a elegicky dojemně.

Opět na chvíli umlkl, a když jsem ani tentokráte mlčení nepřerušil, pokračoval:

„Ó, ne, ne! Hoře lidské vzácná květina ta neutiší – naopak! vzbudí v člověku ještě na pokraji hrobu smutné vzpomínky...“

„Má tedy skutečně pro vás nějaké ceny jako památka, pane učiteli?“ ozval jsem se.

Stařec na mne upřel oči, nato je zase sklopil a dívaje se znovu upřeně na zbytky květiny na svém klíně, pravil tímže elegickým tónem jako před tím:

„Má-li pro mne nějaké ceny jako památka – ptáte se...? Může-li míti něco pro nás nějaké ceny, co bylo kdysi v jakési, byť sebechatrnější souvislosti s trudnou nějakou událostí, která, zmařivši plod mnoholeté, namáhavé duševní práce, rozhodla tak naši budoucnost – pak mají zbytky květiny té pro mne ovšem nemalé ceny.

Připomínajíť mi bez odporu nejsmutnější okamžik mého života, ačkoliv s ním nejsou v nižádné souvislosti; připomínajíť mi okamžik, kdy po několik hodin cítil jsem se býti nevýslovně šťastným, kdy zdálo se mi, že podařilo se mi přispěti jako málokterému z mých vrstevníků závažně a platně k rozmnožení pozitivních vědomostí,

kterýmiž se duchu lidskému otvírá vždy jasnější perspektiva do všehomíra; připomínajíť mi okamžik, kdy domníval jsem se, že jméno chudičkého kantora vyslovováno bude budoucně s toužou úctou, jako jména nejproslavenějších mužů vědy, ale zároveň také okamžik, kdy nelítostná ruka přírody strhla mne náhle z této závratné výše blahého snění...”

„Jak to možné, aby příroda... Či snad živelní nějaká pohroma?“ připomenul jsem, když se byl stařec na okamžik odmlčel.

„Nikoliv,“ odpovídá učitel s přízvukem méně elegickým a měnícím se v průběhu řeči v tón vždy chladnější. „Ani byste neuvěřil, jak zvláštním způsobem zasahá mnohdy příroda v osudy lidské, činíc tak lidské zámysly i skutky zcela závislými na svých neúprosných zákonech.

Není pravda, že má člověk úplně svobodnou vůli – již pouhý záblesk první myšlenky, z kteréž vznikají další zámysly a plány naše, jest závislým na naší organizaci, tudíž na zákonech přírody. Jako nejsme pány zákonů přírodních, nemůžeme také nikdy organizaci svou pokládati za otroka naší vůle: vůle naše jest rezultující silou celého našeho organismu, podmíněného nejen vlivy, které naň již působily, nýbrž i oněmi, které na něj doposud působí.

A není-li ani pouhé vytknutí cíle, ba ani pouhá snaha úplně v moci lidské, závisí-li již každý zárodek jakéhokoliv zámyslu na jiných živlech, jakž možno se nadíti, aby výsledky lidské snahy, skutkové lidští byli výplyvem zcela svobodné a na ničem nezávislé vůle...?

Pravda, že nauka ta zavírá v sobě děsný rozpor a otvírá zároveň ještě děsnější perspektivu v tajemný proces, jež zoveme životem; ale uspávati se v sladké růžové sny výmysly obraznosti není důstojno myslících tvorů, kteří mají dosti duševní odvahy, by se mužně a směle zadívali pravdě v drsnou její tvář...

Avšak promiňte, že opět zabřídám v teoretický výklad – nicméně můj názor v svět jest založen na těchto základech, a výsledek mého života nepoučil mne o opaku...”

A jako již několikrát ustal stařec i tentokrát ve své řeči, která jej, an byl prodlením posledních let zvyklý více přemítati nežli mluvit, patrně unavovala.

Všeobecná slova jeho arci ani dost málo nepřispěla k rozřešení záhady, kterou byl napověděl; ale přes to vše neodvážil jsem se ani slovem přerušiti chod jeho myšlenek.

Po krátké pomlčce počal zase sám.

„Nepokládám,“ pravil, „vůli svou za suverénní vladařku svých zámyslů a svého konání; nemohu tudíž také pokládati za svou zásluhu, že duch můj bral se zvláštním směrem... Také nemám za to, že stalo se tak náhodou, nýbrž jsem přesvědčen, že duševní i tělesný organismus, jakým jest můj, za okolností, v kterýchž vzniknul a se rozvíjel, musil nastoupiti tento směr a musil také duch můj dospěti právě jen tam, kam byl dospěl... Neboť právě tak jako byly a jsou tak zvané přednosti mého ducha podmíněny mým organismem a vlivy na organismus ten působící, byly a jsou podmíněny i vady a nedostatky ducha mého, mezi kterýmiž jest nejhlavnější nedostatek, vlastně jakási zvrhlost paměti, která strhla ze závratné výše nejbláží naděje, ba jistoty...“

„Aj!“ uklouzlo mi mimovolně.

Stařec však pokračoval:

„Mluvívá se často o dědičnosti duševních vlastností. V naší rodině bylo možno takovou dědičnost zcela zřejmě stopovati u většiny členů po několik generací. Otec, děd a praděd, které jsem znal, vynikali vesměs bystrým duchem. Byly to povahy kontemplativní, spíše zá-dumčivé a hloubavé nežli radovánkám světa oddané, ale všickni tři trpěli zjevnou zvrhlostí paměti. Je-li nauka o dědičnosti duševních vlastností vůbec oprávněna, zdědil jsem dle všeho po svém otci nejen bystrého, přemítavého a hloubavého ducha, nýbrž i zvrhlost paměti, která se v různých obdobách mého života také různě jevívala.

V letech dětských a jinošských, kdy jsem daleko méně přemítal a paměť svou různým způsobem cvičil, byla také nejen věcná, nýbrž

i slovní paměť moje čilejší a mívala mnohdy snad i převahu nad soudností; později, když v zralejším věku ustoupilo učení se z paměti do pozadí a místo jeho zaujalo skoro výhradně přemítání všeho možného druhu, bystřila se vždy více soudnost a duch můj nabyl takové převahy nad pamětí, že nejen slovní, nýbrž i věcná paměť bývaly mnohdy napjatým přemýšlením a řešením různých a závažných problémů tak dlouho v nečinnosti, že takměř úplně ochably, jako bych jich vůbec postrádal. A v této době stal se tak důležitý obrat v mém životě...”

„Ale jak souvisí vše to s etiopskou lilií, pane učiteli?“ přerušil jsem teoretizujícího starce, když opět učinil malou pomlčku, by si pooddechl.

„Zcela přirozeně,“ pokračoval kmet klidně, ba skoro již ledově. „V tu dobu preparoval jsem právě tuto květinu...“

Po těchto slovech zvedl etiopskou lilii, kterouž byl od okamžiku, co jsem mu ji podal, na kolenou držel, poněkud do výše a zadíval se na ni poznovu.

Ale tentokrát ji zvedl poněkud výše a dále od svých očí nežli poprvé, asi tak, jako mívají ve zvyku lidé dalekozrací, kdy chtějí něco přečísti, a poněvadž seděl obličejem proti oknu, padalo světlo kolmo na plochu papíru, na kteréž byly zbytky květiny úzkými proužky lepenky připevněny.

Avšak co to?

Ruka starcova se chvěje a klesá... Ba více ještě – tvář jeho se rumění a zdá se, jako by starce pojímala závrať.

„Probůh, co je vám, pane učiteli?“ zvolal jsem.

„Nic, nic!“ vyrazil ze sebe namáhavě stařec. Zruměněná tvář jeho náhle zbledla, třesoucí se ruka, která byla s etiopskou lilií na kolena klesla, zvedá květinu poznovu do výšky proti světlu, a stařec upírá zrak svůj na květinu vytřeštěně...

Avšak hned poté klesá třesoucí se ruka zase malomocně na klín, jako by držela tíži, s kterouž není... a opět polil ruměncem vráskovitou tvář kmetovu...

„Probůh, pane učiteli, co je vám?“ opakuju úzkostlivě, neboť chování se starcovo bylo vskutku povážlivě.

„Nic – nic!“ odpovídá stařec monotónně dutým, skoro hrobovým hlasem, a zvedna třesoucí se levou ruku do výše, stírá si pot ze zachmuřeného čela.

Hned nato zvedá zase pravou ruku, v níž drží křečovitě podlepený půlarch papíru s etiopskou lilií.

Tentokráte třese se nejen ruka, nýbrž celé tělo; prsa starcova mocně pracujou, žíla na čele a tepny na skráních nabíhají... Zvedl však ruku jen asi na píd' vysoko – nato klesla ruka i s lilií zase do klína, jako by se byla marně pokoušela zvednouti tíži několika centů...

Stařec chtěl povstati z lenošky; ale sotva se poněkud nadzvedl, sklesl zase skoro bez vlády nazpět.

Několik vteřin panovalo trapné mlčení.

Nevěda, co o počínání kmeta souditi, sledoval jsem každé jeho hnutí, jsa připraven přispěti mu okamžitě ku pomoci, kdyby snad klesal.

Stařec však nezůstal seděti. Drže v pravé ruce křečovitě půlarch papíru s etiopskou lilií, hledal cosi levou rukou v náprsní kapse.

Po chvíli nalezl, co byl hledal – pouzdro se svými okuláry... A zatím, co na okamžik pustil lilií z ruky a brejle si nasazoval, vyrazil ze stísněných prsou slova:

„Vodu! Probůh, trochu vody!“

Vyskočil jsem a rozhlédna se kolem, zdali tu někde není trochu vody – slyšel jsem dutě pronesená další slova starcova:

„Přiražte – stolek ke mně – blíž!“

Mezi tím, co sestřenec přitahoval u okna stojící stolek blíže k lenošce starcově, vyrazil jsem z pokojíku do kuchyně, kde jsem nalezl v láhvi trochu vody.

Vrátiv se, spatřil jsem, že mapa severní duté polokoule oblohy noční, která ležela na stolku, leží na zemi a na stolku že leží etiopská lilie...

„Vodu! Vodu!“ volal stařec chvějícím se hlasem.

Rychle jsem přistoupil a podával mu láhev; ale chvějící se ruka starcova láhev neudržela.

„Vchrstněte trochu – vody – na květinu!“ vyrazil ze sebe kmet trhavě.

Učinil jsem po jeho přání.

Stařec zvedl květinu poznovu do výše tímže způsobem jako poprvé a udržel ji několik vteřin ve výši, takže ji mohl proti světlu pozorovati.

„Ano, ano – nemýlím se – nemýlím!“ vyrazil ze sebe hlasem, v němž se zachvívala bezměrná radost, a ruka s květinou klesla na stůl.

„Ale probůh, pane učiteli, co jest vám? Čím vám můžem přispěti?“ optal jsem se.

„Ničím – ničím!“ zní odpověď opět dutým, skoro hrobovým hlasem, a stařec upírá vytřeštěný zrak svůj na květinu před ním na stolku ležící.

Náhle, jako by si byl něco připamatoval, vzkřikl:

„Nějaký šátek – nebo hadr!“

Ale nežli jsem mu podal šátek, jenž ležel opodál na hromadě knih, obrátil stařec půlarch s květinou; nato vzav podaný mu šátek, pravil s chvatem:

„Vchrstněte trochu vody – na rubní stranu květiny a – navlhčte mi šátek...!“

Uposlechl jsem.

Stařec přešel pak několikráte třesoucí se rukou, ale opatrně mokrým šátkem po rubní straně půlarchu a zvedl květinu zase trochu do výše proti světlu.

„Vidíte!?“ vyrazil ze sebe.

Slovo to znělo však spíše jako zaúpění.

„Vidíte!?“ opakoval tímže tónem, když jsem hned neodpovídal, drže s napětím veškerých svých sil květinu ve výši.

„Co? Kde?“ ptám se.

„Zde – zde – na papíru, kterým jest etiopská lilie podlepená,“ dí trhavě stařec.

„Ty hieroglyfy?“ ptám se.

„Ano, ano – ty číslice...“

„Které?“

„Zde – na lilii – na papíru, kterýmž je podlepená...“

Teprve nyní pohlédl jsem pozorněji na zvlhlý a nyní poněkud průzračný půlarch papíru, na němž byla květina připevněna, a shledal, co jsem byl vlastně již před několika měsíci, když jsem byl květinu tu se svým sestřencem v herbáři svém našel, že jest první svrchní půlarch podlepen jiným papírem, jehož rub je popsán skoro samými číslicemi.

„Vidíte!“ opakoval stařec po malé chvíli, klada květinu zase na stolec.

„Vidím – jakési číslice,“ dím, nemoha si ani nyní ještě chování starcovo vysvětliti.

„Ano – ano – číslice – osudné – zázračné číslice...“ vyrazil stařec jásavě ze sebe, ale já sot jeho podobal se opět jen zaúpění...

„Posud ničeho nechápu, pane učiteli!“ dím na to.

Učitel neodpověděl.

Dle všeho byl se ze svého leknutí nebo radosti své poněkud vzpamatoval; počaltě nyní opatrně odlepovati zvlhlý spodní půlarch papíru, kterýmž byl vrchní podlepen.

Ruce se mu sice posud třásly; ale zanedlouho přece se mu podařilo odlepiti asi třetinu půlarchu. I obrátil květinu a sotva byl nyní pohlédl na odlepený papír, vyrazil ze sebe takměř jásavý výkřik radosti.

„Ano – ano – mám své tajemství!“ zamumlal po malé chvíli a tvář jeho zářila nevýslovnou radostí.

Několik okamžiků díval se upřeně na číslice na odlepené části půlarchu, jako by zkoumal, zdali s něčím souhlasí. Nato prudce vstal; ale zavrávorál a musil se chytiti za okraj stolku.

Tentokrát však vbrzku se vzpamatoval... zůstal chvíli státi, jako by byl na rozpacích, co počítí; pak úpěnlivě zahořekoval:

„Ach, bože – bože – co se to se mnou děje...? Sním nebo bdím – nebo šlím...?“

Zároveň zakabonila se před několika okamžiky ještě bezměrnou radostí zářící tvář, jako by byla duši jeho zachmuřila myšlenka nejtrpčí, zoufalá.

Bylo-li chování se stařečkovo samo o sobě podivným, bylo toto střídání se nejistoty, pochybnosti a trapného napětí s úplnou, jásovou jistotou, toto rychlé, nezprostředkované střídání se radosti se zármutkem a bolestí od prvního zásvitu až po zcela zřejmý, neklamný projev přímo nepochopitelným; slovem, stařec zdál se býti na mysl pomaten, neboť to množství drobných a různě seskupených číslic s různými algebraickými formulkami a připojenými abreviaturami rozmanitých poznámek, jež jsem byl na odlepené části půlarchu zpozoroval, nemohly býti po mém náhledu příčinou tak prudkého, ba bouřlivého a zároveň tak úžasně měnivého hnutí myslí, jež stařec jevil, a musilo zde tudíž býti zcela jiných pohnutek a příčin, o nichž jsem neměl pro okamžik ani nejnepatrnějšího tušení.

Několik okamžiků zůstal stařeček se zakaboněnou tváří a se svěšenou hlavou státi; pak přelétl zase tvář tu lehký úsměv radosti a hned poté kmet zajásal:

„Ne – ne – už není žádné pochybnosti více!“

Nato obrátiv se ke mně, pravil tónem poněkud klidnějším:

„Ach, odpusťte – odpusťte, že si takto počínám...! Překvapení bylo tak náhlé... Tušení vašeho sestřence, že spočívá v těchto suchých ohryzených lístcích a v těchto zvadlých, špinavě žlutých květech etiopské lilie zázračná síla, kterouž možno lidské hoře, byť sebebezměrnější, utišiti, nebylo pouhým tušením...“

„Jak to, pane učiteli?“ optal jsem se.

Avšak otázka má dala, jak se zdá, myšlenkám kmetovým zcela jiný směr.

„A já tu mohu státi,“ zvolal tónem elegickým, „a nezvěstovati to duši, která v širším světě jediná může pochopiti dosah takměř zázračného odhalení?“

Poté sebou prudce pohnul a drže etiopskou lilii křečovitě v pravici, vrávoral nejistým krokem ke dveřím, vedoucím do druhé jizby, v kteréž jsme jej byli o svém příchodu zastali.

Nespouštěje z něho očí, byl jsem připraven přispěti mu okamžitě ku pomoci, kdyby vůbec nějaké pomoci potřeboval.

Dovrávorav ke dveřím, vzal stařec třesoucí se levou rukou za kliku a otevřel. Ale v témže okamžiku, kdy pohlédl do druhé jizby, vydral se mu z prsou nesrozumitelný výkřik skoro zoufalé bolesti.

Zavrávorav a pustiv etiopskou lilii, byl by klesl na zem, kdyby se nebyl zachytil dveřejí.

V mžiknutí oka přispěl jsem mu ku pomoci.

Stařec pomalu a namáhavě se shýbl a zvednuv lilii ze země, pravil přitlumeným hlasem:

„Děkuji vám...! Nepotřebuju vaší pomoci... Jsemť zdrcen... Teprve v tomto okamžiku jsem si připomenul, že jsem – opuštěn...“

Nežli jsem odpověděl, popošel stařec, vrávoraje několik kroků kupředu.

Zůstal jsem na prahu státi, kdežto sestřenec, kterémuž bylo chování starcovo rovněž tak podivným jako mně, zůstal, nevěda patrně, co počíti, u okna, kde jsme byli seděli.

Asi uprostřed jizby se stařec zastavil; pak učinil ještě několik matných kroků kupředu až do pozadí, kde byl jakýsi výklenek zastřen sněhobílými portiérami s purpurovými třásněmi. Zde zvedl ruku, by portiéry rozhrnul, ale nerozhrnul jich úplně, nýbrž jen porozhrnul... V témže okamžiku zavrávorav poznovu a sklesl dříve, nežli jsem mu mohl přispěti ku pomoci, na zem...

V mžiknutí oka byl jsem u něho. Polokleče ležel na zemi, drže levou rukou jednu polovici portiéry – byltě patrně omdlel.

Snažil jsem se jej zvednouti a při prvním pohnutí těžkým tělem kmetovým rozhrnula se portiéra, kterouž kmet držel v levé ruce, úplně.

Spatřil jsem lože a na něm – mrtvolu mladistvé dívky.

Ležela naznak a byla přikryta bílým, průsvitným šatem, kterýmž bylo lze rozeznati obrysy nahého, neobyčejně útlého, ba suchoučkého těla.

Tvář její, neobyčejně jemných tahů, byla bílá jako kararský mramor a jenom na lících, protkaných jemnými modravými žilkami, skrope-na několika drobnými pihami. Směle vyklenuté čilko, úzké, pevně sevřené zmodralé rty, hustý tmavý vlas, splývající po obou stranách na prsa, a velká, poněkud namodralá víčka očí – vše to mělo i nyní v úplné ztuhlosti tahů výraz nezměrné dobroty a laskavosti...

Mohl jsem však jen několik okamžiků věnovati pohledu na mrtvou dívku; stav starce vyžadoval nevyhnutelně rychlé pomoci.

Snažil jsem se starce nadzvednouti a vztyčiti; ale těžké jeho tělo, jsouc úplně bez vlády a úplně nepoddajné, dalo se toliko nadzvednouti, a skleslo zase k zemi.

Nezbylo mi nežli zavolati sestřence, kterýž byl zůstal v první jizbě, by mi pomohl. Zavolal jsem jej jménem.

Mladík však se neozval. V témže okamžiku se mi zdálo, že slyším z druhé jizby drobný krok a úsečnou výměnu několika slov, jako by se byl sestřenec někoho na něco ptal a tento trhavě odpovídal.

Naslouchám pozorněji; ale neslyším ani nejnepatrnějšího šelestu, tím méně nějakého hlasu.

Opětuju tudíž své volání hlasitěji nežli poprvé.

Nyní se sestřenec sice ozval; hlas jeho zněl bolestně a nesrozumitelně; zdáloť se mi, jako bych byl zaslechl slova: „Odpust', strýčku – nemohu...“

„Ale probůh, Hugo, přispěj mi přece ku pomoci!“ volám potřetí ještě hlasitěji.

Sestřenec opět neodpovídá.

Nezbylo mi než položit starce, jež jsem byl držel pod pažím, opatrně na zem a pospíšiti do druhé jizby pro sestřence. Učinil jsem tak v několika vteřinách. Ale octnuv se na prahu, byl jsem překvapen neočekávaným výjevem.

Sestřenec stojí u okna s nějakým lístkem, jež byl dle všeho právě četl. Tvář jeho jeví výraz zděšení; čelo je svráštěno, rty zmodralé, oko vytřeštěno...

Před sestřencem stojí neznámý, asi třináctiletý hošík...

„Probůh, Hugo, co se ti stalo?“ vzkřikl jsem spěchaje k sestřenci.

„Hned – hned!“ odpovídá zmateně, nevěda patrně, co jsem byl pronesl.

„Co se stalo? – Mluv!“ opakuju, když jsem se byl u něho octnul.

Teprve nyní se poněkud vzpamatoval.

„Hned – hned ti vše povím – strýčku!“ odpověděl trhavě, aniž by se byl na mne podíval.

Zároveň mi podal lístek, jež držel v ruce.

Poznal jsem písmo sestřencovy Otilky. Psalát' mu tužkou a písmem nejistým, aby jí prominul, že, nechtějíc ho znepokojiti, líčila mu v posledním lístku svém stav svůj jen jako chorobu pomíjející; mimo nadání že stav její se zhoršil – aby ji tudíž bez odkladu navštívil – a hoch, kterýž mu dodá lístek, že jej dovede...

Mezi tím, co jsem lístek ten četl, vyslechl jsem následující trhanou rozmluvu mezi sestřencem a neznámým hochem.

„Ale probůh, kdy jsi lístek dostal?“ optal se sestřenec.

„Dnes časně z rána,“ odpovídá hoch.

„V kolik hodin?“

„Asi v pět.“

„A proč jsi mi ho nedodal bez odkladu?“

„Běžel jsem hned – ale v lékárně jste nebyl... Pospíšil jsem do vašeho bytu. – Tam mi řekli, že jste v lékárně... Běžel jsem zas do lékárny – ale tam nikdo nevěděl, kam jste šel...“

„A mluvil jsi s Otilkou?“

„Nemluvil.“

„A kdo ti dal lístek, abys mi jej doručil?“

„Milostpán – poslal mi jej po mé matičce, která u něho posluhuje. Matička má nebyla po celou noc doma – slečinka stůně...“

„Ale jak jsi mne našel?“ ptá se sestřenec neobyčejně chvatně dále.
„Kdo ti řekl, že jsem zde?“

„Nikdo.“

„A jak přicházíš sem?“

„Chtěl jsem lístek vrátit a říci, že vás nemohu najít...“

„Vrátiti lístek,“ opakoval sestřenec chvějícím se hlasem... „A zde – zde!“

„Ano.“

„Otilka je tedy zde?“ vyrazil sestřenec ze stísňených prsou a zrak jeho těkal plaše po bizarní komnatě...

Teprve nyní se mi zdálo, že chápu aspoň poněkud děsný stav věcí. Nepozbyv přítomnosti ducha, uchopil jsem sestřence za ruku, řka:
„Ale probůh, hochu, utiš se přec! Vždyť...“

Nedořekl jsem.

Sestřenec se prudce obrátil a se slovy: „Kde – kde je má drahá Otilka?“ pospíšil ke dveřím druhé jizby.

Na prahu zůstal okamžik státi. Nežli jsem za ním pospíšil, vrazil do jizby a v okamžiku, kdy já se octnul na prahu, stál již u lože a hned nato sklesl se zoufalým výkřikem na mrtvou dívku – – – – –

Musím se přiznati, že poslední výjevy působily i na mne, člověka zdravých a tuhých nervů, se zdrcující náhlostí živelních pohrom.

Vyjítí sobě k ukojení skoro dětinsky bláhové zvědavosti sestřencovy na návštěvu staříckého učitele a býti mimo nadání svědkem tak vážných scén, jichž důslednosti nedaly se ani tušiti, nebylo by zajisté zůstalo na mne bez hlubokého dojmu, kdyby vše, co jsem byl právě vypravoval, bylo se týkalo osob cizích a neznámých a bylo se stalo zcela předvídaně.

Avšak zde dělo se vše tak nepředvídaně a zdánlivě beze všeho zprostředkování, že počal jsem teprve v posledním okamžiku poněkud tušiti organickou souvislost zdánlivých, katastrofu předcházejících nesrovnalostí; ale o pravých příčinách přece jsem neměl ani tušení.

Kritický stav věcí však nedovoloval dlouho přemítati ani o následcích, tím méně o příčinách.

Chvilí jsem zůstal jako v strnutí, nevěda, co počíti; pak jsem si připomenul to a ono, co bylo právě předcházelo a co by mohlo následovati, a zanedlouho nabyl jsem zase aspoň oné duchapřítomnosti, které bylo v tomto případě nevyhnutelně potřebí.

Nakloniv se k sestřenci, bych se přesvědčil o jeho stavu, shledal jsem, že sice duševně nevýslovně trpí, ale že není pro jeho zdraví tělesné pro okamžik žádného nebezpečí.

Obrátil jsem tudíž pozornost k omdlelému starci. S napětím veškerých svých sil dovlékl jsem jej na pohovku a poslav neznámého mi hochu, kterýž byl sestřenci přinesl osudný lístek, pro lékaře, jal jsem se stařečka křísiti.

Veškeré namáhání mé však bylo marné. Vetchý, a přece neobvykle houževnatý organismus starcův odolal veškerému mému úsilí, kterýmž jsem se snažil životní sílu znovu probuditi, a teprve když asi po půl hodině dostavil se lékař, podařilo se mu po delším namáhání a po upotřebení všech prostředků, jež má věda lékařská k účelu tomu k dispozici, stařečka vzkřísiti.

Jakmile stařec otevřel poprvé oči, odnesli jsme jej do předního pokoje a položili tam na jeho prosté lože. Když byl ještě několikrát oči pootevřel a několik nesrozumitelných slov zablábolil, pohřžil se v tvrdý spánek.

Mezi tím, co lékař kmeta křísil, vypravoval jsem mu v stručnosti, co a jak se bylo přihodilo.

Pravou příčinu starcova nápadného chování a rozčilení, jež pak mělo omdlení za následek, arci jsem udati nemohl; ale zdálo se mi,

že prvý zárodek dlužno hledati v úmrtí sestřencovy milenky, dle všeho kmetovy příbuzné a jediné bytosti, která s ním v posledních letech sdílela slasti a strasti života, a mimo to v odhalení nějakého radostného tajemství, jež bylo v souvislosti s etiopskou lilií, kterou jsem byl starci před lety odcizil a nyní vrátil.

Dva tyto momenty lékaři prozatím dostačily.

Učinil dle toho svá opatření, nařídil, aby nebyl stařec vyrušován a později, až procitne, by nebyl nijak drážděn připomínáním toho, co se bylo událo.

Znaje poněkud poměry starcovy a věda, že jest nyní úplně opuštěn, požádal mě lékař, bych starce, možno-li, aspoň po několik hodin ještě neopouštěl a bude-li po procitnutí dosti silen, abych jej vyvádil na procházku a snažil se dáti myšlenkám jeho jiný směr.

Přislíbil jsem, že tak učiním a lékař odešel.

Zatím byl se také sestřenec poněkud vzpamatoval.

Rána, kterouž mu byl osud právě v plná prsa zasadil, nemohla býti krutější a bezcitnější; ale i zármutek lidský má svůj přirozený „protijed“, slzy, kterýmiž se mírní mnohdy i nejpálčivější a zdánlivě nesnesitelné účinky hoře a bolesti.

Sestřenec, hořce se rozplakav, nalezl v tom aspoň poněkud úlevy, a když se byl povoláný lékař dostavil, seděl ubohý hoch u lože své „sladké Otilky“, drže studenou ručku její ve své a dívaje se v ztuhlé její tahy se zaroseným okem sice, ale přece již s výrazem jakési rezignace ve tváři.

Věda, že v takových případech každá útěcha spíše bolest jitrí, než by ji konejšila, zůstavil jsem ubohého hochu jeho zármutku a nechav dvěře, vedoucí z prvního pokoje do druhého, otevřeny, bych sestřence aspoň viděl, usedl jsem opodál lože spícího kmeta a zadumal se.

Duší mojí vířily různé myšlenky a bylo mi jaksi mrazivě nevolno.

Ještě nikdy nebyla mi moje otupělost tak nápadnou jako tentokráte a poprvé v životě svém jsem litoval, že posavadní zaměstnání

mé, poskytnuvši mi v chladném, analyzujícím rozumu protiváhu proti vlastním mým bolestem, bylo mě zároveň učinilo u valné míře necitelným k zármutku a hoři cizímu.

Duše má byla strážlivá; mohl jsem chladně přemítati o předcházejících zdrcujících případech, jichž jsem byl očitým svědkem; ale právě proto, že jsem mohl i nyní ještě tak chladně a strážlivě o všem přemýšleti, zastesklo se mi, jako až dosud ještě nikdy, po citu, byť i bolestném...

Zanedlouho ustoupily však myšlenky ty myšlenkám jiným a vbrzku počal jsem výhradně jen přemítati o souvislosti, v jaké asi může býti etiopská lilie s podivným chováním a tak nápadným rozčilením staříčkého učitele.

Připomenul jsem si všechny důležitější momenty a vůbec vše, co by bylo mohlo záhadu tu aspoň poněkud objasnit; ale výsledek chladného přemítání byl zcela imaginární: pouhá domněnka, že jest zde ve hře jakési tajemství, o němž může jen stařec sám podati vysvětlení.

Tak uplynuly asi dvě hodiny.

Poledne bylo už dávno minulo a já posud seděl na témže místě, dívaje se občas na spícího starce, občas pak otevřenými dveřmi do druhého pokojíku, kde sestřenec posud seděl nepohnutě u lože své mrtvé milenky.

Stařec dýchal obtížně; často sebou pohnul a občas také cosi zamumlal; spaltě nepokojně.

Posléze se mi zdálo, že se probouzí. Vstav, přiblížil jsem se k loži a upřel zrak svůj na kmeta. Ležel právě naznak a tvář jeho jevila nepokoj. Po několika vteřinách pootevřel oči, ale hned je zase zavřel, a pravá ruka jeho přejela nemotorně po houni, kterouž byl přikryt, jako by něco hledal.

Zanedlouho vydral se z prsou jeho hluboký vzdech; oči se poznavu otevřely, ale zůstaly již otevřeny; pravá ruka přejela tentokráte několikrát po houni a ústa se pohnula, jako by něco šeptala; ale nezaslechl jsem než hluboké zaúpění.

Několik vteřin poté stařec sebou pohnul, jako by se chtěl vztyčiti; ale nemohl, a mezi tím, co pravice jeho poznovu makala po houni, pronesl první srozumitelná slova:

„Kde je – lilie?“

„Bud'te bez starosti, pane učiteli,“ dím přitlumeným hlasem. „Lilie je v bezpečí.“

„V bezpečí?!“ zamumlal stařec a s napětím veškerých sil vztyčil se napolo na loži.

Zrak jeho těkal nedůvěřivě kolem, až utkvěl na podlaze v druhém pokojíku, kde etiopská lilie u lože s mrtvou dívkou ležela.

„Tam – tam!“ vyrazil ze sebe kmet.

Současně zvedl třesoucí se ruku poněkud do výše, jako by chtěl ukázati, kde květina leží, ale těžká ruka sklesla hned zase na houni a zrak starcův zůstal vytřeštěně upřen na lilii.

Beze slova vešel jsem do vedlejšího pokojíku a zvednuv květinu, přinesl jsem ji starci.

Vztáhl po ní kostnatou, třesoucí se ruku svou, jako bych mu podával nejyzácnější klenot; chvíli ji držel v ruce, načež ruka i s květinou sklesla skoro bez vlády na příkrývku, a stařec, kterýž byl několik okamžiků napolo v loži vztyčen, sklesl zase nazpět.

Zůstal ležeti bez pohnutí s přimhouřenýma očima, maje pravou ruku položenu na zvlhlém papíru, na němž byla květina připevněna. Výraz tváře starcovy jevil již nejen poměrný klid duše, nýbrž i jakési mírné, sotva pozorovatelné osvěžení, patrný to následek právě předcházejícího spánku.

Nevyrušil jsem kmeta z jeho dumání nebo polodřímoty a zůstav klidně státi opodál lože, nespouštěl jsem zraku z jeho tváře.

Asi po čtvrt hodině otevřel kmet přimhouřené oči úplně a obrátiv hlavu ke mně, připomenul:

„Ani byste neuvěřil, že vše – co právě předcházelo – zdálo se mi býti pouhým snem...“

„A cítíte se býti volnějším, pane učiteli?“ ptám se, přistupuje k loži.

„Volnějším sice ne – zdát se mi doposud, jako by mi ležel balvan na prsou; ale klidnějším, skoro tak klidným, jako jsem býval za dnů nezkaleného štěstí.“

Po těchto slovech stařec, jak se zdálo, namáhavě se vztyčil; ale jsa vztyčen, zdál se býti rovněž tak při síle jako před osudným rozčilením, jež mělo omdlení vzápětí. Odhrnul aspoň přikrývku a otočiv se na loži, spustil nohy přes pelest... a zůstal tak několik okamžiků seděti.

„Nebylo by snad lépe, pane učiteli,“ dím, „abyste si ještě nějaký čas odpočinul...“

„Ne, ne!“ vpadl mi stařec do řeči. „Mně netřeba odpočinku!“

Poté se postavil na nohy. Zavrával sice, ale přece již při prvním jeho kroku jsem pozoroval, že není tak daleko slab, jak se zdálo.

Přes to naléhal jsem na něj, aby si ještě ulehl neb aspoň usedl; leč stařec, drže neustále etiopskou lilii v pravé ruce, přešel mlčky několikrát po pokoji, jako by mi chtěl dokázati, že skutečně žádného odpočinku nepotřebuje, načež popošel až k oknu, kde stála jeho lenoška, a usedl do ní.

Následoval jsem jej a usedl na tutéž židli proti němu, na kteréž jsem byl dříve seděl. Jsa pamětliv rozkazu lékařova mlčel jsem, nechtěje ni slůvkem starci připomenouti, co předcházelo.

Také stařec drže lilii na klíně, chvíli mlčel; načež mlčení sám přerušil, řka:

„Podivno, že i člověk tak chladný a střízlivý, člověk, který už se nalézá na pokraji hrobu a ví, že snad již v několika dnech nebo týdnech přestane navždy mysliti jako já, může se ještě tak dětinsky bláhově rozčlíti a sice pro věc, kterouž by u každého jiného pokládal skoro až za ješitnost...“

Slova ta byla mi temna; ale přes to, že dráždila v nemalé míře moji zvědavost, přemohl jsem se a místo odpovědi pronesl jsem jen ledabylou frázi, bych dal myšlenkám kmetovým jiný směr.

Zdá se, že stařec úmysl můj prohlédl.

Lehýnký úsměv aspoň přelétl jeho tvář a místo odpovědi na moji frázi musil jsem vyslechnouti tato slova:

„Především musím vás prositi za prominutí, že choval jsem se, když jste vstoupili, i později, tak podivně.“

„Já ničeho nepozoroval, pane učiteli,“ zalhal jsem, maje na zřeteli lékařův rozkaz.

Stařec po těchto slovech přísně, ba káravě na mne pohlédl a po malé pomlčce pravil:

„Není třeba, milý příteli, byste myšlenky mé z jakékoli příčiny sváděl na jiný předmět. Jsemť zvyklý mysliti nepředpojatě.“

Nerad dávám se čímkoli ukolébávati v příjemný nějaký prelud; nic mi nebylo a posud není tak protivné jako zbabělé vyhýbání se pravému stavu věcí neboli jinými slovy obcházení a zahalování trpké nějaké pravdy.

Jako jsem bez reptání skoro po čtyřicet roků snášel nejkřutější ránu, kterouž kdy tak zvaný osud některému člověku vůbec byl zasadil, rovněž tak dovedu i nyní na pokraji hrobu zcela klidně dívati se smrti v tvář a dovedu podobně klidně rozbírati kteroukoli tak zvanou neodvratnou ránu osudu, byť byla sebetrpčí a bolestnější.

Jsemť od mládí povahy houževnaté a prodlením let byla se povaha moje tak otužila, že nevím, jaký jiný případ kromě oněch, jež se byly udály před vaším příchodem a bezprostředně po něm, mohl by mne ještě vzrušiti...“

Stařec byl tentokráte mluvil neobyčejně klidně. Avšak ani tato jeho slova nepřispěla ničím k rozřešení záhadného případu, s kterýmž byla etiopská lilie dle všeho v tak úzké souvislosti.

Počínal jsem sice v starci opět poznávati tu zajímavou, klidnou, kontemplativní povahu myslitele, jaká mi tanula vždycky na mysli, kdykoli jsem si připomenul muže toho co svého učitele; ale přesto bál jsem se přece jednati proti rozkazu lékařovu a rozpřádáním hovoru o jitřivém předmětu mysl starcovu dráždit.

Mlčel jsem tudíž, ačkoliv mi bylo mlčení v nemalé míře trapné.

Po malé přestávce ujal se však slova učitel sám.

„Skoro se mi zdá,“ pravil konejšivým tónem, „že se vás slova má nemile dotkla; ale promiňte upřímnosti starého pedagoga, kterýž přes všechno úsilí své nemůže se vpraviti v tón a způsob chování, jež činí člověka příjemným společníkem. Dlouholetý samotářský život můj učinil ze mne člověka skoro až drsného a příkrého. Připomeňte si jen okamžik, kdy jste vstoupili. Vímtě, že choval jsem se k vám nevlídně a že bych vás byl bezmála odpudil... A přece jsem vaši návštěvu čekal – vlastně návštěvu vašeho sestřence...“

„Jak to, pane učiteli?“ uklouzlo mi, ačkoli jsem souvislost toho tušil.

„Byl mu zaslán dnes časně zrána k mé radě lístek, aby nás navštívil,“ odpověděl stařec. „Nadál jsem se tudíž najisto jeho návštěvy, ale nenadál jsem se, že dostaví se pozdě. Dle všeho nebyl mu lístek doručen včas a katastrofa, ačkoli mnou dnes v noci již každým okamžikem očekávaná, nadešla o dvě nebo tři hodiny dříve.“

A právě tak, jako jsem se před několika dny na jeho návštěvu těšil, děsil jsem se jí dnes v noci a časně zrána, když jsem věděl, že přijde již, jen aby spatřil nejmilejší bytost buď v posledním tažení nebo už mrtvou... Učinil jsem sice hned po katastrofě vše, co jsem uznal za nutné, by sestřenec váš, až se dostaví, hned nezpozoroval, co se bylo událo, a chtěl jsem jej na strašnou pro něj zprávu, kterouž jsem mu měl zvěstovati, dříve opatrným způsobem připravit; ale když jste konečně vstoupili, byl jsem přece v rozpacích, jak se zachovati.

Tím vysvětlíte si také nemotorné mé chování, když jsem zpozoroval, že díváte se na krvavou skvrnu na podlaze.

Báľ jsem se, že může býti předčasně vyzraženo, že byla sem před vámi zavítala smrt, aby po krátkém boji ukončila život bytosti, která byla idolem vašeho sestřence...

Poslední zápas její nebyl těžký; slaboučký tělesný organismus její neměl síly, by se dlouho vzpíral konečnému rozkladu – několik vteřin trvajícím chrlením krve, pak všeobecná ochablost při úplném

vědomí a zanedlouho znenáhle ubývání sil, agonie a posléze usnutí navěky... Pouhý, sotva slyšitelný vzdech byl poslední známkou hasnoucího života – pak následovala povlovně strnulost...

Díval jsem se na tento poslední zápas nejdražší bytosti, jako bych se díval na vadnoucí růži. Když však jsem později položil ruku svou na vychladlé již čílko a pocítil ledovost – zachvěl jsem se a výkřik bolesti vydral se mi z prsou...

Po celou dobu posledního zápasu bylo se mi zdálo, že tajemný proces umírání a konečný jeho výsledek, smrt, nejsou pro mne tím, čím je byl předsudek učinil pro statisíce jiných; ale když byl zápas ten ukončen, když objevil se jeden ze symptomů, jež ukončení to provázejí, seznal jsem, že přece ještě nejsem dostatečně obrněn proti předsudku, z něhož se rodí hoře a bolest nejpálčivější...“

Slova ta pronesl staříčkový učitel klidně sice, ale přece s nádechem zádumčivosti, což mi bylo důkazem, že duševní stav jeho není sice ještě normální, ale že přece netřeba se již obávati prudkého rozčilení myslí, jež by mohlo míti nebezpečné následky vzápětí. Jsa však pamětliv rozkazu lékařova a zároveň vlastních slov kmetových, kterýmiž mne byl pokáral, když jsem chtěl rozmluvě dáti jiný směr, setrval jsem v mlčení.

Také učitel chvíli mlčel, načež připomenul:

„Nebyl jste nikdy svědkem umírání?“

Přisvědčil jsem prostě kývnutím hlavy a slůvkem „Ano“.

„A nenapadlo vás nikdy, že poslední zápas, byť sebebolestnější a krutější, přece bývá mnohdy nepoměrně kratší a snesitelnější než nesčetná duševní a tělesná utrpení, jež v nejrůznějších podobách činí mnohdy člověku život přímo břemenem? Nenapadlo vás, že bývá člověku mnohdy smrt vykoupením, že znamená proň ukončení hrozného, bolestného zápasu, ve kterémž byl z tisícerych ran krvácel, ve kterémž mnohdy v nesnesitelných bolestech vlastní život proklínal?“

Maje za to, že soudí kmet o smrti jakožto o vykupitelce z útrap a bolestí a domnívaje se, že přisvědčím-li, přispěju poněkud ku zmírnění jeho hoře nad úmrtím milené bytosti, připomenul jsem:

„Máte pravdu, pane učiteli; podobné myšlenky mě často napadly.“
„A přece není a nemůže býti smrt ani odměnou, aniž jakýmkoli trestem,“ ujal se učitel rychle slova, „jak ji předsudek lidský pojímá. Smrt jest prostě zakončením života, a zbaví-li někoho muk a trápení, vyrve-li jiného z rozkoší a radovánek, stihne-li člověka vzorného, poctivého a ctnostného, kterýž by byl jen dobré konal, nebo padoucha, jenž by byl po celý další život svůj jen zlo rozséval a rozvoji lidskému daleko více uškodil, než by mu bylo tisíc poctivců prospělo – vše to na podstatě smrti pranic nemění.“

Smrt násilná nebo přirozená – necht' chorobou nebo marasmem přivozená – je přes všechny své různosti vždy jen ukončení života: organismus byl prostě pozbyl nutných podmínek k životu a rozpadá se v prvky... Tot' vše...! A přece jak nekonečná řada předsudků víže se na tento prostičký a zároveň přirozený proces přírodních sil, jež v živém organismu působí! Naivní mysl prostého lidu, filozofové, teologové, umělci, básníci všech věků snažili se odhaliti tajemnou roušku smrti po svém způsobu nebo ke svým výlučným účelům a není tudíž divu, že skoro každý národ a každý věk, že každá víra a každý filozofický systém, že každý umělec a básník, ba každý myslitel měl nebo má svůj vlastní názor o smrti.

Prodlením let ovšem se tyto názorové u národů vzdělaných více méně vykrystalizovali; ale přes to vše panuje i za našich dob i u národů nejvzdělanejších bezpříkladný zmatek pojmů.

Jedni, kdož věří v život záhrobní, pokládají smrt za anděla, jenž stírá z člověka hnusné a hříšné prý roucho pozemskosti a zbaviv jej útrap a strastí pozemských, otvírá nesmrtelné duši brány života věčné slasti a blaženosti... Jiní, kdož nevěří v život záhrobní, vítají smrt jakožto vysvoboditelku z útrap a bolestí, jež člověka v životě pronásledují; a netají se útrpně zádumčivou radostí, když byl mučený ubožák konečně zbaven trápení... Jedni pláčou a hořekují nad smrtí, jiní s rezignací snášejí trpkost nebo hoře, jež v duších zůstává; jedni klnou, jiní zase blahořečí osudu nebo božství, že

bylo toho neb onoho života zbavilo; jedni odívají smrt ve vábné roucho přítelky a vykupitelky, jiní ji líčí barvami hnusnými, poukazující k odporným symptomům, které ji provázejí; jedněm jest andělem, jiným příšerou; ba mnozí jsou pevně přesvědčeni, že jest smrt trestem.

Sledujte lidskou mstivost, jak, usilujíc o ztrestání nenáviděného tvora, pokládá bezživotí jeho za nejvyšší svůj cíl, kteréhož může dosíci; zkoumejte tak zvanou lidskou spravedlnost, která domnívá se trestati nejhnusnější zločiny smrtí; analyzujte bezčetná umělecká a básnická díla všech věků a zhrozíte se, jak bezpříkladně liší se v nich názory o smrti od prostého názoru, jež byly moderní vědy tak přesně ustanovily.

A po dnešní den lpí se houževnatě na těchto tradicích; ba i tak zvaný vzdělaný svět by se vám prostě vysmál, kdybyste se od nich uchýlil. Po dnešní den jest tak zvaná tragická vina a tragické usmíření smrtí alfou i omegou nejvyššího druhu básnictví a po dnešní den pokládá se smrt za nejvyšší trest, za nejhanebnější zločiny a nejhnusnější padoušství. Smrtí i za našich dob rovněž tak usmíříš, jako učiníš zadost spravedlnosti – a přece není a nemůže býti smrt ani odplatou, aniž trestem, nýbrž jest a zůstane navždy prostým ukončením života...

Podtrhněte tradicionelní tuto bázi smrti mravouce a umění, postavte na místo různých těch názorů o smrti názor nejpřirozenější a způsobil jste jednu z největších duševních revolucí, která kdy lidského ducha k další činnosti osvěžila a vzpružila.

Odměňujte, co odměny zasluhuje, zaživa, a nikoli imaginérním životem nebo úplným klidem a pokojem po smrti; trestejte, co trestu zasluhuje, ale nikoli tímže způsobem, jenž jest dle jedněch odměnou, dle jiných ukončením lidských útrap; milujte živé a nehořkejte, když byli pouť svou dokonali; idolem vaším budiž lidskost, a smrt zaujme pak přirozené svoje stanovisko, z kteréhož nelze ji pokládati ani za odměnu, aniž za trest...!"

Stařec umlkl, ale hned nato podotknul:

„Promiňte, prosím, starému pedagogu, že tak často zabřídá v reflexe rázu pedagogického. Ale kdo jako já přivyknul i mysliti jen jaksi k účelům pedagogickým, nemůže než také tak mluvit. Odvykl jsem obyčejné rozmluvě skoro úplně a kdykoli s někým mluvím, nedovedu toho jako jindy a řeč má bývá vždy skoro pouhým monologem.“

Přiznám se, že měly reflexe starcovy za okolností, za kterýchž byly pronášeny, pro mne neobyčejný půvab.

Viděti před sebou vetchého stařečka, který, sám jsa jednou nohou v hrobě, před několika hodinami byl přítomen smrti nejmilejší bytosti a místo pláče, hořekování slyšeti jej tak klidně mluvit o smrti se zřetelem k všeobecnosti, mělo do sebe cosi tak konejšivého a zároveň povznášejícího, že nikdy nezapomenu na několik těch vzácných okamžiků, kdy jsem slovům jeho byl napjatě naslouchal.

Zdáloť se mi, jako bych poprvé v životě svém slyšel mluvit člověka, u něhož jest srdce a rozum v úplné rovnováze, člověka, jenž, pojmaje život právě jen tak, jak toho zasluhuje, neklame se ani předsudkem rozumu, tím méně předsudkem citu; slovem, jako bych byl slyšel mluvit člověka oné svrchované dokonalosti, o jakéž tak rádi sníváme a s kterou se tak zřídka v životě skutečném setkáváme.

Ký div, že zajímal mne muž ten u větší míře nežli dříve, dokud mi tanul ještě na mysli dle pouhých vzpomínek z mládí. Cítil jsem neobyčejnou duševní jeho převahu, a když umlkl, zdálo se mi, že při nejlepší vůli nedovedl bych nalézti podstatné námitky proti kterékoli větě, kterou byl pronesl. Setrval jsem tudíž i nyní v mlčení, jako dříve a teprve po několika minutách, když i stařec mlčení nepřerušoval, uznal jsem za vhodné ujmouti se slova.

„Zdá se, pane učiteli,“ pravil jsem, „že jste se jako muž častěji díval smrti v tvář...“

„Jako muž jen zřídka,“ odpověděl stařec; „za svého mládí viděl jsem ji však po několik hodin v nejrůznějších podobách kolem sebe

a od toho okamžiku bývala mi vždy méně děsnou, nežli bývá lidem, kteří ji neseznali na bojišti... Kdo neviděl řádit smrt na bojišti, neví, co je smrt v pravé podstatě, nezná její děsnou a medúzovitou tvář...”

„Už tomu dávno, není-liž pravda?“ podotknul jsem.

„Více nežli pětadesáté roků,“ odpověděl stařec temně.

„Patrně za válek napoleonských?“

„Ano,“ pokračoval stařec, „roku 1813 po bitvě u Drážďan, když francouzský generál Vandamme, postoupiv s třiceti tisíci muži až k Teplicům, snažil se couvající od Drážďan armádě spojenců vpadnouti do zad i do boku.“

Tenkrátě arci jsem neměl pro průběh války té skoro ani smyslu; věděl jsem jen tolik, že bojují tu Francouzi s vojskem rakouským, ruským a německým. Později arci jsem se dověděl více. Vandamme pronásledoval ruského generála Ostermanna přes Nollendorf a snažil se marně postavení nepřátel u Arbesau dobýti útokem.

Schwarzenberg poslal Rusům u Arbesau bojujícím posilu a dav dvěma rakouským divizím rozkaz postoupiti blíže k bojišti, snažil se Francouze v kotlinovitém údolí ze všech stran obstoupiti. Také Vandamme čekal na posilu, ale nedočkal se jí.

Tak rozzuřil se dne 30. srpna boj.

Vojsko spojenců dobylo útokem vršin, jež bylo levé křídlo Francouzů obsadilo; nicméně tito, ačkoli bez posily, necouvali a bili se jako lvi, až když o jedenácté hodině místo francouzských posil objevil se u Nollendorfu pruský sbor pod Kleistem a vpadl jim do zad.

Tak byli Francouzi ze všech stran obklíčeni a Vandammovi nezbylo nežli se prosekati.

Dal tomu přiměřený rozkaz; ale, jak známo, podařilo se to jen menší části jeho vojska; Vandamme s třemi generály a zbytkem vojska svého byl zajat.

Tak aspoň možno boj ten v největší stručnosti v nejhlavnějších rysech charakterizovati.

Vynecháte-li však jména armád, generálů a míst, kde bojováno, objeví se vám boj ten v celé své šablonovité metodě beze vší barvitosti a rázovitosti, a člověku skoro se zdá, že by průběh jeho mohl vyznačiti přímkami, křivkami a body zcela aritmeticky.

A přece – jak úžasná rozmanitost v podrobnostech!

Každá vesnička, každá vršina, každý dům, každý strom a keř, slovem, každé místo, o které nebo na jehož blízku bojováno, mělo tehdá svou vlastní fyziognomii; každá armáda, každý sbor, každý pluk, každé jednotlivé oddělení, ba každý muž, jenž se byl boje zúčastnil, vyniká z ohromné té spousty lidstva, koní a zbraní, z děsného toho chaosu hluku, kouře, krve a úpění zcela samostatně...

A přece jen zřídkakdo čítává pozorně podrobné popisy těchto krvavých dramát!

Zda ponoří se tisící člověk v duchu v děsný ten kaleidoskop lidské surovosti? Zda tanou tisícímu z nás jen mlhavé obrysy kterékoli epizody na mysli s onou barvitostí a plastičností, jak se byly udály?

Obyčejně přelétáme těch několik stránek popisu s větší nebo menší dychtivostí: někdy průběh bitvy, někdy ta neb ona epizoda, někdy i jména vůdců nebo i některých jednotlivců, kteří byli tím neb oním způsobem v bitevní vřavě pozornost svých představených nebo soudruhů na sebe obrátili – toť obyčejně vše, co nám na nějaký čas utkví v paměti, by zanedlouho vždy více mizelo, až nezbude než obraz mlhavý nebo zcela již temný a neurčitý, takže se ničím neliší od tisícířých obrazů podobného druhu.

Individuum ztrácí se nám v té spoustě lidských těl jako pouhý atom, a vše, co by nás bylo druhdy na každém individuu v nemalé míře zajímalo, zdá se býti všem společným a pozbývá interese.

A přece tvoří každé to individuum svět pro sebe; každé myslí a cítí svým způsobem, každé má své zkušenosti, své vzpomínky a své naděje; každé pohlíží jinak na svět a do budoucnosti, každé jinak soudí o životě i o smrti, která na ně zeje z tisícířých stran v tisícířých podobách..."

Stařec opět náhle umlkl, jako by si byl připomenul své zabřídání do všeobecnosti.

Ale dříve, nežli jsem něco připomenul, dodal:

„Promiňte! Jsem vskutku již skoro jako malé dítě. Vímt', že naivně subjektivní reflexe tohoto druhu nemohou nikoho zajímati, a přece...“

„Naopak, pane učiteli,“ vpadl jsem rychle, jsa povděčen, že stařec sám odbočil od trudné a bolestné přítomnosti a zapřádal se zdánlivě v myšlenky všeobecné.

Stařec setrval chvíli v mlčení, načež se otázal: „Jel jste někdy po dráze z Oustí nad Labem směrem k Teplicům?“

Přisvědčil jsem.

„A nevšimnul jste sobě místy černými lesy pokrytých vršin, táhoucích se v polokruhu na severu?“

Přisvědčil jsem poznovu.

„A zajisté jste si také všimnul kostelíčka na pahorku, po němž rozkládá se malá vesnička?“

„Míníte Chlum, pane učiteli?“ optal jsem se, jsa takměř přesvědčen, že stařec jiné osady nemíní.

„Ano, ano,“ odpověděl s chvatem. „A právě tam byl jsem svědkem nejděsnějšího divadla, jež se může před zrakem lidským rozvinouti; právě tam spatřil jsem poprvé hromadnou smrt v nejrůznějších a zároveň nejstrašnějších jejích podobách...“

Posud se mi zdá, jako bych slyšel první temnou ránu z děla, kterouž zrána boj zahájen; jako bych slyšel přitlumený rachot bubnův, kterýmž dáno znamení k prvnímu útoku...

Byl jsem tenkrát teprv asi patnácte roků stár a meškal právě se svým otcem návštěvou u jeho otce, jenž byl v Chlumu domovem, a právě k smrti pracoval...

Přibyli jsme do Chlumu asi týden před bitvou, když neměl nikdo ještě ani tušení, že bude právě zde sveden jeden z nejkrvavějších bojů před nedávnem zahájeného polního tažení.

Většina obyvatelstva v okolí žila a pracovala obvyklým způsobem, an tu znenadání počala se v okolí objevovati silnější oddělení vojska a zanedlouho bylo také slyšeti z dále hřmění děl...

Obyvatelstvo počalo prchat; ale děd můj nechtěl o útěku ani slyšeti.

„Zde jsem se zrodil,“ opakoval, když naň otec naléhal, „zde také zemru – necht’ tak neb onak – vše jedno...“

Nezbylo, nežli vyhověti starci již skoro osmdesátiletému a nechati jej po jeho přání zemříti.

Nicméně, když rozzuřil se později boj v bezprostředním blízku vesnice, když půda duněla a chaloupky se otřásaly při prudké palbě z děl, přihlásil se v dědovi naposledy ke svému právu onen zvláštní cit, jež zoveme pudem sebezachování; byl ochoten dáti se dopraviti do jiné osady, ale bylo již pozdě.

Vršiny, táhnoucí se v půlkruhu severovýchodně od Chlumu, Chlum i nejbližší osady byly již obsazeny vojskem francouzským a na planině jihozápadně od Chlumu rozloženo bylo vojsko spojenců v ohromném polokruhu, takže v nižádném směru nebyla už cesta volna.

Strávili jsme v chýži dědově celou noc a časně zrána, dokud ještě panovalo vůkol úplné ticho, poslal mne otec ke studánce pro trochu čerstvé vody.

Uposlechl jsem.

Vesnička byla plná vojska francouzského. Kdejaké místečko, všady různá oddělení vojska vesměs ve zbrani a v šikách, čekajících patrně jen na povel k pochodu.

Nemoha po hlavní cestě, zabočil jsem k potoku a ubíral se po břehu k studánce. Sotva však jsem nabral vody, zaduněla z dále temná rána z děla.

Nevylíčitelný lomoz, divoká to směsice všech možných tónů, rozšuměl se náhle po vesnici – vojsko hnulo se kupředu.

Současně padlo v dáli několik ran z ručnic. Následoval opět několik vteřin trvajících nevyhlášených lomoz, pak dvě, tři rány z děl, nato několik výstřelů z pušek v nejbližším okolí.

V několika vteřinách byla palba z děl i ručnic všeobecná.

V šikách i porůznu valí se spousty vojska francouzského vesnicí – nejen po vozové cestě a různých stezkách, nýbrž širokým proudem celou vesnicí, všemi zahradami a dvory, každou mezerou v plotech, a přes ploty i zdi zahrad, podle potoku i přes potok, slovem všady, kudy bylo možno třeba jen o několik kroků postoupiti.

Chvilí stál jsem bez pohnutí, nevěda, co počíti.

Na zpáteční cestu k chatrči dědově nebylo lze více ani pomyslet; po pravé i po levé straně studánky postupuje vojsko do boje a za mnou byl se boj už rozzuřil.

Nezbylo mi nežli zůstatí a přikrčiti se u studánky, která byla pod malým skaliskem.

Voda prýštila se z rozsedy, kde jsem byl ze tří stran chráněn, ale odkud bylo možno přehlédnouti část vesnice, zejména dvě vozové cesty, po nichž právě valilo se vojsko v šikách vpřed; některé zahrady, část luk a několik chatrčí v nížině, pak pahorek s kostelíkem v pozadí, odkud už zcela pravidelně páleno z děl, takže nebylo viděti nežli husté kotouče bělavého kouře, z nichž neustále vyšlehoval oheň v podobě obrovských žhavých jazyků.

Smrtelná úzkost, která se mne byla zmocnila po prvních ranách a zvláště, když jsem shledal, že nelze mi více vrátiti se, netrvala však dlouho.

Jednotvárnost nevyhlášeného lomozu, rušeného dunivou palbou z děl a praskavou střelbou z pušek, měla na ustrašenou duši mou vliv konejšivý.

V několika minutách ustoupila úzkost má oné trapné tísní, která se zmocňuje člověka před hrozícím nebezpečím a brzo přechází v tupou rezignaci, brzo zase, měníc se skoro až v úzkost, svírá prsa, div se člověk nezalkne.

Neustále se měnící obraz přede mnou stal se v několika minutách jednotvárným. Měnil' se jen v jednotlivostech; vcelku zůstával týž jako před tím, leda že místo pěchoty, která byla postup zahájila, postupovali granátníci.

Náhle jeden z těch, kteří právě postupovali v menších četách podle studánky, zavravoral, vyrazil z čety a potácel se ke studánce...

Byl to asi třicetiletý muž plný síly a zdraví. Osmahlá tvář měla výraz nevýslovné dobroty. Modré oko, plavý vlas a takové též kníry dodávaly jí rázu poněkud ženského... Tři kroky ode mne nahnul se k stružičce, kterouž od studánky voda odtékala; pak, drže v levé ruce pušku, poklekl na jedno koleno a sehnul se, by nabral rukou trochu vody.

Viděl jsem, jak se mu ruka chvěje, pozoroval však také, že nemůže rukou vody dosáhnouti – tělo se nahnulo a vzavši převahu, padlo napříč přes stružičky tváří do trávy, prsoma do vody... Neviděl jsem mu více do tváře; viděl jen, jak sebou tělo několikrát prudce trhlo, kterak se pravá, poněkud skrčená noha pomalu natáhla a kterak voda pod tělem dále tekoucí červeně se zbarvila...

To byl jediný výjev, jež jsem mohl několik vteřin pozorovati.

Od toho okamžiku poutalo pozornost moji vždy několik podobných výjevů současně; sotva oko spočinulo na jednom, již obracelo se mimovolně k jinému, děsnějšímu předešlého.

Po vozové cestě po pravé straně hnali se za víření bubnů v šikách granátníci kupředu. V témže okamžiku, kdy granátník nedaleko mne sklesl, rozstoupil se šik granátníků na nepatrné vyvýšenině.

Spatřil jsem chumel lidu a hned nato zřítilo se pět nebo šest granátníků z cesty do pole – dělová koule byla šik na okamžik rozrazila; ale na místo, kam byla zapadla a několik mužů buď zabila, nebo zranila, vstoupily hned následující řady postupujících.

Jiná dělová koule zapadla do pole právě před oddělení pěchoty, jež se bylo v postupu na několik minut zastavilo; zaryla se pod nohy

dvěma nebo třem mužům první, druhé a snad i třetí řady a povalila je na zem.

Třetí, čtvrtá a pátá koule dělová zahučely přes studánku a zapadly do zahrad několik kroků přede mnou: jedna rozrazila šik, druhá podvrátila vysokou jabloň, která s praskotem pohřbila pod svým větrovým několik mužů, třetí zapadla kamsi do chatrče, před níž byla jabloň vyvrácena.

Hukot dělových koulí zdánlivě ze všech stran k vesničce zapadajících a šiky postupujících Francouzů rozrážejících ustupuje časem jen praskavé palbě z ručnic, nyní již hromadné.

Boj zuří dle všeho v bezprostředním blízku vesnice, nanejvýš pět až šest set kroků před vesnicí.

Kulky fičí již nad mojí hlavou jako drobný, vždy více houstnoucí déšť.

Doposud ještě postupující a před vesnicí k hromadné palbě se rozstupující šiky granátníků a pěchoty nejsou více tak kompaktní jako před několika minutami. Každou chvíli rozstupují se na dvou, třech i více místech, kam byla kulka nebo dělová koule zapadla – ale obraz vcelku se nemění... Jen hluku a lomozu přibývá.

Znenadání postupování ochabuje; zdá se, jako by byl dán rozkaz k zastavení.

Několik vteřin vidím před sebou děsný obraz bez pohnutí – jen jednotlivci v dáli i nablízku klesají.

Po levé straně studánky stojí důstojník s vytasenou šavlí před menším oddělením pěchoty, která byla zaujala místo před chvílí tudy kupředu postoupivších granátníků. Zdá se, že mluví k vojákům – v tom srazila mu dělová koule hlavu... Tělo padlo bez vlády a proud krve zbarvil půdu – na tři až čtyry stopy od těla... Dva, tři vojáci v první řadě klesají – jiní tři, čtyři vystupují z řady a potácejí se ku potoku...

Na břehu potoka, jenž je poněkud hlouběji nežli terén, kde zuří boj, viděti asi třicet vojínů porůznu nebo v skupinách... Někteří sedí,

jiní leží, někteří snaží se uvolnit si odšněrováním tornistru; jiní byli sňali čáku a někteří vymývají si své rány...

A přece nebyla z místa, jež jsem mohl právě přehlédnouti, ještě ani jediná rána padla. Jen baterie na kopci s kostelíčkem a po vrších dále napravo pracovaly s úžasnou pravidelností.

Nejprudčeji páleno od kostelíka; po každé ráně šlehnul dlouhý blesk z bělavého kouře, jenž už skoro úplně kostelíček zahaloval. Mnohdy se zdálo, jako by byl kostelíček v plamenech...

Náhle zazněl z dále temný rachot bubnu. Chvilí skoro nepohnuté masy vojska se obracejí a pomalu couvají... Patrně žene se útokem na pluky v prvním ohni stojící a pluky ty počínají couvati.

Palba je vždy prudší. Koule z děl křížují se ve vzduchu a ony, jež byly až dosud zapadaly pod kopec do vesničky a před ní, zapadají nyní již i dále ke kostelíku; třesavé, vytí podobné dunění velkých koulí dělových, hvízdot a fičení kulek z pušek, hlučivý sykot granátů a následující nato výbuch, když granát dopadl – směsice nejrůznějších tónů chvěje se vzduchem, takže se zdá, jako by boj nezuřil na zemi, nýbrž ve vzduchu...

Jen temné dunění půdy jest důkazem, že země pije proudy lidské krve...

Kdo neviděl na vlastní oči a z blízka na jednom místě soustředěný boj, nemůže si nikdy učiniti pravé představy o nesčetném počtu kulí a kulek, jež se ve vzduchu křížují; nemá ponětí o rachotu a praskotu, jež boj takový provázejí.

V několika minutách byly před nedávnem v pořádku postoupivší šiky couvly do vesnice a řádění smrti v bezprostředním mém blízku je vždy pestřejší a děsnější.

Zde klesá jeden beze slova, tam jiný s děsným výkřikem vyskočí do výše a překotiv se padá, by se více nepohnul.

Zde potácí se jeden, opíraje se o pušku, jako opilý, mumlá cosi a po několika vteřinách klesá.

Tamo pobočník uhání koňmo po louce. Granát padl mu přímo na prsa a v témže okamžiku se roztrhl, srazil několik mužů nablízku k zemi.

Kůň pobočníkův uhání dále; ale místo pobočníka nese v sedle již jen kus trupu a dvě nohy v třmenech.

Onde vede zdravý kamarád raněného; mdlá již koule dělová, kutálející se po zemi, podrazila zdravému nohy a srazila oba k zemi. Zde sedí bubeník na bubnu a obvazuje si šátkem prst levé ruky; náhle zavravorá a klesne podle bubnu.

Tamo stojí granátník za stromem, drže kmen oběma rukama křečovitě obemknutý, vtom mu dělová koule srazí hlavu – z trupu vystříkne krev do výše jako rudý vodotrysk a po několika vteřinách skácí se tělo nazad...

Obraz přede mnou znenáhla mizí v bělavém kouři, jenž pomalu zahaluje vesničku. Pálit se již v nejbližším mém blízku.

Zanedlouho nevidím nežli kotouče bělavého kouře; ale slyším děsný hluk a ryk, přehlušující dunění a svištění kulí – žene se patrně útokem na vesnici...

Již vidím po pravé i po levé straně první kolony rakouských vojáků, kterak s nasazenými bodáky a skloněnými puškami valí se v sražených řadách vždy blíže k vesnici, vidím, jak hromadná palba Francouzů z vesnice sráží celé řady, ale i obraz nejbliže kolem mne zahaluje vždy více hustý bělavý dým, takže posléze nevidím nežli chrlení plamenných jícňů u kostelíka na vršku – vše ostatní jest zahaleno v dým...

Ještě jednou spatřil jsem, kterak francouzský granát zapadl do tlupy rakouské pěchoty a jak srazil několik mužů – – –

Avšak co dále se dělo, nevím více z vlastního názoru; byltě jsem raněn a pozbyl vědomí..."

Stařec, kterýž byl tentokráte neobyčejně živě vypravoval, ustal na okamžik v proudu řeči; ale hned nato po svém zvyku sama sebe korigoval:

„Proč vám vše to vypravuji?“ pravil váhavě. „Vímť, že ani nejvyšším a nejpodrobnějším líčením nemůže vzniknouti v duši vaší obraz pravdě úplně odpovídající, neřkuli aforistickým a kusým poukázáním k několika výjevům, jež se ve všech bitvách v nejrůznějších variacích opakují.

Vím též, že ze spousty lidí, kteří byli děsných výjevů těch nejen svědky, nýbrž i původci, snad ani tisíce díl již nežije, že po většině, ba skoro po všech, kteří byli onoho dne život svůj dokonali, není už dávno ani památky a že tudíž osudy jejich nyní již skoro nikoho nezajímají, leda hromadně ve spojení s místem, kde bylo bojováno, jako historická upomínka – a přece vtírá se mi mimovolně myšlenka: „Čím to, že člověk zůstává skoro ledově chladným při vzpomínce na hromadné hynutí tisícův a při vzpomínce na zahynutí jednotlivce mnohdy hořce se rozpláče?“

Jak často vychloubáme se citem a lidskostí – za našich dnů není takměř člověka, kterýž by mohl vystoupiti před světem s nezakrytou tváří jako obhájce nelidskosti, aniž by byl veřejností odsouzen – a přece skoro každého z nás dojíká smrt známého jednotlivce, který byl dokonal smrtí přirozenou, daleko více nežli násilné zahynutí tisíců, z nichž snad ani jediný nepostrádal před tím podmíněk k dalšímu životu.

Omlouváme sice tuto svou bezcitnost a nelidskost rozmanitým způsobem, ale ospravedlniti ji není lze... Je to jeden z kardinálních bludů povšechného tradicionelního názoru o smrti, kterýž se byl tak hluboce zakořenil, že ani ti, kdož jej znají a nejinak o něm soudí, než o pouhém předsudku, přece mu ještě následkem vychování a dlouholetého návyku podléhají... Neboť kdož medle jako já, který jsem byl viděl smrt v tak různých a děsných podobách, a nesoudím o ní jinak, nežli jak o ní sluší souditi na základě vědeckého badání, jež bylo význam její tak přesně a vzhledem k živoucím tak výhodně a lidsky stanovilo – kdož medle mohl by býti lépe obrněn proti bezúčelné bolesti nad úmrtím bytosti, jejíž organismus byl pozbyl

všech podmínek k životu a hyne prostě, jako byly již před ním zahynuly a jako po něm zahynou miliardy organismů jiných!

A přece ani já nejsem doposud úplně prost předsudku o smrti!

Výjevy z bitvy u Chlumu, jež jsem byl právě několika povšechnými črty nastínil, tanou mi i nyní rovněž tak živě na mysli jako prostičké, zcela obyčejné umírání, jehož jsem byl svědkem před několika hodinami.

Jak ohromný to rozdíl mezi vzájemným hubením tisíců životů lidských v plné síle za děsného hluku palby z děl a pušek a idylickým, pouhému usnutí podobným skonem jediné bytosti!

Jak bezpříkladný, takměř nepostižitelný to rozdíl mezi divokým bojem vzájemně se potírajících zdravých, silných, života schopných mužů s rozžehnutím se s životem tiché, dobré, sladké duše, která od okamžiku, kdy počala chápati, viděla před sebou zející hrob a kteréž, když pak konečně nadešly okamžiky poslední, nedostávalo se již ani sil k živějšímu poslednímu zápasu...!

A přece, když ubohé stvořeníčko to přestalo dýchat, vydral se mi mimovolně výkřik bolesti z prsou a duší zavířily nejtrapnější, nejpalčivější myšlenky...

Nevybředl jsem tudíž ani na sklonku života úplně z předsudků doby, v které jsem žil; neboť kdo může pocítiti bolest, když vidí zemřítí jedinou bytost, která byla pozbyla podmínek k dalšímu životu, a zůstane chladným při živé vzpomínce na násilné vzájemné hubení tisíců bytostí zdravých a života schopných, marně si namlouvá, že, pojav lidskost v celém jejím ideálním dosahu, stal se člověkem, jakýmž na základě mravouky zdravého, nepředpojatého rozumu a vymožeností věd každý z nás státi se může a musí, nemá-li býti rozvoj lidstva jednou z oněch planých, pustých frází, jakýmiž hamižné dryáčnictví všech odrůd od pravěku až po dnešní den zahalovalo své sobecké záměry..."

Kmet umlkl; ale tentokráte spíše unaveností fyzickou, nežli z vlastní vůle; neboť z živosti, s jakou byl poslední věty pronesl, sou-

dil jsem, že počal právě rozpřádati myšlenky, kterými se byl v životě svém často zabýval.

Byl jsem přesvědčen, že myšlenek těch nevyčerpal, nýbrž že je jen jaksi hrubými rysy naznačil.

Očekával jsem tudíž najisto, že bude pokračovati, a proto jsem mlčení nepřerušil. Avšak stařec seděl nepohnutě se sklopeným zrakem klidně a bez pohnutí jako socha po několik minut, takže mi posléze nezbylo než ujmouti se přece slova.

„Dle všeho zdá se, pane učiteli,“ pravil jsem, nemoha nalézt vhodnější látky k zahájení další rozmluvy, „že želíte právě úmrtí blízké své příbuzné.“

Stařec zvedna poněkud hlavu upřel na mne své sivé oči, v nichž se zračila tichá rezignace.

„Nikoliv, milý příteli,“ odpověděl přitlumeným hlasem. „Kdybych želel smrti příbuzné, měl bych pro svůj žal aspoň omluvy; ale Otilka byla mi rovněž tak jako kterýkoli z oněch tisíců, o jichž násilné smrti jsem vám byl vypravoval, úplně cizí a rozdíl jest jen ten, že prodlením let, co sdílela se mnou slasti i strasti života, seznal jsem její povahu lépe nežli povahu kteréhokoli jiného člověka. Okolnost ta však po mém náhledu nikterak neospravedlňuje různost mých citů, jak jsem ji byl zprvu vytknul. Pravá lidskost nečiní rozdíl mezi příbuzenstvem, známými a cizími; pravé lidskosti jest každý člověk... Avšak kam to zase zabíhám!? ... Jsem vskutku nenapravitelný! Neustále sama sebe kárám, že nemluvím věcně, a přece po každém druhém, třetím slově jsem zase v plném proudu všeobecných reflexí.“

Poslední slova pronesl stařec tónem káravým a dříve, nežli jsem se ozval, pokračoval:

„Právě mne cosi napadlo. Zdát' se mi, že jste byl mým žákem právě v letech, kdy jím byl také bratr Otilčin. Nepamatujete se na bývalého spolužáka Višina??“

Přisvědčil jsem a zároveň dodal:

„Připomenul jsem si před nedávnem výjev ze školních dob, kdy byl otec Višíňův vámi, pane učiteli, instruktivním způsobem přesvědčen, že učení se cizím jazykům není účelem, nýbrž jen prostředkem výchováním.“

Tvář staříčkého učitele přelétl při těchto mých slovech lehýnký úsměv uspokojení; ale hned nato se tvář jeho poněkud zachmuřila, jako by byly duší kmetovou zavířily smutné vzpomínky.

„A uvěřil byste,“ pravil po malé přestávce, „že právě tento můj pedagogický triumf byl počátkem neštěstí?“

„Není možno,“ vpadl jsem rychle.

„A přece nezvratná pravda,“ odpověděl stařec.

Nato vstal a položiv etiopskou lilii, kterouž byl po celou dobu naší rozmluvy na kolenou držel, opatrně na stolek u okna, u něhož jsme seděli, popošel ke stolu, vytáhl z něho jedno šuple a vyňav z něho staré desky, počal se přebírat v lístcích, jež v nich byly uloženy.

Vbrzku našel, co hledal, a vrátiv se s třemi lístky na své místo, pravil:

„Na těchto lístcích mám aforisticky zaznamenaný průběh života ubohého Višína. Slyšte!“

Poté začal čísti:

„Jan Višíň, syn kupcův, třinácte roků stár – povaha plachá a senzitivní – duch bystrý...“

Náhle se odmlčel a po malé pomlčce pravil:

„Ne, ne! Nemohu vám čísti. Nudil byste se prostými těmi poznámkami, jež jsem byl jen pro sebe zaznamenal. Povím vám o osudech Višíňových v stručnosti nejdůležitější volnými slovy. Slyšte! Otec jeho, nabyv přesvědčení, že učení se jazykům jest skutečně jen pouhou pomůckou vzdělání, přičinil se ze všech sil, aby se hochovi dostalo pečlivého výchováním. Hoch zdárně prospíval; obchod otcův však počal z neznámých příčin váznouti a hoch...“

Stařec poznovu své vypravování přerušil jako by mu byla náhle vážná myšlenka projela mozkiem.

„Ne, ne, nemohu vám příhody ty vypravovati,“ pravil. „Odpustte! Jsou příliš jednotvárný – dlouhý to řetěz důsledností, vyplývajících z jediného zdroje, a tudíž skoro ve všech případech buď podobny nebo stejny. A mimo to – vždyť znáte moji vadu – nedovedu vypravovati než podrobně a rozprádané podrobnosti života všedního, byť i nešťastného, musily by vás nuditi...“

Chtěl jsem namítnouti, že jsem se posud při vypravování starcově ani okamžik nenudil, ale stařec mne předešel.

„Vím, co chcete říci,“ pravil živě. „Přes všechnu nezajímavost přál byste si přece zvědět něco o průběhu života bývalého svého spolužáka; nicméně promiňte – aspoň pro dnes a uspokojte se ujištěním, že nebylo jednotvárnějšího, trapnějšího a nešťastnějšího života nad ten, jaký vedl Višín skoro výhradně jen následkem neznalosti cizích jazyků. Z vlasti své vyštván, proputoval takměř všechny země evropské a částečně též některé země jižní Asie. Jak asi se mu na těchto cestách dařilo, možno charakterizovati jediným slovem: prožebrať se. A dodám-li, že neznal nežli své mateřštiny, představíte si, s jak bezpříkladnými svízelemi bylo mu zápasiti... Asi po osmiletém putování vrátil se posléze zase do vlasti. Přibyl na hranice vysílen a prožebrať se až ke Praze; ale Prahy přece více nespatriil...“

„Jak to?“ optal jsem se.

„Asi před čtrnácti lety,“ pokračoval stařec, „byl jsem kdysi v lednu za nejkřutějšího mrazu nucen zajeti si do Slaného. Sněhu leželo skoro na stopu zvýší. Najal jsem tedy sáně, dojel šťastně do Slaného a obstarav své záležitosti, vydal jsem se ještě téhož dne na zpáteční cestu.“

Sotva opustily sáně město, počalo sněžití a palčivý vítr jihovýchodní mrskal drobné, krupicovité vločky sněhu tak prudce do tváře, že musil jsem si v saních sednouti po koních a zahaliti se co možná nejpečlivěji do svého kožichu.

Koně uháněli velmi rychle, takže byla naděje, že dorazím domů o sedmé nebo osmé hodině večerní. Když jsme minuli Středokluky,

schylovalo se již k večeru, a asi po čtvrt hodině nastala taková chumelenice, že za rychle přibývajícího šera večerního nebylo lze předměty, podle nichž jsme jeli, rozeznati nežli z nepatrné vzdálenosti.

Sedě po koních a po větru, jenž vál proti saním, neviděl jsem nežli přímo na silnici, po níž jsme ujížděli, a jenom několikrát obrátil jsem také hlavu napravo nebo nalevo, ale hned jsem byl pro prudký vítr nucen seděti zcela rovně a neohlížeti se.

Náhle padla kdesi v dáli po pravé straně silnice rána z ručnice. Mimoděk obrátil jsem v tu stranu hlavu a v témže okamžiku se mi zdálo, že byly sáně právě minuly nějaký temný předmět, ležící v závěji u silnice.

Sáně letí dále a já, zaobaliv se těsněji do kožichu, přemítal jsem. Náhle však se sáně zastavují...

„Co to?“ pomyslím si a opakuji otázku, kterouž jsem si byl pomyslíl, hlasitě ke kočímu...

„Minuli jsme právě nějaké dítě, milostpane,“ odpověděl kočí a zastavil.

„Kde?“ ptám se.

„Tam za námi musí být!“ odpovídá kočí, ukazuje za sebe.

Ohlédnuv se, dívám se upřeně do šera a chumelice; ale nevidím nežli sněhové kotouče.

„Jel jsem prudce,“ vykládá kočí, „nemoh jsem hned zastavit – dítě se podle saní jen kmitlo – musí být asi třicet kroků za námi...“

Několik okamžiků jsem byl na vahách, co učiniti.

„Mám se po něm poohlédnout?“ ptá se po malé pomlčce kočí.

„Jděte!“ dím na to.

Mezi tím, co jsem v saních vstal a obrátiv se proti větru, bral opratě do ruky, seskočil kočí z kozlíku a zmizel v sněhových kotoučích, které prudký vítr proti nám hnal.

Za několik minut se vrátil, nesa v náručí asi čtyřleté plačící děvčátko. Podal mi je do saní.

První pohled na zkřehlé robě mne poučil, že by bylo v strašné plískanici zahynulo. Ptám se ho, kdo a odkud je; ale dítě neustávalo v pláči a po několika minutách jsem se přesvědčil, že z něho pro okamžik ani slova nedostanu.

Bez rozpaku vzal jsem je na klín a zaobaliv je do pláště, rozkázal jsem kočímu, by jel dále.

Asi po čtvrt hodině se dítě na mém klíně ztišilo; usnulot'. Nechal jsem je spáti, až když jsme dojeli do Ruzyně, kde jsme se zastavili před hostincem, v němž jsem chtěl nechat dítě prozatím v ošetřování.

Dítě se probudilo a když jsem je donesl do teplé světnice, také mi na mé otázky po svém způsobu zmateně, ale přece srozumitelně odpovídalo.

Dověděl jsem se strašnou příhodu.

Nějaký muž, kterýž prý je byl z domova odnesl, a po celý den na zádech dále vlekl, zůstal v sněhu u silnice ležeti a děvčátko putovalo pak samo dále.

Mimoděk připomenul jsem si, že jsem pozoroval na cestě, kterou jsme byli jeli, jakýsi temný předmět ležeti. Bez odkladu učinil jsem přiměřená opatření k zachránění neznámého muže. Požádav hostinského za přispění, poslal jsem své sáně nazpět, aby byl neznámý, možno-li, vyhledán.

Naznačil jsem svému kočímu také místo, kde jsem byl asi temný předmět na zemi zpozoroval. Když pak byly sáně ještě s dvěma muži, jež byl hostinský vyslal, odjely, čekal jsem v hostinci.

Na štěstí bylo mnou naznačené místo podle neklamných známek, jež jsem udal, snadno k nalezení. Byltě jsem temný předmět zahlédl právě v nejostřejším záhybu silnice na počátku topolového stromořadí, jediného to stromořadí toho druhu na celé cestě.

Mezitím snažil jsem se děvčátko přiměti k podrobnějšímu vypravování; ale nedověděl jsem se nežli zcela obyčejné věci z domácnosti, z kterýchž nebylo lze o ničem souditi. Ze všeho vyrozuměl

jsem jen tolik, že meškalo dítě u své tety a že s ním bylo nehrubě lidsky nakládáno...

Asi po dvou hodinách sáně se vrátily a přivezly napolo již zmrzlého muže. Byl něco přes třicet roků stár, slabého, vychrtlého těla, černovlasý a kudrnatý; tvář jeho měla výraz zpustlosti a trpké bolesti. Po nadlidském namáhání podařilo se muze toho přivést zase k životu. Byl však tak sláb a vysílen, že sotva odpovídal. Musili jsme mu popřát klidu a odpočinku; ale přesto naléhal jsem na něj, aby aspoň pověděl, kdo a odkud jest.

Dlouho váhal s odpovědí, jako by se styděl, pak přece udal své jméno a rodiště – byl to bývalý můj žák Višín a děvčátko jeho sestra...

Více však jsem se prozatím nedověděl.

Zůstal jsem v Ruzyni přes noc. Ráno cítil se nebohý Višín poněkud osvěžen, a když jsem se mu prohlásil, vypravoval mi své příhody, z nichž připomínám v stručnosti jen závěrek.

Vraceje se do vlasti, zastavil se Višín v rodišti své matky v malé jedné vesničce u Slaného. Zavítal do statku své tety, provdané sestry matčiny, ale byl přivítán chladně, ba nevlídně a zároveň se tu dověděl o osudech svých rodičů. Otec i matka vedli po několik let život nejtrudnější; otec před třemi lety zemřel samovraždou a zůstavil zde ženu s malým, asi rok starým děvčátkem. Matce nezbyla než žebrota.

Vydala se se svým dítkem do světa. Putovala od osady k osadě, až asi po roce zavítala také do svého rodiště, ke své sestře.

Byla přivítána s výčitkami, což ji tak dojalo, že bez odkladu opustila vesnici. Sestra její však za ní pospíšila a přemluvila ji, by jí nechala aspoň děvčátko, ujišťujíc, že bude o ně pečovati.

Matka se zdráhala; ale posléze přece svolila a zůstavivši dítko své u sestry, vydala se sama na další bludnou pouť po světě.

Mladý Višín, příbyv do rodiště své matky, poznal hned prvního dne, že teta chová se k sestřičce jeho nejen macešsky, nýbrž přímo ukrutně. Děvčátko bylo pro každou maličkost plísněno, ba týráno.

Višínovi, kterýž se dítěti ani nezmínil, že jest jeho bratrem, bylo děvčátka líto, a když pak po jeho příchodu surová teta sestřičku tak ztýrala, že zůstalo dítě bez sebe, rozhodl se Višín, že děvčátko odvede.

A také tak učinil. Vydal se s ním na další cestu ku Praze za krutého mrazu.

Z počátku byla sestřička ochotna jíti s neznámým rozedraným mužem, kterýž se byl k ní choval vlídněji nežli kdokoli na statku; ale později, když jí mrazem tuhly oudy, počala plakati. Bratr ji dle možnosti konejšil a obvázal jí pečlivě hlavu starým šátkem, vzal ji na záda – a tak putoval dále, až posléze, chtěje si podpočinouti, usedl... Počal podřimovati...

Co se s ním a s dítětem dále dělo, nemohl udati a nyní z hlubin duše litoval, že se byl odhodlal k tak neprozřetelnému skutku...

„Tot' prostý příběh!“

Stařec umlkl.

„A co se stalo dále s ubohým Višínem?“ optal jsem se.

„Byl tak sláb,“ pokračoval starý učitel, „že nebylo lze prozatím na další dopravení ho do Prahy ani pomyslit. Požádal jsem hostinského, by mu popřál ještě několik dní přístřeší, což tento za nepatrnou náhradu také učinil. Děvčátko vzal jsem s sebou domů...“

Když pak jsem po několika dnech zajel poznovu do Ruzyně, bych se poptal, jak se Višínovi vede, přijel jsem právě včas, abych se mohl s ubohým mužem jen ještě rozloučiti. Zemřelť za několik hodin – vysílením...

Vrátil jsem se domu rozlítostněn. Sestřička Višínova, nemajíc ani tušení, co se bylo stalo, přivítala mne s dětinským jásosem. Políbil jsem ji na běloučké čilko a od toho okamžiku byla Otilka mou...“

„A matka její?“ uklouzlo mi skoro mimovolně.

„Potulovala se nadále světem,“ pokračoval stařec, „a sám ani nechápu, jak bylo možno, že unikla co potulná žebračka slídícímu oku stráží veřejné bezpečnosti. Pátral jsem po ní sám, ale marně. Teprve

asi před třemi lety přivedena byla postrkem zubožená a vysílená jako byl před čtrnácti lety její syn, když se vracel z ciziny domů, a zemřela za několik dní v pražské nemocnici rovněž tak jako syn její – vysílením...”

Když byl stařec své vypravování ukončil, vstal, aby své poznámky o Višínovi zase uložil do desek, z kterýchž je byl vyňal.

K nemalému překvapení svému jsem zpozoroval, že byl opět nabyt dřívějšího klidu svého.

Pohlédnuv však mimoděk na stolec, kde ležela etiopská lilie, připomenul jsem si nejen neobyčejný dojem, jaký byla květina ta na starce učinila, nýbrž i okolnost, že stařec v průběhu vypravování svého nebyl se o květině ani slovem zmínil.

Jaký tudíž div, že byla zvědavost má spíše podrážděna, nežli ukojena; ale jsa pamětliv rozkazu lékařova, zdržel jsem se i tentokráte přímého dotazu, bych myšlenky starcovy nesváděl k předmětu, jenž je byl tak rozjitřil.

Bystrému oku starcovu však neušlo, že jsem se byl nápadným způsobem na etiopskou lilii podíval.

Vraceje se od stolu na své místo, připomenul: „Promiňte, milý příteli, že jsem vás nudil vypravováním o osobách úplně cizích nebo takových, jež jste sice znal, ale jichž osudy musejí vám býti nyní zcela přirozeně více méně lhostejny. Vímt', že by bylo pozornost vaši daleko více upoutalo vypravování o zdánlivě tajemné etiopské lilii...”

„Ne, ne, pane učiteli,“ zalhal jsem kvapně. „Musím se upřímně vyznati, že jsem po celou dobu vašeho vypravování na květinu tu ani nevzpomněl...”

Stařec, pohlédnuv na lilii na stolku, obrátil se ke mně a upřel na mne rovněž tak káravý pohled, jako když jsem se byl poprvé pokusil o svedení myšlenek jeho k jinému předmětu.

„Možná, že mluvíte pravdu,“ pravil po chvíli, „ale zdá se mi, jako by výraz tváře vaší nebyl v úplném souhlasu s myšlenkami. Ostatně není také jinak ani možno. Soudím-li dle toho, co jste mi byl sám

o etiopské lilii vypravoval a čeho jste byl zde očitým svědkem, nemohu jinak nežli za to míti, že by vás vypravování o květině té nemálo zajímalo.“

„Ne, nikoliv, pane učiteli,“ zalhal jsem poznovu; „ujišťuju vás...“

Staříčkový učitel chvíli na mne pohlížel, pak usedl a pravil:

„Skoro se domnívám, že přes všechno vaše popírání uhodl jsem vaše myšlenky. Chcete, jak jste se byl již jednou pokusil, myšlenky mé odvrátiti od předmětu, kterýž mne byl tak rozčílil. Děkuju vám za vaši outlocitnou šetrnost; ale nyní již toho není naprosto třeba.

Jsemť opět tak klidný, jako jsem býval v dobách štěstí a míru, kdy mě pranic nehnětlo; ba více ještě: jsemť klidnější nežli kdykoli jindy: vyrovnalť jsem v těchto několika chvílích, co zde meškáte, všechny úcty svého života...

Kdybyste mi zvěstoval, že musím za několik okamžiků zemříti, vyslechl bych zprávu tu s tímže klidem, jako kdybyste mi byl před padesáti lety mohl dokázati, že budu ještě půl věku živ. Jediná palčivá vzpomínka, která mě po celou řadu let mučívala, pronásledujíc mě jako zlé svědomí, ustoupila v průběhu právě minulé hodiny do mlhavého pozadí myšlenek skoro zcela lhostejných a napolo již zapomenutých, poněvadž neplodných a bezúčelných.

A hlavní, jedinou příčinou toho jest etiopská lilie, kterouž jste mi byl přinesl...“

Bylo zřejmo, že podivná květina ta měla na starce v několika hodinách dvojí účinek: poprvé tak rozčilující a jitřivý, že následovalo omdlení, podruhé pak takměř zázračně konejšivý.

Tím byla zvědavost moje ještě zvýšena; ale přesto setrval jsem i nyní v mlčení.

Stařec však jen okamžik si oddechnuv, pokračoval rovněž tak klidně, jak byl již asi hodinu mluvil:

„Není tudíž naprosto třeba vyhýbati se předmětu, kterýž měl na mne skutečně aspoň podobný účinek, jak jej byla ohnivá fantazie

vašeho sestřence předvídala. Pravda sice, že etiopská lilie nemá a nemůže mítí oné zázračné moci, kterouž možno hoře a bolest lidskou utišiti; ale na mně tuto moc svou divnou shodou okolností přece aspoň částečně osvědčila. Zapudilat' nejtrudnější myšlenku, která kdy některého člověka pronásledovala, a zároveň vyvrátila do základu poslední zbytky ješitnosti, které mi život můj občas ztrpčovaly..."

„Jak to možno?“ uklouzlo mi mimovolně.

Stařec nahnul se poněkud ke stolku, na němž etiopská lilie ležela, vzal květinu, položil ji sobě na klín, odchlípl svrchní list, na němž byla již jen jedním proužkem lepenky připevněna, a díval se chvíli na spodní, číslicemi, algebraickými formulkami a rozličnými abreviaturami popsaný papír.

Tvář starcova jevila neobyčejný klid; ani sval se v ní nepohnul a jen jednou, zdálo se, přelétl ji lehký, polo trpký, polo ironický úsměv.

„Jak to možno?“ opáčil stařec po malé pomlčce, načež pokračoval z počátku monotónně, pak vždy živěji, až vypravoval tak zajímavě, že naslouchal jsem slovům jeho beze všeho vyrušení skoro se zatajeným dechem.

„Snad se ještě pamatujete, že jsem v průběhu dnešní naší rozmluvy připomenul, jak učinila etiopská lilie i na mne před lety, když jsem ji poprvé spatřil, zvláštní dojem, a když jsem poprvé slyšel jméno její vysloviti, že se mi zdálo, jako bych byl slyšel jméno milé nějaké bytosti.

Příčina toho arci byla zcela přirozená. Slyšet' jsem jméno její poprvé na onom osudném místě, kde jsem byl před více nežli půl věkem očitým svědkem hromadného umírání na bojišti chlumském právě u oné studánky, do jejíž stružky byl klesl první francouzský granátník, kteréhož jsem viděl padnouti...

A tam jsem také etiopskou lilii poprvé spatřil... Bylo to roku 1820. Byl jsem tenkrátě podučitelem v malé vesničce u Karlových

Varů a připomenutého roku meškal jsem o prázdninách v dědově rodišti, v Chlumu.

Byl jsem mladík asi třímecítmaletý a ačkoliv jsem již tenkrát jevil dosti vřelou náklonnost k vědám přírodním, zvláště k botanice, nebyl jsem se přece ještě, ačkoliv jsem již občas diletantsky botanizoval, definitivně rozhodl pro žádné speciální studium. Učil jsem se však pilně cizím jazykům; v italštině a francouzštině jsem se už vyznal dosti obstojně, angličtině počal jsem se právě učit a pokračoval jsem v učení tom i o prázdninách.

Nejraději dlíval jsem k tomu účelu zrána i podvečer pod košatou lipou nedaleko oné studánky.

Kdysi za překrásného srpnového večera seděl jsem v zadumání pod lipou. Kniha ležela vedle mě v trávě a zrak můj upřen byl na chlumský kostelíček.

Znenadání zaslechl jsem za sebou ševel lidských hlasů. Obrátiv se, spatřil jsem u studánky obstarožního, elegantně oblečeného pána a asi sedmnáctiletou bledoučkou dívčinu.

Oba byli v cestovním obleku a stáli právě u studánky, která byla ode mě asi deset kroků vzdálena, kde jim rychtář obce, jenž je doprovázel, něco ukazoval a po německu vykládal.

Neušlo mi, že v tváři dívčině jeví se nevýslovný zármutek a že jsou oči její zaslzeny.

Naslouchaje výkladu rychtářovu pozorněji, vyrozuměl jsem, že vypravuje cosi o bitvě. Obstarožný pán kývl několikrát hlavou, patrně na důkaz, že má rychtář pravdu, pak odpověděl něco lámanou němčinou a s cizím přízvukem, načež obrátiv se k dívce, pravil po francouzsku:

„Ano, ano, mé drahé dítě... Už se pamatuji – zde to bylo... Viděl jsem, jak klesl; ale bubnováno právě k postupu – nemohl jsem se zastaviti... Později, po bitvě, když jsem byl zajat, vyprosil jsem si proň zvláštní hrob a viděl, jak zde byl pochován... Mne jen povyroslé stromy v okolí mýlily; vždyť tomu už skoro sedm roků...“

Po těchto slovech dívka poklekla a sepjala ruce k modlitbě, kdežto její společník, obrátiv se k rychtáři, žádal za nějaké vysvětlení.

Rychtář však mu nemohl porozuměti. Vstal jsem a přiblíživ se k cestujícím, nabídl jsem se za tlumočnicka a průvodce.

Nabídnutí mé bylo od obstarožného pána s ochotou přijato.

V průběhu dalšího hovoru jsem se dověděl, že je příchod jejich akt piety k padlému francouzskému vojínu.

Padlý pocházel z bohaté kupecké rodiny marseillské. Čtyři nebo pět roků strávil na cestách po Americe, zejména v Mexiku a Brazílii. V Rio de Janeiro seznámil se s dcerou francouzského obchodníka, jenž se tam byl asi před pěti lety usadil, pojal ji za manželku a vrátil se pak s chotí svou nazpět do své vlasti.

Zde však strávil v kruhu rodinném jen krátký čas; byltě ještě mlád a musil se zúčastniti polních tažení ve Španělsku, kde zůstal tak dlouho, až pluk jeho přeplaven do Marseille, odkud se měl dáti na pochod na sever. Po několikaletém odloučení spatřil zase svou rodinu, choť a desítiletou dcerušku.

A když pak se loučil, položil prý jedináčku svému ruku na rusou hlavinku a pravil: Bud' sbohem, mé dítě! Možná, že se více nespatri-me! Padnu-li, a dovíš-li se, kde je můj hrob, navštiv jej v životě svém aspoň jednou a zasad' naň nejmilejší moji květinu, kterou měla matka tvá ve vlasech, když se se mnou ubírala v Rio de Janeiro k oltáři...

Muž ten padl skutečně a po sedmi letech vypravila se dorůstající dceruška do daleké ciziny, by vyplnila otcovo poslední přání.

Hrob jeho bylo lze mimo nadání snadno najíti. Strýc jeho, jenž sloužil jako důstojník u téhož pluku, viděl jej padnouti a vyžádal si proň, jak už připomenuto, po bitvě zvláštní hrob, čemuž od nepřátel ochotně vyhověno.

A strýc ten doprovázel nyní dívku na smutné její cestě ke hrobu otcovu...

Doprovodil jsem cizince do hostince, před nímž stál posud ještě vůz, v němž byli přijeli, a přispěl jsem jim svou znalostí franštiny,

kde toho byla potřeba. Mohlť jsem také vypravovati o posledních okamžicích muže, jehož hrob byli navštívili, a nikdy jsem nezapomněl na dojem, jaký bylo prosté mé vypravování na dívku učinilo.

Hrob padlého arci nebyl už dávno ničím znalý. Dívčin strýc znal jen místo.

Nabídnul jsem se, že dám místo to ohraditi. Když pak dívka následujícího dne dopoledne se svým průvodcem a se mnou otcův hrob navštívila, našla jej už ohražený čtyřhrannými kameny a zasadila naň vlastnoručně liliovitou, cizou květinu v plném květu, kterouž byla přivezla.

A zde u hrobu neznámého člověka, kteréhož jsem byl viděl umíratí, slyšel jsem poprvé jméno etiopská lilie.

Jméno i květinu učinily na mne dojem, o němž jsem se byl již zmínil. Přiznám se, že i ve mně vznikla nápadná žádostivost po květině té; ale místo, kde byla zasazena, bylo pro mne tehdá ještě místem posvátným a nebyl bych se odvážil ulomiti ani lístečku, neřkuli bych byl celou květinu z hrobu odcizil...

Ostatně toho nebylo pro ten čas třeba. Když se cizinci loučili, nabízeli mi za moji ochotu hmotnou odměnu, kterouž však jsem zdvořile zamítl, vyžádav si od dívky na památku podobnou květinu, jako byla na hrob otcův zasadila.

Slíbena mi, že mi bude zaslána. Poněvadž nebylo žádné příčiny o tom pochybovati, uspokojil jsem se po odchodu cizinců občasným díváním se na vzácnou květinu na hrobě.

Avšak třetího dne květinu z hrobu zmizela a marné bylo mé pátrání, kdo a k jakému účelu ji byl i s kořenem vytrhl...

Od té doby často jsem si na květinu vzpomínal, obzvláště podvečer, když jsem sedával na svém zamilovaném místě pod lipou nablízku studánky.

A kdysi, několik dní před uplynutím prázdnin, seděl jsem pod lipou, jsa zády o kmen její opřen, pozdě navečer. Myšlenky mé těkaly z předmětu na předmět; přemítal jsem o svém životě a o studiích,

kterýmž bych se měl oddati. Znenáhla přecházelo přemítání v dumání a toto ve snění.

Náhle se mi zdá, jako bych na hrobě u studánky viděl etiopskou lilii právě na témže místě, kde byla zasazena. Napínám zrak a ve večerním šeru vidím tam zcela zřejmě obrysy květiny.

Vstav, jdu blíže a vidím, že to byl přece jen optický klam – prostý stonek traviny nad jiné vyrostlé, zdál se míti zpozvdálečí v záři měsíce podobu etiopské lilie...

Mimovolně pohlédl jsem k obloze. Byla bezoblačná a plná hvězd, ale sotva viditelných; neboť k západu se schylující měsíc byl skoro v úplňku.

Kolkolem panovalo hluboké ticho noční...

Rozhlédl jsem se po obloze, pak jsem ještě jednou pohlédl na hrob na travinu, která byla příčinou, že jsem byl vstal, načež zrak můj utkvěl zase na měsíci...

V okamžiku tom šlehla mou duší intenzivní myšlenka, která rozhodla moji budoucnost: tajemné světy nade mnou staly se od té doby nejmilejší mojí zábavou...

Počal jsem studovati pilněji nežli dříve.

Zahájil jsem studium své systematicky. Nedal jsem se odstrašiti pověstnou suchopárností matematiky; věnoval jsem této základní vědě všech ostatních věd každý volný okamžik a vbrzku jsem se přesvědčil, jak klamný je všeobecný názor nezasvěcených o vědě, bez které se člověk tak často octne na logickém bezcestí.

Po několik roků konal jsem studia přípravná a bezděky dospěl pak zcela přirozeně k přísnému studiu astronomickému.

Přiznám se upřímně, že studium mé bylo namáhavé; ale přilnul jsem k němu s veškerou houževnatostí své povahy a zůstal mu věren přes všecken nedostatek pomůcek, kterýmiž se studium to usnadňuje. Nemaje těchto pomůcek, musil jsem se skoro výhradně obmeziti na pomůcku hlavní, na matematiku.

Neméně nežli čtrnácte roků strávil jsem tímto studiem, hlavně neustálým počítáním, aniž bych se byl za celou tu dobu dopracoval

nebo dopočítal nějakého posud neznámého výsledku. V tu dobu – na sklonku roku 1834 – arci byl náhled o sluneční naší soustavě poněkud jiný nežli jest dnešního dne. Od objevení poslední tehdá známé oběžnice Nebešťanky, kterouž byl roku 1781 Herschel objevil, bylo uplynulo přes půl století; z planetoid známy byly pouze čtyry: Ceres, Pallas, Juno a Vesta, z nichž první objevena roku 1801, poslední 1807, takže od posledního odhalení bylo již uplynulo přes čtvrt století, aniž by se bylo kterémukoli z nejznamenitějších hvězdářů s nejlepšími a od objevení Nebešťanky a připomenutých čtyř planetoid velice zdokonalenými prostředky pozorovacími podařilo zjistiti jakoukoliv změnu nebo novou odchylku v sluneční naší soustavě, která již od mnohých pokládána, aspoň co do oběžnic, za zcela prozkoumanou.

Jaký tudíž div, že i mne dlouholeté bezvýsledné studium beze všech pomůcek unavilo a že počínal jsem se již obracet pilněji k studiu jinému. Zejména snažil jsem se zdokonaliti se v angličtině, kterouž jsem byl v posledních desíti letech valně zanedbal.

O prázdninách připomenutého roku 1834 octnul jsem se zase v rodišti svého děda. Opět jsem navštěvoval zrána a kvečeru své zamilované místočko u studánky již mnohokrát připomenuté, kde jsem čítal nyní skoro výhradně knihy v jazyku anglickém, ale jen k tomu účelu, bych se v něm zdokonalil, tudíž knihy lehkým, průzračným slohem psané, kterýmž jsem snáze porozuměti mohl.

Nezamilovanější mojí lekturou byla světoznámá kniha anglického podivína a geniálního satirika Swifta, kterouž rovněž tak jako Robinsona Crusoe skoro každé dorostlejší dítě četlo: Gulliverovy cesty.

Četl jsem knihu tu několikrát a vždy mě bavila, ačkoli se mi mnohdy zdálo, jako by z ní na mne vanul morový dech.

Kdysi byl jsem v ní na svém zamilovaném místočku četl až do pozdního večera, až se bylo tak zešeřilo, že nemohl jsem již dále čísti.

Položiv otevřenou knihu vedle sebe, zadumal jsem se.

Asi po hodině, když byl měsíc vyšel a magické své světlo po krajině rozléval, vstal jsem, abych se odebral domů. Zvednuv knihu ze země, chtěl jsem se podívat na stránku, kde jsem byl přestal čísti, a mimoděk utkvěl zrak můj na stránce, kterouž jsem měl právě čísti, a sice náhodou na slovech ,from the centre of Mars'.⁵

Byltě jsem sice, jak jsem už připomenul, celou knihu, a tudíž i toto místo několikrát četl; ale nikdy mi nebylo jméno oběžnice Smrtonoš tak nápadno jako tentokrát.

Zvednuv knihu blíže k očím, bych mohl při měsíční záři pohodlněji čísti, přečetl jsem pomalu několik předcházejících řádek a zarazil se...

Četl a studoval jsem v nejvyšší míře zajímavé místo to později tak často a vytrvale, že přes všechnu zvrhlost své paměti mohu je i nyní ještě recitovati od slova k slovu, jako odříkávají zbožní lidé svůj Otčenášek. Jeť to jediný citát, který vůbec znám, a zní doslova takto:

,This loadstone is under the care of certain astronomers, who, from time to time, give it such positions as the monarch directs. They spend the greatest part of their lives in observing the celestial bodies, which they do by the assistance of glasses, far excelling ours in goodness. For, although their largest telescopes do not exceed three feet, they magnify much more than those of a hundred with us, and show the stars with greater clearness. This advantage has enabled them to extend their discoveries much further than our astronomers in Europe, for they have made a catalogue of ten thousand fixed stars, whereas the largest of ours do not contain above one third part of that number. They have likewise discovered two

5 Od středu Smrtonoše.

lesser stars, or satellites, which revolve about Mars: whereof the innermost is distant from the centre of the primary planet exactly three of his diameters, and the outermost five; the former revolves in the space of ten hours, and the latter in twentyone and a half; so that the squares of their periodical times are very near in the same proportion with the cubes of their distance, from the centre of Mars.⁶

,Věděl Swift něco pozitivního o drabantech Smrtonošových, nebo je toto místo pouhým výplodem bujné fantazie? – byla první myšlenka, která šlehla mou duší...

Četl jsem podivuhodné toto místo dva- i třikrát – pak jsem popíšil domů a četl je nescíslněkrát. Ale na připomenutou otázku svou nemohl jsem odpovědět...

Probděl jsem celou noc v přemítání: Swiftem připomínané a posud úplně neznámé měsíce Smrtonošovy vyvolaly v duši mé pravou revoluci. Táhlýť duší mou skoro všechny mé vědomosti astronomické; každou podobnost, každou zdánlivou nepatrnost jsem zkoumal a porovnával s jinými, slovem od okamžiku toho nemyslíl jsem více nežli na problém, ježž byl Swift ve své knize naznačil.

6 Tento magnet chová se pod dozorem jistých hvězdářů, kteří mu od času k času dávají takou polohu, jakou vládce rozkáže. On stráví největší část svého života v pozorování nebeských těles, i činí tak pomocí skel dokonalostí svou skla naše daleko převyšující. Neboť, ačkoliv jejich největší dalekohledy nepřesahují tři stop, zvětšují přece o mnoho více nežli stostopové u nás, i ukazují hvězdy ve větší jasnosti. Tato výhoda učinila jim možno pokročiti se svými objeveními mnohem dále, než naši hvězdáři v Evropě, neboť učinili si seznam desíti tisíc stálic, kdežto u nás nezaznamenána jich ani třetina. Objevili také dvě menší hvězdy nebo družice, které kolotají kolem Smrtonoše, z nichž bližší jest od středu jeho vzdálena zrovna tři jeho průměry, a druhá průměrů pět. Bližší družice otáčí se kolem Smrtonoše v desíti hodinách a vzdálenější v jedenadvaceti a půl, takže kvadráty času jejich oběhu jsou k sobě téměř v tom samém poměru jako kubusy jejich vzdáleností od středu Smrtonoše.

Tak minulo několik dní, až kdysi za pozdní noci, právě když jsem počínal Swiftova slova již odkazovati do říše výmyslu, připamatoval jsem si faktum, že oběžnice Nebešťanka odchyluje se od vypočtené své dráhy.

Základní tato věta stala se alfou i omegou mého dalšího studia a bádání.

Přemítal jsem o ní a sbíral materiál po několik roků. Hlavní zřetel můj musil býti, jak toho podstata věci nutně vyžadovala, především obrácen k nejpřesnějšímu stanovení povahy a poměrů Nebešťanky nejen ke slunci, nýbrž i k ostatním oběžnicím.

Připomenu-li, že byla objevena sedmistopovým dalekohledem a že jeví se prostému oku jako malá hvězdička šesté světlosti, dodám-li, že o její vzdálenosti od slunce, o její velikosti, o její rotaci kolem slunce a vlastní osy, o její výstředivosti, o poměru plochy její k ploše ekliptiky, o její ose a průměru jejím, pak o povaze a vzájemném poměru šesti jejích družic, slovem, že o všem tom a sterých jiných důležitých momentech musily býti posavadní výpočty, které se namnoze různily, porovnávány, revidovány a mnohé nanovo stanoveny, možno si aspoň přibližně učiniti pojem o namáhavé a úmorné duševní práci, která musila předcházeti, nežli bylo možno zahájit vlastní řešení problému, založeného na zjištěných, ale přece ještě ne zcela správně stanovených odchylkách od vypočtené dráhy tehdáž nejvzdálenější oběžnice sluneční soustavy naší.

Bylo-li zkoumání poměrů Nebešťanky vůbec nanejvýš namáhavé, bylo najisto stanovení odchylek od vypočtené dráhy její spojeno s namáháním přímo bezpříkladným.

Laik, věrte mi, nemůže si učiniti ani přibližně pojem o nesčetném množství divergentních myšlenek, domněnek a kombinací, jež při tomto druhu práce víří mozkiem.

Nejnepatrnější nedopatření může zmařiti mnoholetou předcházející práci a nelze tu jinak, nežli pracovati s napětím veškerých sil a zároveň s onou ledovou střízlivostí rozumu, která jest jedině

zárukou, že neodchyluje se pracující na scestí, které v takových poměrech vždy vede do bezměrných hlubin, z kterýchž není vyvážnutí, nežli zahájením zmařené práce od prvního, matematicky zjištěného a tudíž nezvratného bodu.“

Stařec na několik okamžiků se odmlčel; ale přesto, že byl tentokrát v jednom proudu mluvil, nejevil ani nejnepatrnější unavenosti.

Duch jeho zdál se býti vzpružen výkladem práce, kterou se byl po tolik roků zabýval; bytž se patrně nyní octnul v jediném živlu, v němž se cítil úplně volným a jistým.

Střízlivý, přesný povšechný jeho výklad svědčil o úplném opakování materiálu.

Přesto byl bych přece jaksi pochyboval, kdyby nebyl stařec po malé pomlčce pokračoval v přísně vědecké specifikaci své práce.

Déle než hodinu vykládal mi nenáhlý, ale přirozený postup své obrovské duševní práce od prvního stadia až po její ukončení. Chladně a střízlivě vykládal zásady, kterými se byl řídil, nastínil základní rysy zjištěných matematických a fyzických poměrů a reprodukoval pak postupně jednu konkluzi po druhé, jak se byly přirozeně z hlavních základů po namáhavém přemítání vyvíjely, a tak aspoň znenáhlý postup práce naznačovaly.

Střízlivě, jak sluší se na muže, jemuž jsou chladné a přece vždy věrné a nikdy neklamné číslice jediným, poněvadž nezvratným důkazem, vykládal přesně a jasně, jak a co musil přepočítávati, rektifikovati nebo znovu stanoviti, jakých výsledků se byl v různých stadiích svého namáhání dopracoval, nežli dospěl k výsledku hlavnímu, slovem reprodukoval v hlavních rysech celý plán a postup své práce s tak přesvědčující jasností, přesností a určitostí, že nebylo lze pochybovati ni o nejmenší podrobnosti, kterou buď udal, nebo která prostředně nebo bezprostředně z podstaty věcí mohla býti vyvozena.

Výklad jeho byl přísným matematickým důkazem, nepřipouštějícím ani nejnepatrnější pochybnosti.

Naslouchal jsem nadmíru zajímavému výkladu vědeckému se zatajeným dechem. Bezpříkladně namáhavá duševní práce starcova, kterouž právě strážlivě a věcně líčil, uvedla mi na paměť tehdejší mé hravé, bezmyšlenkovité zaměstnání při německém žurnále.

Zastyděl jsem se v hlubinách své duše sám před sebou a není divu, že oprávněný tento stud posunul před duševním zrakem mým vlastní mou nepatrnost poněkud více do popředí, než by se bylo mohlo státi, kdybych se byl v poslední době něčím vážnějším a myslícího muže důstojnějším zabýval, nežli jest vystřihování a upravování různých politických zpráv z jiných listů.

A právě tím, že v průběhu starcova výkladu počal jsem se také zabývati vlastní svou osobou, stalo se, že na konci vědeckého jeho výkladu, jenž vyžadoval úplné duchapřítomnosti, přeslechl jsem několik závažných vět, kterými stařec naznačil konečný výsledek své duševní práce.

Když pak umlkl, ostýchal jsem se optati se a setrval jsem v mlčení.

Stařec však ujav se po chvíli slova, ukončil mé rozpaky.

„Přiznáte,“ pravil, „že tak bezpříkladné duševní namáhání, jak jsem vám je byl právě vylíčil, nemohlo zůstat bez vlivu na můj organismus, zejména na nervy. Nebylo divu, že ony duševní síly, které byly při mnoholeté práci neustále v činnosti, hlavně tedy soudnost, logika a vůbec všechny duševní vlastnosti, kterýmiž vynikají zruční počtáři, po ukončení práce mé byly nadmíru zbystřeny, kdežto naopak jiné duševní síly, které byly při práci té jen v činnosti podřízené nebo začasťo, abych tak řekl, i ladem ležely, nápadně, ba chorobně ochably.“

V první řadě platilo to o paměti. Zpozoroval jsem ochablost její již po třech nebo čtyřech letech usilovné, přísně kombinační a počtářské své práce; ale nedbal jsem toho. Necvičená paměť má ochabovala vždy více, až pak posléze, když zbystřená soudnost a logika má slavily pravý triumf, ubohá opuštěná paměť sotva stačila k potřebám nejněnutnějším.

Byltě jsem v tu dobu – na sklonku roku 1844 – co do paměti člověk skutečně politováníhodný a kdo by mě byl tenkrát chtěl pozorovati dle projevů paměti, byl by mě musil prohlásiti za pouhého idiota.

Chodil jsem se svěřenou hlavou jako zpitomělý; po celé hodiny, ba někdy po celý den nebo i noc seděl jsem bez hnutí v přemýšlení pohřížen a když pak jsem chtěl výsledek svého přemítání zaznamenati, zápasil jsem s pamětí jako nejnezkušenější žáček, ba mnohdy musil jsem přemítati poznovu.

Prodlením let množily se následkem tohoto ochabování mé paměti i moje poznámky a počty tou měrou, že posléze vzrostly na celé spousty počmáraného papíru, v kterémž bylo mně samému nesnadno orientovati se. Zapomínalť jsem mnohdy i na věci nejdůležitější. Nezaznamenal-li jsem si ten neb onen výsledek přemítání nebo počítání bez odkladu, zapomněl jsem naň v nejbližších okamžicích, a zaznamenal-li jsem jej, zapomínal jsem, kam jsem byl poznámku napsal a musil jsem mnohdy celou spoustu svých výpočtů probrati, nežli jsem zase poznámku nalezl.

Mnohdy se mi zdálo, že je vše přede mnou jako v mlhu zahaleno. Minulost má byla mi temná; mnohdy nemohl jsem si ani připomenouti, co konal jsem v předcházejícím okamžiku, a jenom jediný lesklý bod vznášel se přede mnou v děsné duševní mlze, která vždy více houstla.

Někdy jsem jej viděl zcela jasně, jindy mlhavěji a opět jindy se mi zdálo, že i tento jediný bod může býti navždy zahalen ve tmou neproniknutelnou; děsil jsem se toho a napínal všechny své duševní síly.

Pracoval jsem s úsilím vždy větším, až pak posléze, ukončiv v podstatě svou práci, počal jsem výsledek její rovnati přehledně v nejhlavnějších jeho rysech.

Byla to práce vyžadující nyní spíše paměť nežli logiku a soudnost, aspoň u větší míře nežli dříve; ale paměť má byla k nadlidské

této duševní práci skoro již úplně neschopna. Přes to vše podařilo se mi prohrabati se prodlením několika měsíců celou spoustou počmáraných listin, počtů, poznámek a sestaviti přehledně výsledky na jediný půlarch papíru.

Nicméně k nemalému zděšení svému jsem při první revizi shledal, že některé podrobnosti přece nesouhlasí, že jsem se buď někde přepočítal nebo některý podrobný výsledek nesprávně zaznamenal. Nezbylo nežli převzít revizi přehledně sestaveného výsledku a porovnat konečné výsledky s podrobnými výpočty.

Se sestaveným již konečným výsledkem v ruce šla revize z počátku dosti rychle; neboť bez výsledku toho, tj. bez jediného toho půlarchu papíru, na němž byl výsledek ten po pracném namáhání sestaven, bych musil celou svou práci zahájit od prvopočátku. Avšak nešťastnou náhodou byla tato revidující práce má přerušena..."

„A kým?“ uklouzlo mi.

„Etiopskou lilií,“ odpověděl stařec temně, načež pokračoval:

„V prosinci roku 1844 obdržel jsem poštou malý balíček a list.

Rozpečetiv list, shledal jsem, že jest od oné dívky, jejíhož otce jsem byl viděl v bitvě u Chlumu padnouti a s kterou jsem se u otcova hrobu seznámil.

List byl dosti dlouhý.

Pisatelka psala tklivými slovy, bych jí prominul, že zapomněla na daný slib u otcova hrobu. Ani prý neví, jak se to mohlo státi; ale stalo se tak k žalosti její přece. Nicméně trest boží prý ji přece neminul. Provdavši se vbrzku po svém návratu z Čech do Francie, byla prý až donedávna šťastnou.

Živými barvami líčila rodinné své štěstí; vypravovala o vzorném svém manželi a roztomilých svých třech dítkách, z nichž každé prý jevílo tolik vloh, že prý byla pravá rozkoš sledovati duševní rozvoj jejich.

Náhle však prý se posavadní štěstí od ní odvrátilo! Byla nucena odebrati se s rodinou svou z Marseille do Rio Janeira k svému

dědovi. Na cestě ochuravěly jí všechny tři děti. Podařilo se sice dopravit všechny tři z lodě do bytu dědova, avšak v průběhu jediného téhodne všechny tři zemřely a pochovány v společném hrobě...

Ubohá matka líčila pak svůj zármutek; vypravovala, kterak den co den dlela u hrobu svých dětí a kterak asi po roce na hrobě tom vypučela – etiopská lilie...

Tu prý si připomenula slib, jež mi byla před lety dala...

A když pak byla lilie v rozkvětu, utrhla jeden stonek a poslala mi jej na památku...

Potud obsah tklivého listu.

Otevřev balíček, našel jsem v něm skutečně, co mi byla nešťastná matka z hrobu svých tří dětí na památku poslala – stonek etiopské lilie.

Učiněna sice při balení všechna opatření, aby byla květina zachráněna před uvadnutím; navzdor tomu byla však již pouvadlá...

Dlouho díval jsem se na květinu a v duši mé oživovaly se obrazy z minulosti.

Na krátký čas pozapomněl jsem i na svou práci a setrval v zadumání. Pohled na květinu byl v duši mé oživil onen zvláštní dojem, jež na mne byla před lety květina ta učinila.

Duší mojí táhl obraz za obrazem – viděl jsem tak mnohé, co mi bylo druhdy duši rozechvělo, a mimoděk octnul jsem se v onom rozpoložení mysli, kdy mívá cit náš převahu nad rozumem... Byl jsem rozlítostněn.

Na pokračování v práci počítařské nebylo lze pro okamžik ani pomyslet. I shrnuv haldy svých rukopisů a počtů poněkud na hromadu, oddal jsem se úplně svým vzpomínkám...

Později chtěl jsem v práci své pokračovati; ale i tentokráte nebylo možno. Vyšel jsem si tedy na procházku a tu mě napadlo, bych si etiopskou lilii pro své herbáře preparoval.

Vrátiv se domů, přikročil jsem bez odkladu k vykonání svého úmyslu. Osvěživ umělým způsobem pouvadlou již květinu, prostřel

jsem ji pečlivě mezi několik archů pijavého papíru a dal tak pod lis, kterýmž jsem druhdy květiny lisoval.

Tím byla předběžná práce ukončena.

Následujícího dne chtěl jsem pokračovati ve své počtářské revizi, z které jsem byl vyrušen; ale byl jsem doposud ještě citově tak rozechvěn, že nebylo lze na přesnou vědeckou práci ani pomyslit. Probíral jsem se nějaký čas ve svých skriptech a poznámkách; ale posléze musil jsem od práce ustati.

Osudnou náhodou potrvalo toto mé mimořádné vzrušení duševní po několik dní.

Před duševním zrakem mým vznášela se neustále bledá dívka – nyní nešťastná matka... Viděl jsem ji v duchu klečeti u hrobu svých dětí v hoři a zármutku a před sebou na hrobě etiopskou lilii...

Asi čtvrtého nebo pátého dne byla květina pod lisem úplně vylišována, takže mohla býti na papír připevněna a do herbáře uložena. Pamatuji se zcela dobře, že vzal jsem ji z lisu podvečer za soumraku, že jsem upravil papír, podlepiv jej, že jsem pak na něj vylišovanou květinu úzkými proužky lepenky připevnil a posléze vlastní rukou připsal pod květinu slova ‚Etiopská lilie‘. A poněvadž se podlepený papír, jenž nebyl ještě zcela uschlý, jaksi choulil, uložil jsem květinu bez odkladu do herbáře, by se nezkroutil docela.

Rozčilení, vlastně jen mimořádné duševní mé vzrušení nepominulo však ani následujícího dne.

Připisuje je jakési chorobě, odebral jsem se k lékaři na radu. Lékař mi doporučil malý výlet.

Uposlechl jsem rady té a zajel si opět do dědova rodiště, do Chlumu, zůstaviv doma vše tak, jak co stálo a leželo.

Vrátil jsem se asi za čtrnácte dní duševně i tělesně osvěžen a dle všeho k další práci úplně schopen.

Přikročil jsem k práci té bez odkladu... Ale jaké bylo mé leknutí, když hledaje veledůležitý půlarch své revize nenalezl jsem ho...

Hledám hodinu, dvě, tři – marně.

Studený pot vyvstává mi na čele: krev žene se prudce k hlavě a zase nazpět k srdci; občas pojímá mne závrať: neboť ztráta papíru toho znamenala zmaření mnoholeté mé duševní práce...

Přesto nevzdával jsem se ještě naděje úplně. Domnívaje se, že jsem byl papír někam založil, hledal jsem po několik dní, prohledal jsem všechny papíry, knihy, balíky i herbáře, slovem vše – ale po listině ani památky...

Byl jsem zdrcen.

Rozčilení mé bylo bezměrné a trvalo několik týdnů.

Na práci, ať druhu jakéhokoli, nebylo pomyslení; duší mojí vířil chaos myšlenek, jáť vlastně již ani nemyslíl, nýbrž byl v podruží nejpodivnějších myšlenek. Hlava má byla neustále rozpálená, puls zrychlený a tělo zemdlené...

Nezbylo nežli vzítí poznovu útočiště k lékaři. Radil opět lokální změnu, těše mne, že všechny mnou uvedené symptomy nasvědčují jen chorobě pomíjející a že nejlepším a zároveň nejjistějším lékem jest změna práce a místa, kde jsme byli až dosud žili.

Uposlechl jsem a odebral se zase do Chlumu. Lékař i tentokráte v chorobě mé se nezmýlil. Za několik týdnů mohl jsem se vrátiti, jsa poměrně kliden, duševně osvěžen a k práci schopen.

Vrátiv se, počal jsem poznovu hledati a sice zcela systematicky; nicméně i tentokráte bylo hledání mé zcela marné.

Nenaleznuv důležité listiny základní, musil jsem práci svou, tj. sdělení přehledného resumé podniknutí z ohromných hald papírů poznovu. Podvolil jsem se bezpříkladné svízelné práci té s veškerou houževnatou vytrvalostí své povahy. Pracoval jsem ve dne v noci s úsilím dvojnásobným; avšak právě tato zvýšená duševní činnost práci mé, která vyžadovala největšího klidu, spíše překážela, ba často ji přímo mařila.

Každý týden, ba mnohdy každý den shledal jsem při přehlížení své posavadní práce nějakou nesprávnost a musil jsem práci počítí poznovu.

Pracoval jsem tudíž s delšími přestávkami, ale ani to nepomáhalo. Nedostatek nevyhnutelně potřebného klidu a paměti, která by mi byla práci tu neobyčejně usnadnila, zdržoval ji nyní v takové míře, že musil jsem činiti přestávky několik týdnů trvajících.

Tak minul rok.

A co jsem byl před tím v poměrně krátké době provedl, bylo nyní po roce sotva z třetiny hotovo. Pozoroval jsem však, že rozčilení mé přece ochabuje a že práce má pokračuje zdárněji, což mi bylo zárukou, že ji přece dokončím šťastně.

Činil jsem tudíž pauzy ještě delší a tak uplynulo opět několik měsíců. Nebyl jsem sice ani v této době se svou prací úplně hotov; ale blížila se již svému konci a v několika týdnech mohla býti úplně a šťastně skončena.

Avšak náhle rozletěla se světem zdrcující pro mne zpráva.

Francouzský učenec Leverrier byl podnikl a právě – psaltě se rok 1846 – dokončil tutéž práci jako já. Zahájil ji na těchže premisích jako já a dopracoval se nepoměrně dříve výsledku, zjistiť, že odchylky ve vypočtené dráze Nebešťanky jsou následek přitažlivosti jiné, posud úplně neznámé a prostým okem, ba snad i posavadními fyzikálními prostředky neviditelné oběžnice, která musí býti od slunce vzdálenější nežli sama Nebešťanka, a udal také místo, kde musí býti neznámá tato oběžnice – dostačí-li posavadní teleskopy ke shlédnutí jejího světla – nalezena...

Tento skvělý triumf důmyslu lidského, pro všeobecnost tak důležitý, byl pro mne zdrcujícím. Zmařilť mnoholetou moji vysilující práci, předstihna mne o několik týdnů nebo snad jen dnů...

Příznám se, že nalézal jsem se na pokraji zoufalosti. Viděti výsledek bezpříkladné duševní práce skoro již hotový, a přece jedinou zprávou úplně zmařený, musilo i člověka mé povahy v nejvyšší míře vzrušiti. Plakal jsem jako dítě – rval si vlasy – proklínal etiopskou lilii... neboť od okamžiku, kdy osudná tato květina octla se v mých rukou, i práce moje vážla.

Byltě jsem přesvědčen, že kdyby etiopská lilie vůbec ani neexistovala, nebo kdybych nebyl očitým svědkem hromadného umírání u Chlumu, slovem kdyby nebyvalo různých těch osudných styků, bývala by práce moje bez odporu dříve skončena než Leverrierova a místo francouzského učence byl by se proslavil prostý český učitel...

Od toho okamžiku byl jsem duševně zničen.

Prudká horečka uvrhla mne na lůžko a po několik týdnů vznášel jsem se mezi životem a smrtí.

Houževnatý můj tělesný organismus však přece zvítězil. Pozdravoval jsem se pomalu – ale zanedlouho vyrušila mne nová zpráva, která se byla světem rozletěla: Berlínský hvězdář Gall byl skoro na témže místě, jež byl Leverrier na obloze udal, skutečně objevil novou oběžnici, kteréž dáno jméno Vodan...

Druhé toto vyrušení arci nebylo již tak intenzivní jako předcházející, ale přece vždy ještě tak mocné, že nebyl jsem schopen zdravé myšlenky. Opět zavířil duší mojí chaos myšlenek a v návalu takměř šíleném spálil jsem všechny své papíry, obsahující tajemství mé duševní práce...

Po několik roků vedl jsem pak jednotvárný život člověka skoro otupělého. Duševní klid vracel se pomalu; občas zdálo se mi, že jsem kliden, ale nejnepatrnější zmínka o Vodanu nebo jiné oběžnici nebo mnohdy jen o soustavě sluneční stačila, bych se přesvědčil, že jsem přece jen člověk nešťastný a že kýženého klidu nikdy již nenaleznu.

Etiopskou lilii, od jejíhož objevení se v mém domě datoval jsem své neštěstí, nespátril jsem po několik roků. Na herbář, v němž byla uložena, nemohl jsem se skoro ani podívat, a tak odpočívala osudná květina ta po léta v prachu mezi různým haraburdím v některém koutě mé pracovny.

Po několika letech, když byl vše hojící čas i na mně osvědčil svou zázračnou léčivou moc, oddal jsem se horlivě svému povolání učitelskému; nicméně spokojenosti jsem nikdy již nenabyl a paměť má,

jak jste byl sám za svého mládí na mně pozoroval, vypovídala mi tak často službu, že býval jsem mnohdy až směšným.

Tím vysvětlíte sobě také zcela zdánlivě podivné mé chování ve škole asi před třiceti lety, když jste etiopskou lilii poprvé spatřil, a o němž jste se byl v průběhu dnešní naší rozmluvy zmínil. Dle všeho byl jsem později i zapomněl, v kterém herbáři je lilie uložena a přinesl pak, když jsem vám ve škole vykládal rudimenta botaniky, herbář ten do školy. A když jsem vypravoval o domnělých obyvatelech oběžnic, a měl pak pokračovati ve výkladu o Vodanu, uklouzl mi mimovolně místo známého letopočtu, kdy byla oběžnice ta odhalena, letopočet, kdy jsem končil svou vysilující práci početní.

Není divu, že v okamžiku tom procitl v duši mé dávný žal nad zmařenou prací a že jsem musil ve svém výkladu ustati. Teprve když jsem se poněkud vzpamatoval a podívav se na hodinky, shledal, že nemohu přednášku ještě ukončiti, chtěl jsem ve svém výkladu pokračovati; ale hned jsem si připamatoval, že bych tím bolest svou znovu jitřil, a proto počal jsem vykládati beze všeho úvodu o květinách exotických. Vyndav pak herbář, ukazoval jsem vám, jak víte, každou květinu zvlášť.

Činil jsem tak patrně skoro mechanicky a myšlenky mé bloudily jinde. Když pak jsem přišel na etiopskou lilii, kterou jsem nebyl už tak dlouho viděl, podíval jsem se na ni ve své bezmyšlenkovitosti s touž apatií, jako na kteroukoli jinou a pro mne bezvýznamnou květinu; zvedl jsem ji do výšky a pronesl monotónně její název.

Teprve živý zvuk jména toho oživil v duši mé vzpomínku na osudný styk, v jakém byla květina ta s mnoholetou mojí zmařenou prací – spustil jsem ruku a podíval se na lilii...

Ušchlé květy a listy její učinily na mne v okamžiku tom hluboký dojem. Připamatoval jsem si trudné, ba mnohdy zoufalé chvíle, jež jsem byl prožil od okamžiku, kdy octla se podivná květina ta v mých rukou, ale bolest má byla již spíše elegickou nežli palčivou.

Napadlo mne, že květina ta jest nyní jedinou upomínkou na ony chvíle, že suché květy a lístky její nikterak nenesou vinu na mém

hoří – napadlo mne, že pohled na ni mohl by nyní nebo snad po letech vzbuditi v chmurné duši mé vzpomínky, z kterýchž bych mohl vyvoditi aspoň zdánlivé příčiny zmaření své práce, a proto jsem květinu tu odložil do desek herbáře zvlášť, abych si ji později mohl odnésti domů.

Můžete si však pomyslet mé překvapení, když, odnášeje za několik dní desky s květinou domů a zastaviv se jen na faře, shledal jsem před domem, v němž jsem tehda bydlil, že etiopské lilie nemám.

Co dále s lilii se dělo, víte.

Avšak překvapení, které mi bylo zachováno na dnešní den, kdy, shledav se mimo vše nadání poznovu s květinou tou, zvedl jsem ji do výše proti světlu a zpozoroval, že je podlepena papírem, číslicemi a matematickými formulkami popsáným, překvapení to přesahuje veškerou lidskou představu a jenom z toho, co jsem vám byl právě vypravoval o své práci a osudném jejím zmaření, můžete si o něm učiniti pojem aspoň přibližně.

Byl jsem u vytržení a zároveň zdrcen. Nebyl jsem skoro ani mocen svých smyslů. Zdálo se mi, že se mi hlava a srdce rozskočí...

Byl jste ostatně podivného mého chování očitým svědkem a nyní také víte, co bylo toho příčinou.

Zároveň také shledáte, že ve všem tom, čeho jste byl svědkem, a co jsem vám byl vypravoval, nebylo nejnepatrnější nadpřirozenosti, nýbrž že vyvíjelo se vše, byť zdánlivě skoro až mysticky, jako by byly tajemné mocnosti ve hře, přece jen zcela prostě, logicky a přirozeně..."

Staříčkový učitel umkl.

Měl pravdu.

Teprve když skončil, bylo mi vše, co zdálo se mi býti dříve, ba i v průběhu jeho vypravování podivným nebo nejasným, zcela přirozené; nicméně nezamezilo hluboký dojem, jaký byl na mne učinil starcův vědecký výklad.

Nalézal jsem se tváří v tvář muži, o jehož vzdělanosti a bystrosti ducha jsem sice nikdy nepochyboval, ale teprve nyní jsem chápal

úplně důmysl, hloubku a bezpříkladnou vytrvalost jeho ducha; teprve nyní se mi zdálo, že mám aspoň přibližně pravý pojem o muži, který stráviv celý svůj dlouhý život skoro v úplné odloučenosti od světa, byl jej věnoval namáhavé duševní práci, která vyžadovala tak neobyčejného důmyslu, jakým ze statisíc smrtelníků snad jediný ve stu letech vynikne; teprve nyní dovedl jsem také pochopiti a oceniti hluboký žal podivuhodného muže toho nad zmařenou jeho prací...

Když umlkl, chtěl jsem něco pronésti; ale každá myšlenka, která v tu chvíli kmitla mým mozkiem, zdála se mi býti nezměrnou profanací.

Stařec, kterýž byl po celou dobu svého dlouhého vypravování i vědeckého výkladu etiopskou lilii neustále na klíně držel – jako by se bál, aby mu jí nikdo neodcizil – umlknuv, upřel zrak svůj na osudnou pro něj květinu.

Chvíli se na ni díval, jako se díváme v tvář mrtvé milé bytosti, pak zvedl květinu pomalu do výše a ještě pomaleji ji položil na stolec, z něhož ji byl před zahájením posledního svého líčení vzal.

„Co s tebou – ty zvadlý, zpukřelý, hnilobou páchnoucí květe, kterýž jsi mi na pokraji hrobu a v nejtrpčím okamžiku způsobil radost takměř šílenou!“ zašeptal polohlasitě. „Radost ta ovšem trvala jen několik okamžiků! Nyní však jsi i pro mne, jako pro každého jiného, bez ceny – můžeš zpráchnivěti, jako zetlí v několika letech moje vlastní kosti v úplném zapomenutí...“

Teprve nyní odvážil jsem se přerušiti mlčení.

„Ne, ne, pane učiteli,“ uklouzlo mi mimovolně. „Vaše jméno, vaše zásluha nemůže upadnouti v zapomenutí!“

V posledních chvílích skoro až ledově klidnou tvář kmetovu přelétl trpký úsměv.

„Jak to míníte?“ optal se, ostře upřev na mne pronikavý svůj zrak.

„Že nutno jen podati o vaší mnoholeté práci zprávu do veřejnosti...“

„A celý svět si ze mne ztropí pustý smích...!“ přerušil mne stařec kvapně.

„Nikoli, pane učiteli,“ dím klidně. „Náhodou zabýval jsem se, ovšem jen diletantsky, rudimenty astronomie a znám aspoň v hlavních rysech cestu, kterouž se byl Leverrier při svých výpočtech bral; avšak postup vaší práce, jak jste mi ji byl vylíčil, liší se v podstatě i jednotlivostech nápadně od práce Leverrierovy, ba i některé vaše premisy se různí. Na tom nezáleží, kdo z vás dospěl dříve cíle; nýbrž jde o to, jak a v čem se vaše práce různily...“

„Pravda,“ odpověděl na to stařec váhavě. „Studoval jsem po odhalení Vodana všechny zprávy a vědecké výklady o předcházejícím vypočítání a shledal, že Leverrierovy premisy byly daleko jistější nežli moje, že důmyslný muž ten ubíral se cestou méně komplikovanou než já, slovem, že jsou v našich výpočtech nápadné a skoro i laikům zjevné odchylky, ale přes to vše...“

Nedomluvil.

Zdálo se, jako by byl na rozpacích, má-li setrvati na svém původním úmyslu čili nic.

„A stačil by k přesně vědeckému důkazu těchto odchylek pouhý ten půlarch papíru, na němž jste si byl zaznamenal přehledně výsledek své práce?“ optal jsem se.

„Úplně,“ zní odpověď jasně a určitě.

„Nuže – pak není nejmenší překážky,“ dím na to.

„Budiž,“ odpovídá stařec. „Ale popřejte mi lhůtu dvou dní – o pohřbu Otilky dám vám odpověď definitivní.“

Slova ta pronesena vážně a zároveň s tak zvláštním, skoro prosebným přízvukem, že nebylo lze pro okamžik praničeho namítnouti.

Chtěl jsem staříckému učiteli za jeho vypravování poděkovati; ale i tentokráte nedostávalo se mi vhodných slov a každá forma zdála se mi býti frázovitou.

Vstal jsem tudíž beze slova pomalu ze svého místa na znamení, že nechci již starce obtěžovati. Kmet vyčetl myšlenku moji z výrazu mé tváře.

„Promiňte,“ pravil vlídně a s tímže přízvukem jako před chvílí, „že jsem vás tak dlouho...“

Nedomluviv, zamlčel se na několik okamžiků, jako by přemítal o myšlence, která byla náhle duší jeho šlehla, načež dodal:

„A možno-li vám, vyplňte, prosím, jen ještě jednu moji snažnou prosbu.“

„S největší ochotou. Račte se jen vysloviti, pane učiteli!“

„Zůstavte, prosím, sestřence svého zde u mne přes noc...“

Přání to mne v nejvyšší míře překvapilo.

Připomenuv si, co bylo předcházelo, odpověděl jsem váhavě:

„Za jiných okolností bych tak milerád učinil; ale vy přece ráčíte být, pane učiteli, unaven a potřebujete odpočinku. Ochotně učiním nutná opatření, byste nemusil strávit tuto noc o samotě...“

Stařec se trpce pousmál.

„O mne tu nejde, milý příteli,“ děl nato, „nýbrž o vašeho sestřence. Nezapomeňte, jaká duševní muka snáší, a přejte jemu i mně, abychom se, možno-li, vzájemně potěšili...“

Avšak ani tento důvod mne úplně nepřesvědčil. Nemaje však protidůvodu, mlčel jsem.

„Či zaval jsem snad v průběhu posledního svého vypravování,“ ujal se slova stařec, „jen slovem příležitost k pochybnosti o svém duševním stavu? Jak vidíte, jsem opět tak kliden, jako jsem býval za dob štěstí, a útěcha z takových úst nemůže se minouti účinku na zdrcené srdce vašeho sestřence... Opakuji tudíž prosbu svou poznovu.“

Nezbylo mi nežli svoliti. Poté chtěl jsem vejít do druhého pokoje, bych se rozloučil se sestřencem; ale staříčký učitel mne zadržel:

„Ne, ne – nelučte se! Odejděte zcela klidně a bez starosti. A možno-li vám, navštivte mne zejtra zrána...“

Uposlechl jsem. Podav starci ruku, opustil jsem komnatu a dům, abych se vrátil domů. – – –

Staříčský učitel měl pravdu.

Když jsem jej druhého dne zrána navštívil a setkal se se sestřencem, vyčetl jsem na první pohled z tváře sestřencovy, že vrátil se v duši jeho poměrný klid neb aspoň tichá rezignace.

Pravil mi, že byl ve společnosti kmetově probděl celou noc – a vzeřnění jeho slova ta také potvrzovala – a že mi bude později vypravovati, co se byl z úst kmetových o své Otilce dověděl... Potom jsme spolu odešli a zůstavili staříčského učitele s mrtvou Otilkou o samotě...

Následujícího dne byl pohřeb, prostý a jednoduchý.

Sešlo se několik osob z nejbližšího sousedstva, dostavil se kněz a vykropil mrtvolu, která ležela v sněhobílém rubáši a beze všech okras v černé jedlové rakvi na prostém katafalku uprostřed kmetovy studovny, a sešel pak dolů na dvůr, aby počkal, až rakev zavrou, zatlukou hřeby a snesou do vozu.

Větší část lidí, kteří byli církevnímu ritu přítomni, následovala příkladu duchovního a v komnatě zbyl jen kmet, já a sestřenec, tři ženy a zřízenci, kteří měli rakev snést.

Stařec sám vzal víko rakve, jež stálo opřeno o jeden roh katafalku, a namáhavě položil je bez cizí pomoci na rakev.

Nato chtěl zatlouci první hřeb do rakve. Náhle sebou však trhnul, jako by si byl na něco vzpomněl.

Odešel do druhého pokojíku a vrátil se s podlouhlým pouzdrém z šedého tuhého papíru, nadzvedl víko rakve, položil pouzdro na prsa mrtvé dívky, nato zavřel víkem rakev a zatloukl první hřeb...

Mlčky sledoval jsem podivné jednání starcovo, o jehož významu neměl jsem ani tušení. Avšak sotva byl stařec zatloukl poslední hřeb a pohřební zřízenci zvedli rakev, aby ji snesli, obrátil se stařec ke mně a pravil přitlumeným hlasem:

„Odpustte, milý příteli, že, vyžádav si od vás v příčině předvěřejšího vašeho přání lhůtu až do Otilčina pohřbu, musím vám nyní zvěstovati, že mu vyhověti není lze. Ještě předevcírem šlehl duši

mojí – snad již poslední blesk ješitnosti... Ještě předevírem a včera byl jsem ochoten přání vašemu vyhověti a tajemství své dlouholeté práce uveřejniti; ale když jsem na dnešek v noci prodlel několik hodin u otevřené rakve Otilčiny a skoro neustále se díval v tu jemnou, a přece již ztuhlou, ledovou její tvář, rozhodl jsem se jinak. Osudná etiopská lilie i poslední a jediný důkaz mé duševní práce, o kteréž kromě vás a Otilky posud ještě nikdo nezvěděl, zpráchniví s tělem Otilčiným...”

„Probůh, co jste to učinil, pane učiteli!“ zvolal jsem skoro vášnivě.

Stařec na mne pohlédl s výrazem neobyčejného smutku a jediný tento pohled jeho mě odzbrojil.

Zatím byly i cizí ženštiny opustily komnatu a stařec učinil několik kroků směrem ke dveřím. Já a sestřenec jsme jej následovali a šli pak dolů před dům.

Pohřební vůz obklopen byl hloučkem lidí a dětí. Když však se povoz hnul, následoval jej jen stařec, sestřenec a já...

Pohřeb tak vzácné bytosti, jakou byla Otilka, podoben byl pohřbu žebračky.

Za několik minut octli jsme se na nedalekém hřbitově a před otevřeným hrobem, a to před tímže hrobem, v němž byly zpola již zetlely kosti Otilčiny matky. Nový hrob vykopán tak těsně vedle starého, že bylo viděti i část zpola zetlelé staré rakve.

Po obvyklých obřadech spuštěna rakev s Otilkou do hrobu.

Staříčkový učitel stál na pokraji hrobu, upíraje neodvratně, ale klidně zrak svůj na černou rakev – sestřenec stál vedle kmeta se svěšenou hlavou a v zádumčivých očích jeho leskly se dvě slzy...

Vyčkali jsme všickni tři, až byl hrob vyplněn; pak jsme beze slova opustili hrob i hřbitov...

Ubírali jsme se pomalu k bytu učitelovu. Také na cestě nikdo ani slova nepromluvil, a teprve když nám stařec před domem podal na rozloučenou ruce, připomenul s přízvukem elegickým:

„Na bytost, kterou jsme byli právě pohřbili, zajisté nikdo z nás nezapomene. Ale nezapomeňte na květinu, kterouž Otilie znala jen dle jména a z pouhého popisu! Naskytne-li se vám některému někdy možnost – prosím, zasad'te na Otilčin hrob aspoň jediný stonek osudné etiopské lilie!“

Mlčky stiskli jsme starci ruce a opustili jej. Doprovodil jsem sestřence až do jeho bytu a zpozorovav, že nejeví symptomy znepokojující, nýbrž jen tichou rezignaci, zůstavil jsem jej v komnatě a vrátil se domů...

Přiznám se, že snažil jsem se reprodukovati v předcházejícím slova staříckého učitele co možná věrně a zároveň beze všech stylistických ozdůbek, jak byl stařec sám vypravoval; nicméně nemohu zamlčeti, že vše to, čeho jsem byl očitým svědkem a co mi bylo vypravováno, učinilo na mne přes všechnu svou prostotu dojem tak vzrušující, jako událost přímo tragická.

Neobyčejně zdravý můj organismus tělesný arci se dojmu tomu vzpíral, takže první dvě noci nejevil se dojem ten než tím, že byl spánek můj nepokojný; ale třetí noci byl jsem rozčilen a spánek mě míjel po celou noc.

Nechť jsem počal přemítati o čemkoli, vždy zůstala pozornost má na předmět ten jen několik okamžiků upjata – předmět počal před duševním zrakem mým blednouti, jako by se ztrácel v mlze, až posléze vyhouply se z charé mlhy obrazy staříckého učitele a ubohé dívky, kterou jsme byli právě na poslední cestě doprovodili...

Přemítal jsem o jejich osudech.

Avšak čím déle a hlouběji jsem se nořil v duchu v ten zdánlivě zcela prostý, vpravdě však bezpříkladně zapletený a zkřížovaný labyrint nesčetných příčin a účinků, z kterých jest setkán osud každého z nás, tím mrazivěji dotýkaly se mne konečné výsledky života obou těchto, co do názorů, snah a cílů tak řídkých bytostí, k jejichž osudům byl se také připjal osud mého sestřence.

Tichá rezignace, kterou jevil, nebyla mi nižádným důkazem, že se krutá rána, která mu byla přímo do srdce zasazena, znovu zase neotevře; neboť lidé, vynikající živou fantazií jako on, trpí nepoměrně více a déle než lidé, kterým nedosti čilá obraznost nekouzlí obrazy minulosti nebo budoucnosti dosti plasticky a v tak živých barvách. Přes to nebylo mi mladistvého sestřence ani zdaleka tak líto jako staříckého učitele: před sestřencem otvírala se perspektiva na celý život, před kmetem pak už jen na zející hrob...

Ký div, že v myšlenkách svých obíral jsem se skoro výhradně se starcem a podivuhodným jeho problémem matematickým; ký div, že přemítal jsem o způsobu, jakým bych důkaz učitelova tajemství zachránil před zetlením.

Odpověď arci byla snadná: zmocniti se proti vůli a bez vědomí starcova pouzdra, v něž byl tajemství své uložil do rakve Otilčiny.

Ale provedení myšlenky té nestavěly se tak v cestu překážky fyzické, jako mravní. Jeden z hrobníků hřbitova malostranského býval mým spolužákem a žákem staříckého učitele a zajisté by mi byl po náležitém objasnění a vyložení stavu věcí ochotně nápomocen. Ale když jsem o provedení myšlenky té za lunojasné noci o samotě přemítal, zdála se mi býti přes veškeren ryze lidský účel svůj přece jen nepromíjitelným zneuctěním památky Otilčiny a zneužitím důvěry starcovy...

A jiného prostředku nebylo!

Probděl jsem celou noc, přecházeje ve svém pokojíku. Když pak se počalo šeriti a já, přistoupiv k oknu, zahleděl jsem se na ulici, spatřil jsem u protějšího domu státi sestřence na témže místě, kde stál onoho rána, nežli jsme se odebrali k starému učiteli.

Otevřev okno hodil jsem mu domovní klíč a v několika minutách byl mladík v mém pokojíku.

„Probůh, co se stalo, milý Hugo?“ ptám se úzkostlivě.

„Odpust', strýčku,“ zahájil sestřenec stereotypní frází svou řeč, „že tě opět tak časně zrána obtěžuju,“ a hlas jeho chvěl se nevylicitelným vnitřním pohnutím.

„Co se stalo – mluv?!“ naléhám.

„Nic – nic – milý strýčku... Jen mi, prosím, promiň! ... Když jsem se včera vrátil domů, byl jsem poměrně kliděn, ale v noci zmocnil se mne nevyhlášený nepokoj a duši mou rozechvěla bezměrná bolest, div se mi prsa a hlava nerozskočila...“

Domnívaje se znáti příčinu jeho hoře, mlčel jsem a sestřenec po chvíli pokračoval:

„Ani bys nevěřil, milý strýčku, jak konejšivě působila na mne ondy večer slova staříčkého učitele. Zdáloť se mi, jako by ke mně mluvil usmířující anděl a zanedlouho mi bylo, jako by byla Otilka ani nezemřela, nýbrž jen usnula, jako bych ji měl zejtra zase spatřiti a políbiti...“

A duševní tento stav potrval skoro po celé tři dny... Ba, když jsem včera před pohřbem stál opodál otevřené rakve její, bylo mi, jako by sladká ta duše v rakvi jen dřímala; zdálo se mi, že nesmím se k rakvi ani přiblížiti, bych ji neprobudil... Tak stál jsem opodál, až staříčkový učitel zavřel rakev, aniž bych byl ještě jednou – naposledy pohlédl drahé Otilce v ztuhlou, čarokrásnou tvář...

Avšak dnes v noci, když jsem o samotě vzpomínal událostí dnešního dne, a duši mojí šlehla myšlenka, že Otilku svou nikdy – nikdy již nespatřím, zdálo se mi, že, nepohlédnuv jí naposledy v tvář, spáchal jsem hřích nepromíjitelný...

A jako za trest za tento hřích nemohl jsem si již ani několik hodin po jejím pohřbu tu milou její tvář více připomenouti – zdáloť se mi, že vidím bledoučkou tvář, jako bych se díval skrze mlhu, ale tvář neurčitých a přece bolestně a vyčítavě zkřivených tahů... Nemohl jsem doma vydržeti... Bloudil jsem po celou noc ulicemi, až jsem se, strýčku, zastavil zde před domem, abych tě snažně poprosil za jedinou jen ještě věc...“

Sestřenec, jenž byl tato slova pronesl trhavě, umkl.

„A co si přeješ, milý hochu?“ ptám se vlídně.

„Musím Otilku vidět ještě jednou – naposledy,“ zašeptal sotva slyšitelným hlasem a zajíkávě.

Teprve nyní jsem pochopil, oč jde, ale zároveň šlehla mojí duší myšlenka: Bude-li možno přání sestřencovo vyplniti, odpadá jedna z hlavních překážek, které po mém náhledu stály v cestě zmocniti se důkazu tajemství učitelova.

Rozhodl jsem se bez odkladu.

„Pokusím se, milý Hugo, bych tvému přání vyhověl,“ dím na to, ačkoli jsem při tom spíše myslel na vlastní plán nežli na sestřencovo přání.

„A je to možné?“ vyrazil ze sebe zajímkavě sestřenec.

„Možné-li, ovšem posud nelze říci najisto,“ připomínám; „ale učím, seč jsem, abych...“

Nedořekl jsem.

Sestřenec uchopiv mou ruku křečovitě ji stiskl.

Poté snažil jsem se obrátiti myšlenky sestřencovy k jinému předmětu.

Když pak se rozednilo, odebral jsem se sám na hřbitov. Zastal jsem hrobníka, kterého jsem hledal, doma. Přivítal mne, ale netajil se svým podivením nad časnou mojí návštěvou.

Uznal jsem za dobré vyložiti mu dříve podstatu věci, než udám pravou příčinu svého příchodu. Vypravoval jsem mu tudíž v stručnosti a věrně vše, co pokládal jsem za vhodné, by zvěděl o namáhavé duševní práci staříckého učitele; vylíčil jsem mu dosah tajemství a konečně jen jaksi letmo dotknul jsem se možnosti zachrániti tak důležitý důkaz před zetlením.

Bývalý spolužák můj naslouchal mým slovům pozorně.

Když jsem skončil, pravil chladně:

„Míníš tedy, že nutno dívčin hrob znovu vykopati a rakev otevřítí?“

Tak jasně a určitě vyslovená vlastní moje myšlenka mne skoro až zalekla.

Bez odpovědi kývnul jsem jen hlavou.

„A víš, že může býti něco podobného pokládáno za svatokrádež?“ pokračoval hrobník.

„Ale když ty sám...“ namítám nesměle.

„Právě proto, že musil bych tak učiniti sám, jest věc choulostivější. Hrob je v oddělení, které obstarává druhý hrobník – vždyť víš, že jsem včera vůbec ani při pohřbu nebyl... A mimo to, kdybych byl postižen – kdož medle by mi uvěřil? Jakž bych dokázal, že nemíním spáchat svatokrádeže?“

Musil jsem slovům těm přisvědčiti. Prostá logika jejich mne přesvědčila o nemožnosti provedení mé myšlenky.

Hrobník chvíli setrval v mlčení, jako by přemítal; pak pravil:

„Jen jedna cesta je možna: – kdybych měl nejméně dva svědky...“

„Vždyť se můžeš i kolegovi svému svěřiti,“ připomínám.

„Svědectví kolegovo by bylo nezávazné; mohl by býti pokládán za spoluvíníka – zde je třeba dvou svědků zcela cizích...“

„Dostačilo by svědectví moje a některého z mých známých?“ ptám se chvatně.

„Ovšemže,“ odpovídá hrobník. „Ale musilo by se to státi pozdě navečer – asi tak krátce před půlnocí. Nejlíp dnes – bude-li totiž tak, nebo podobně jasná noc, jako byla včera...“

Byl jsem spokojen.

„Budu čekat do jedenácti hodin a nedám odvázat psy, až odejdete,“ připomenul hrobník. „Trhni jen zcela lehce zvoncem u hlavních vrat a nedbej, kdyby vás uvítal štěkot psů...“

Rozloučiv se s hrobníkem, pospíšil jsem domů, bych to zvěstoval sestřenci...

Nadešel večer.

Měsíc, skoro v úplňku, vyšel již před západem slunce; nalézal se skoro v zenitu, když jsem se v ustanovenou hodinu vydal se svým sestřencem na cestu ke hřbitovu.

Byla jedna z oněch tichých, čarokrásných nocí říjnových, které tak elegicky nalad'ujou ducha lidského, které vzbuzují v duši jen vzpomínky sladkobolné nebo truchlivé.

Obloha byla bez obláčku a zdánlivě také beze hvězd, neboť jenom tu a tam bylo lze na obloze pozorovati nějakou hvězdu první světlosti; lesk ostatních byl vesměs zastíněn neobyčejným leskem bledé luny.

Octnuvše se před hlavními vraty hřbitova, zastavili jsme se.

Sotva však jsem trhnul zvoncem, ozval se za vraty, jak byl hrobník předvídal, štěkot psů. Hned nato zaslechli jsme rupot kroků v písku; klíč zaskřípal v zámku malých dvířek, klika cvakla, dvířka se otevřela.

Vešli jsme na hřbitov.

Hrobník, zavřev dvířka, okřikl psy, kteří vrčíce pobíhali před svými boudami s vyceněnými tesáky a potrhávali řetězy, na nichž byli přivázáni. Vzav pak připravenou motyku a lopatu, ubíral se směrem k Otilčinu hrobu.

Dospěvše k obrovskému pomníku knížete Passovského uprostřed hřbitova, zabočili jsme do hlavního stromořadí, táhnoucího se odtud směrem k západu, a za několik vteřin octli jsme se na místě.

Na cestě slyšeli jsme jen rupot svých vlastních kroků v písku a občas mírný ševel listoví, když do korun stromů a keřů zavál na okamžik svěží větřík. Když jsme se zastavili, panovalo vůkol hluboké ticho.

„Naštěstí je hlína v hrobě sypká; motyky nebude skoro ani třeba,“ připomenul hrobník a odhodiv motyku pustil se do práce.

Mlčky stál jsem se sestřencem na pokraji hrobu, dívaje se na pracujícího hrobníka.

Po několika minutách mne dívání na jediné temné místo unavilo; rozhlédl jsem se kolem...

V magickém světle v zenitu se nalézajícího měsíce byl hřbitov vskutku báječně krásný. Vše jevílo se toliko ve dvou intenzivních barvách a jejich nesčetných variacích od svítivého stříbra po hlubokou čern... I purpurové květy některých podzimních květin a zlaté nápisy i pozlacené kříže měly barvu stříbrolesklou – vše buď zářilo stříbrem, nebo se jevílo v nejrůznějších odstínech šedosti, od lehké šedi až po zdánlivou bezbarevnost nebo bylo černé jak uhel...

Hluboké noční ticho rušeno nyní jen šumivě rýpavým lomozem lopaty pracujícího hrobníka.

Asi po dvaceti minutách zaslechl jsem zvuk dunivý. Patrně byla lopata poprvé zavadila o rakev. Asi v pěti dalších minutách byla hlína z hrobu tak dalece odstraněna, že bylo lze zcela zřetelně rozeznati obrysy víka.

Hrobník ustal ve své práci, odložil lopatu a vzav do ruky motyku, skočil do hrobu, do noh rakve, kde se rozkročil. Nato nahnul se kupředu, zarazil špičku motyky v hlavách rakve mezi rakev a víko... Následoval vrzavý zvuk, bolestnému zaúpění podobný... Hřeby povolily, víko odtrženo od rakve.

Hrobník odloživ motyku na vyhrabanou u hrobu hlínu shýbl se nyní k rakvi a pomalu, patrně dosti namáhavě zvedal víko – nejprve přímo k sobě do výše a když pak stálo skoro kolmo, otočil je k levé straně a opřel o jednu stěnu hrobu.

Zář měsíce padala přímo do hrobu do rakve.

Mrtvá dívka neležela však již naznak, jako když byla rakev na katafalku, nýbrž poněkud k pravé straně nakloněna; pouzdro s důkazem učitelova tajemství bylo se z prsou jejích svezlo k pravému boku...

V okamžiku tom neměl jsem pro nic jiného smyslu nežli pro tento záhadný předmět a nevím ani, co zračilo se v tváři sestřencově, když spatřil v plné záři měsíce ještě jednou a naposledy ztuhlou tvář nejmilejší bytosti.

„Tam, tam!“ zvolal jsem prudce, ukazuje rukou na pouzdro.

Hrobník shýbl se poznovu, zvedl pouzdro a podal mi je; ale zůstal v hrobě rozkročen státi, by mohl později zase víko přiklopiti.

„Dík, sterý dík!“ uklouzlo mi, a chvatně, jako by mi někdo podával nejvzácnější skvost, sáhl jsem po pouzdru.

Ruka má se chvěla, když pohnuv pouzdem zaslechl jsem mírný šelest uvnitř... a rychlostí blesku otevřel jsem pouzdro, bych do něho nahlédl.

Nahnul jsem se proti měsíci; ale místo bělavého papíru zeje na mne zevnitř – černo...

Rychle podstrčil jsem plochou dlaň levé ruky pod otvor pouzdra, naklonil toto ještě více a vysypal na dlaň trochu černého – popele...

Několik okamžiků zůstal jsem bez pohnutí. Nevýslovná trpkost sevřela mi prsa. Teprve po delší chvíli zavřel jsem zase pouzdro a podav je hrobníkovi, připomenul jsem:

„Ulož je, prosím, zase tam, kde bylo – jeť bez ceny...“

Hned poté pohlédl jsem na sestřence.

Stál vzpřímen, upíraje zrak svůj neodvratně do hrobu na tvář své sladké Otilky a v očích jeho leskly se tiché dvě perly jako den předtím, když spouštěna rakev do hrobu...

„Mám rakev zavřít?“ optal se po chvíli hrobník, když byl pouzdro zase uložil na místo, kde bylo leželo.

„Zavřete!“ pravil tentokráte sám sestřenec hlasem tak klidným, jako by dával své Otilce dobrou noc.

Hrobník uposlechl.

Dunivě padlo víko na rakev a několika ranami motykou přiraženo... Hrobník vyskočil z hrobu...

„Děkuju ti za tvou ochotu,“ díím k hrobníkovi. „Máme čekat, až hrob zasypeš...?“

„Není třeba,“ odpovídá hrobník. „Budu hotov, než dojdete ke vratům. Klíč je ve dvířkách. Otevři si a dvířka jen přiraž!“

Uposlechlí jsme. Opustili jsme hřbitov za zběsilého štěkotu na řetězích uvázaných psů...

Na cestě k domovu nepromluvili jsme ani slova. Mně tanula na mysli etiopská lilie, sestřenci pak zajisté jen sladká jeho Otilka – lilie mrtvá...

Jakub Arbes

Etiopská lilie

Ilustrace na obálce SANCHEZZ 13XNZ/Shutterstock.com
Redakce Petra Kučerová

Vydala Městská knihovna v Praze
Mariánské nám. 1, 115 72 Praha 1

V MKP 1. elektronické vydání
Verze 1.0 z 6. 4. 2023

ISBN 978-80-274-3179-3 (epub)
ISBN 978-80-274-3180-9 (pdf)
ISBN 978-80-274-3181-6 (prc)